

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

BL935

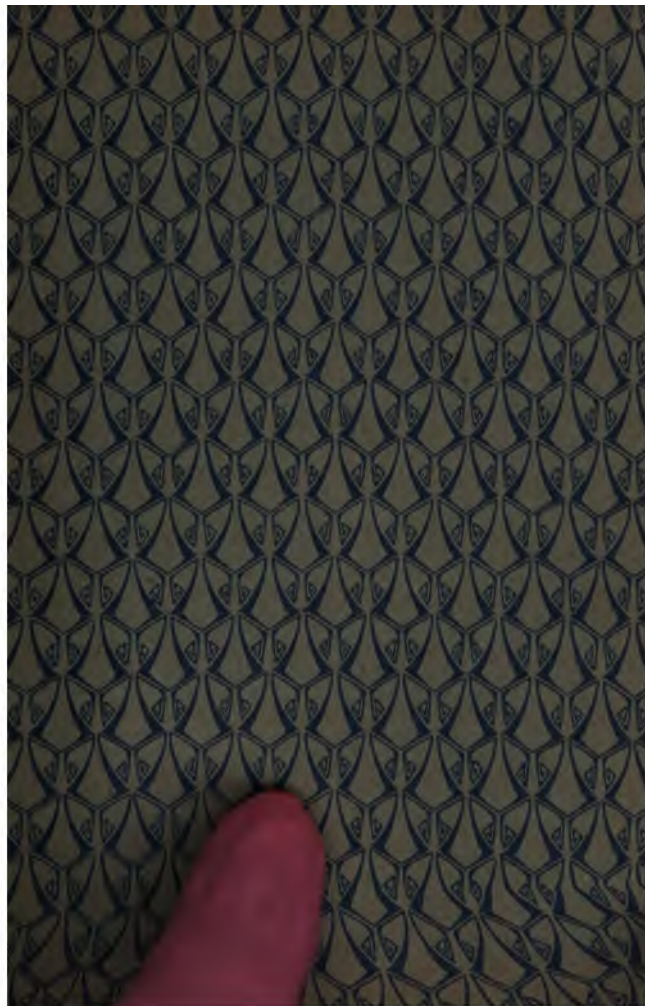
S6M13

SAL

3 6105 121 177 401

BÁJESLOVÍ SLOVANSKÉ.

NAPSAL

DR. J. MÁCHAL.

V PRAZE.
NÁKLADEM J. OTTY.
1907.

VEŠKERA PRÁVA VYHRAZKNA.

Tiskem »Unie« v Praze.

O PRAMENECH BÁJESLOVÍ SLOVANSKÉHO.

Historické zprávy o náboženství a víře Slovanů pohanských jsou počtem skrovné a obsahem chudé. Kronikáři domácí, pokud psali o starších dějinách svého národa, povrchně se dotýkali periody pohanské a toliko příležitostně zaznamenali zprávy o náboženských představách svých předků. Dějepisci cizí jsou mnohdy výmluvnější, ale ježto neuměli slovansky a nebyli náležitě obeznámeni s poměry domácími, často podávají zprávy nejasné nebo všelijak zbarvené podle názorů klassických a křesťanských.

Kromě toho zprávy, které se vůbec zachovaly, týkají se především periody bezprostředně předkřesťanské, kdy lid slovanský, rozptýlen jsa po rozličných oblastech, žil již svým osobitým životem a vzdálil se od své prvobytné kultury. Proto nelze bohohpocťu u jednoho

národa dosvědčenou vztahovati na Slovaný všechny.

Poměrně nejhojnější svědectví zachovala se o náboženství *Slovanů Polabských*, jimž historikové sousedních národů zvláštní věnovali pozornost. Podle svědectví *Thietmara*, kanovníka magdeburského (976—1018), vypínaly se v krajinách slovanských četné chrámy, v nichž nalézaly se sochy bohů. Zevrubně je popsána u Thietmara svatyně v Riedegasti, kdež mimo jiné ctěn byl bůh *Svaražic*. *Adam Bremský*, který žil v XI. stol. při dvoře ctižádostivého arcibiskupa Adalberta, zaznamenal ve své historii „*Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*“ některé zajímavé detaily o náboženství lutických Ratarů, kteří ctili svého předního boha *Redigasta* v Retře.

Německý kronikář *Helmold*, který v XII. stol. na cestách s biskupem lubeckým Geroldem poznal z vlastního názoru krajiny Slovanů na Baltu, zvláště Vagriů, Luticův a Obodritů, ve svém díle „*Chronica Slavorum*“ podává zprávu o velikém počtu model, jimiž jednotlivá města slovanská oplývala, a podrobně vylicuje bohoslužbu *Svantovita* v Arkoně na Rujaně. Z ostatních bohů jmenuje ještě *Radigasta*, *Černoboga*, *Proče*, *Podagu* a *Sivu*.

Dějepisec dánský *Saxo Grammaticus* (ve XII. stol.) souhlasně jako Helmold vylicuje

kult *Svantovitův* v Arkoně a vedle něho zmiňuje se ještě o jiných bozích, jako *Rugievitovi*, *Porevitovi*, *Porenutiovi*. Svědectví jeho potvrzuje též dánská *Knytlingasaga* (Historia Knytidarum), složená asi v téže době, která zná kromě toho ještě bohy *Turupida*, *Pisamara* a *Tiernoglovía*(?).

V *životopisech sv. Otty*, biskupa bamberského, jenž byl znám svou apoštolskou činností v Pomoří, zaznamenány jsou zevrubnější zprávy o bohoslužbě *Triglava* v Štětíně a *Volyně* a *Gerovita* ve Volegosti.

Nejdůležitější zprávy o náboženství *Slovanů Ruských* obsahuje kronika řečená *Nestorova* (z konce XI. neb z počátku XII. st.). Skladatel její žil v prvních dobách křesťanských, kdy ještě byly pohanské tradice svěží a v živé paměti. Nicméně kronikář tento ve svém líčení náboženství pohanského dosti byl skoupý a podrobněji se rozhovořil toliko o *Perunovi*. Jinak zaznamenal pouze jména některých bohů, jako *Daždboga*, *Volosa*, *Chorasa*, *Striboga*, *Mokoše* a j. Podle kroniky Nestorovy opakují se tyto jednotlivé názvy i v jiných letopisech a letopisných sbornících staroruských. Také v *Slově o pluku Igorově* jsou jen drobné narážky mythologické.

Drobnosti z mythologie *Slovanů jihovýchodních* obsaženy jsou dále ve zprávách *Prokopia Caesarejského* (z VI. stol.) a v ce-

stopisech arabských *Al-Masudi* (z X. st.) a *Ibraima ben Vesif-Šacha* (okolo r. 1200). Rovněž v rukopisných sbornících středověkých, přeložených podle textů byzantských, zachovaly se dílem narážky na obřady pohanské, dílem vykládají se v nich jména řeckých bohů obdobnými názvy bohů slovanských.

Stručně a povšechně vypravuje o náboženství pohanských Čechů legenda *Kristianova* (z konce X. st.), obsahující nejstarší dějiny české. Skladatel její svědčí, že staří Čechové oddáni byli modloslužbě, klaněli se *sochám bohův* a slavili ku počtě jejich hlučné obřady obětní, věřice, že *v modlách těch sídlí bůžkové* (démonové). Kníže Bořivoj dal se první od sv. Methoděje pokřtiti, ale teprve za sv. Václava začalo v Čechách ubývati model.

Tyto povšechné údaje doplňuje kronikář *Kosmas* (XII. st.), který v líčení pohanského starověku řídil se staršími legendami. Podle jeho zpráv znali pohanští Čechové božstva podobná Marsovi, Belloně, Bacchovi, Cereři a j. Ctili *Oready*, *Dryady* a *Hamadryady*, klaněli se hájům a stromům neb kamenům, ctili studánky neb ohně, obětovali vrchům a chlům, klaněli se modlám, hluchým a němým, jež si sami udělali, a prosili jich, aby dům jejich a je samy ostříhali.

Až do Břetislava II. udržovaly se v Če-

chách pohanské obřady a zvyklosti. Proto kníže Břetislav vypudil ze svého království všechny čaroděje, kouzelníky a hadače, vymýtil a ohněm spálil háje neb stromy, které na mnohých místech ctil prostý lid, zakázal pověrečné obyčeje, které vesničané posud polou pohané zachovávali o letnicích v úterý nebo ve středu, přinášejíce dárky k pramenům, zabíjeli žertvy a démonům obětovali. Zakázal i pohřby, které se stávaly v lesích a na polích, i tryzny, které se konaly dle řádu pohanského na rozcestích jako pro odpočinutí duší. Dále zapověděl hry bezbožné, které nad mrtvými provozovali, na stíny mrtvých volajíce a škra-bošky majíce na tvářích.

Na zbytky pohanských zvyklostí v Čechách naráží se též v zápisníku biskupa pražského XII. st., obyčejně zvaném „*Homiliář Opatovický*“. Skladatel jeho zmiňuje se o pohanské víře ctíti *slunce, měsíc a hvězdy, řeky a ohně, hory a stromy*, jakož prý dosud mnozí pohané činí a přemnoží také *v této naší zemi klanějí se bůžkům* (adorant daemonia) a toliko jméno křesťanské majíce horší jsou než pohané. Dále zapovídá *obětovati zvířata u stromův a pramenův* a varuje před *kultem lidí zemřelých a zbožňováním duší*. Vybízí kněze, aby zakazovali *dábelské písne* (carmina diabolica), které lid v noční době zpíval nad mrtvými, a *posměšné žerty*, které při tom

trojí. Napomíná křesťany, aby proti nemocem dobytka, moru a vlastním chorobám nehledali pomoci u čarodějných mužův a žen, u hadačů, zaklínačů neb u stromův a pramenů, aby nevěřili v moc věštev a zaříkávání, amuletův a návazův atd.

Nejstarší kronikář polský *Galius* (XII. stol.) výslovně podotýká, že nechce se zabývatí dobou předkřesťanskou, ježto prý byla bludy a modloslužbou poskvrněna. Teprve *Długosz* (XV. st.) zaznamenal o víře pohan- ských Lechů podrobnější zprávy, ale celkem málo spolehlivé a hlavně podle názorů klassi- ckých upravené. Uvádějí se u něho božstva: *Yesza* (Jupiter), *Liada* (Mars), *Dziedzilelya* (Venus), *Nyja* (Pluto), *Dzewana* (Diana), *Marzana* (Ceres); dále bůh počasí *Pogoda* a bohyně života *Żywie*. Podle *Długosze* opa- kují to jiní spisovatelé. Spolehlivější drob- nosti bájeslovné vyskytují se porůznu v pa- mátkách staropolské literatury, zvláště v pol- sko-latinských kázaních.

Uvedené zprávy historické nabývají dopl- nění starší i dosavadní *tradici slovanského lidu*, velmi bohatou a svěží, která obsahuje hojně přežitky kulturní z dávné minulosti. Jest to velice vydatný pramen slovanského bájesloví, avšak třeba z něho vážit se střízli- vou opatrností, neboť vedle přežitků z doby pohanské jest tu nakupeno také mnoho mate-

riálu z pozdější doby. Povšimnutí zasluhují jmenovitě ty tradice, které mají oporu ve zprávách a svědectvích starších.

*

Hlavním pramenem byl mi můj *Nákres slovanského bájesloví* (v Praze 1891), kdež jsou uvedeny podrobné doklady, a *La mythologie slave* od L. Legera (Paris 1901). Zároveň jsem přihlížel k materiálu nově sebranému a k novějším studiím o mythologii slovanské.

Nového jsem ovšem mnoho nenašel; nicméně jsem se nyní pokusil uvést dosavadní poznatky o slov. bájesloví v nový, přirozenější system.

ČÁST PRVNÍ.

DUCHOVÉ.

O vzniku náboženských představ u pohan-
ských národů proneseny byly rozmanité
domněnky. Jest ovšem otázka, možno-li vznik
náboženství u různých národů uvést na je-
den společný princip; připustíme-li možnost
takového jednotného principu, pak největší
oprávněnost má mínění, že *víra v duši* tvoří
hlavní zdroj náboženského nazírání pohan-
ských národů.

Již člověk na nejnižším stupni kultury na-
byl určitého vědomí o zvláštním rozdílu mezi
tělem a duší. O duši věřil zajisté, že po smrti
člověka nehyne, nýbrž žije dál, berouc na
sebe rozmanité podoby. Tak z víry v duši vy-
vinula se *víra v duchy* (démony). Duše ze-
mřelých předkův a členů rodiny byly, jak při-
rozeno, především uctívány jakožto každému
nejbližší. *Ctění předků* pokládá se vůbec za
první stupeň náboženského kultu. Velice roz-
šířená víra v *duchy domové* vyvinula se právě
z kultu zemřelých předků.

Dušemi zemřelých lidí oživena byla zne-
náhla celá příroda. Lesy, stromy, pole a vody

byly jimi zalidněny. Tak vznikla víra v *duchy lesní, polní a vodní*. Duchy naplněna byla nejen příroda na zemi, nýbrž oživena jimi také tělesa nebeská a zjevy oblačné. *Slunce, měsíc, hvězdy* osazeny byly nadpřirozenými bytostmi, *v hromu, blesku a větru* spatřováno působení zvláštních duchů.

Na dalším stupni náboženského vývoje byly hotoveny *modly* (idoly), které byly pokládány za vtělení nějakého ducha neb boha. Z toho vznikla *modloslužba* (idololatrie), která nabyla u jednotlivých národů rozmanitých forem.

V tomto rámci vyvíjely se asi také náboženské představy starých Slovanů.

Pokud se týče víry v *duchy*, jsou názory o nich u jednotlivých Slovanů buď zcela shodny nebo aspoň velmi podobny. Různá bývají toliko jména jednotlivým bytostem přiřkládaná. A nejen u Slovanů nalézají se shodné neb podobné představy, také mezi Slovany a jinými národy, jazykově s nimi příbuznými, jeví se v ctění duchů zvláštní souhlas a shoda. Jest to dokladem, že báječné představy jejich vyvíjely se ze stejných pohnutek a za stejných názorů.

V *bohopotě* (idololatrii) jsou již jak mezi Slovany tak i ostatními národy značné rozdíly.

I.

NÁZORY O DUŠI V NÁRODNÍM PODÁNÍ SLOVANSKÉM.

I. Duše za živa.

Jaké *představy o duši* měli staří Slované, o tom není určitých zpráv historických; v té příčině jsme odkázáni pouze na lidovou tradici.

Podle názoru lidu slovanského jest duše lidská bytostí od těla zcela rozdílnou a může i za živobytí tělo opustiti, což se stává zvláště ve snu. Vypravuje se mnoho o duších lidských, které ve snu vyšedše z těla přebývají ve stromech, u Srbů „sjenovitými“ zvaných, nebo v podobě bílého ptáka létají po světě, načež opět do těla se vracejí. Člověk nemá jíti žízniv spat, aby prý se duše rozespalá hledáním vody po tmě neunavila a tím slabosti na těle nezpůsobila. Z omdlelého člověka vyjde duše a téká po světě. Když se vrátí,

člověk nabude zase sebevědomí. Jsou lidé, kteří po tři dni leží jako mrtví; v té době duše jejich vchází na onen svět a vidí tam vše, což jest v ráji nebo v pekle. Podle mínění jižních Slovanů bydlí v každém člověku duch zvaný *vjedogonja*, který zná věci minulé i budoucí. Když člověk spí, duch z něho vychází, opatruje jeho majetek a chrání ho před útoky cizích vjedogoňů. Jednotliví vjedogoni sváří se spolu a rvou; ten člověk, jehož duch v boji zahyne, už se neprobudí.

Duše některých lidí opouštějí v noci tělo, berou na sebe rozmanité podoby a znepokojují jiné lidi. Na tom se zakládá víra v *mûru*, známá nejen Slovanům, nýbrž i jiným národům.

Mûra (stě. *môra*, stslov. *mora* = čarodějnice, polsky *mora*, *zmora*, luž. srb. *môrawa*, *murawa*, srb. chorv. *mora*, *tmora*, rus. *mora*, *mara*, *kikimora*, něm. *mar*, *mare*, *mara*, alb. *more*, řec. *mora* a j.) jest živá osoba, muž nebo žena, z níž v noci duše vychází a tělo leží jako mrtvé. Místy se připisují takovému člověku dvě duše, z nichž jedna ve spánku vychází z těla. Mûrou bývá člověk od narození; stane se jí zejména sedmá dcera, není-li v té rodině již syn. V zevnějšku se vyznačuje tím, že má husté, černé obočí, nad nosem srostlé, někdy také chodidlo zcela ploské. Ale též neopatrnosti šestinedělek nebo kmotrů

může se dítě státi můrou. Plíží se za noci do příbytků lidských, aby dusila spící lidi, běře na sebe rozmanité podoby; jeví se jako stéblo slámy, bílý stín, pápěrka, kožený měch, bílá myš, kočka, had, bílý kůň atd. Na lidi pouští nejdříve libý spánek a potom, když usnou, představuje jim strašné sny, dusí je a ssaje jim z prsou krev. Nejraději moří děti, ale vrhá se i na zvířata, koně a krávy, ano škodí i stromům, jež schnou. Lid zná rozmanité prostředky, jak se lze můry zbavit. Možno ji přibiti hřebem na stěnu nebo přestřihnouti, čímž člověk, který je můrou, se usmrcuje. Mírnější prostředky jsou: držeti ji pevně až do rána, nebo slíbiti jí nějaký dar, jako bochníček chleba, kousek másla a pod.; ráno přijde si osoba ta do domu pro slíbený dar. Chrání před ní také „muří či skřítkové nohy“ (dvojitý trojec), zrcadlo vložené do kolébky, koště obrácené proutím vzhůru, nůž neb dvě vidličky křížem a j. Lid zná i četná řikadla, která ji odbývají a zahánějí. Poláci ji říkají též *gniotek* nebo *du-siolek*, Lužičané *khodota* (chódota); oblíbený je i název *nočnice* (na Slovensku), *nocznica* (v Polsku), *noćnica* (v Srbsku), *noćnica*, *nička* (na Rusi).

Můra i po smrti nepřestává znepokojovati lidi; proto se často stotožňuje s upírem. Na Rusi připodobnily se móry, kikimory duchům

domovým. Jsou to malé bytosti ženského rodu, které bydlí v domě za pecí; v noci často šramotí, hvízdají, skučí a znepokojují spící lidi. Velmi rády předou, při čemž stále poskakují na jednom místě; ženám, které odkládajíce přeslici se nepožehnaly, zmotají a roztrhají koudel. Jsou neviditelné a nestárnou. Zjeví-li se někomu, znamená to neštěstí. Kikimoru posílají na hospodáře tesaři, když jim řádně nezaplatí za vystavění jizby. Aby se jí zbavili, zametají pec i úhly světnice říkajíce: „Ach, ty kikimoro domová! vyjdi rychle z ubohého domu, nebo tě vyženu kalennými pruty, spálím ohněm a zaleji černou smolou!“

Duše některých lidí může se zase proměnit ve vlka. Lidem takovým říká se *vlkodlaci*. Pověra o proměňování lidí ve vlky je prastará a hojně u rozličných národů rozšířená (srovn. něm. *werwolf*, angl. *werewolf*, franc. *loup-garon*, lotyš. *wilkacis* atd.).

Slované mají velmi živé představy o *vlkodlaku* (bulh. *vrškolak*, *vlškolak*, *fšrkuljak*, srb. chorv. *vukodlak*, *kudlak*, slovín. *volkodlak*, *vukodlak*, *vulkodlak*, *vrkodlak*, čes. *vlkodlak*, sloven. *vľkolák*, *vrkolák*, pol. *wilkołak*, *wilkolek*, lužicky *wjelkoraš*, malorusky *volkodlak*, *vovkulab*, *volkun*, bělorus. *voukulak*, *vavkulak*, velkorus. *volkulak*; od Bulharů přešlo slovo *vrškolak* k Albáncům: *vrkolak*, Rumu-

nům: *vrkolak*, Řekům: *vrkolakas*, *vukolaka* a Turkům: *vrkolak*).

Nejstarší zmínku o proměňování člověka ve vlka čteme v „Slově o pluku Igorově“. Kníže Vseslav prý v noci jako vlk běhával od Kijeva do Tmutorakaně a než bylo kuropění, do Kijeva se vracel. O Bojanovi, mladším synovi bulh. cara Simeona († 927), zachovalo se podání, že se mohl z člověka obrátiti ve vlka. V starosrb. zákonníku z r. 1262 se tvrdí, že vlkodlaci působí zatmění slunce. Z r. 1403 pocházejí zprávy o vlkodlaku na ostrově Pašmanu u Zadru atd.

Vlkodlakem stává se člověk, který přijde na svět nohama napřed, nebo kdo se narodí se zuby. Rodí se také stykem žen s upíry nebo s vlky. Schopnost proměňovati se ve vlka mají zvláště lidé pod určitými planetami narození. Kromě toho mohou čarodějníci zaklítí člověka ve vlkodlaka; nejraději to činí novomanželům jedoucím k sňatku. Člověk zakletý ve vlkodlaka běhá v podobě vlčí po vsi, přichází k domům, nikomu neškodí, jen se na lidi žalostně dívá. Musí tak dlouho zůstatí vlkem, dokud ho neodklně, kdo ho zaklel.

Vlkodlaci mohou se proměňovati nejen ve vlka, nýbrž i koně, krávu, psa, kočku, slepici a j. V noci vlkodlak přepadá dobytek, ssaje mléko kravám, koním a ovčím, dusí koně a posílá mor na rohatý skot. Napadá také lidi,

straší je, bije a moří. Lid v Istriji věří, že každá rodina má svého *vukodlaka*, který se snaží domu škoditi, ale zároveň má svého *krsnika* (*kresnika*, *karsnika*), který ji před kudlakem chrání a s ním zápasí.

Povukodlačiti se může také umrlec, přes nějž přeběhne kohout, kočka nebo pes. Umrlec takový vychází v noci z hrobu a toulá se po světě. Zvláště číhá na mladé ženy; opozdí-li se která na prástkách, vlkodlak ji vyprovází a zavede. Navštěvuje také svou ženu, zejména mládou, a má s ní děti, které nemají kostí.

V národním podání stotožňují se často vlkodlaci s upíry a vypravují se o nich stejné pověsti.

2. Duše po smrti.

Všeobecně se u Slovanů věří, že duše po smrti vychází z těla buď v podobě ptačí jako holubice, kachna, slavík, vlaštovice, kukačka, orel, krkavec, nebo jako motýl, moucha, had, bílá myš, hranostaj, zajiček, plamének a p. Proto když člověk umře, otvírá se okno, aby duše vyšla ven; potom se hned okno zavře, aby se už nemohla vrátiti.

Podle ruských žalozpěvů pohřebních, v nichž se udržely stopy starších názorů, duše *zůstane žítí tam, kde žil a působil* nebožtík;

teprve později vzdaluje se tu na slunce, měsíc a hvězdy, tu do lesů, vod, hor, oblaků, siných moří a p.

Duše zemřelých lidí zjevují se často jako *světýlka*. Pověsti o nich jsou velmi hojné. Podle domnění lidu československého *světýlka*, *světloňši*, *bludičky* vyhlížejí jako malé děti nebo mužičkové s lucerničkami na prsou nebo s hořícími košťaty v rukou. Zjevují se nejčastěji na hřbitovech nebo na močálech, zavádějí lidi do bahen a rybníků, nebo je dusí a omamují. Běda tomu, kdo se jim posmívá nebo na ně hvězdá; toho k smrti utápají. Mírnou prosbou lze si je však nakloniti, takže zbloudilému chodci ukáží pravou cestu. Zažehnávají se těmito slovy: „Zaklínám vás, bludičky, vy ubohé dušičky! Každé z vás dám po drobečku, ať se vrátí do hrobečku.“ Podobné představy mají luž. Srbové o *bludnickách*, *bludnicích* a *bludech*, Poláci o *blędnicích*, *światlicích*, Rusové o *ogońkách* (*bolotných*, *bluždajuščích ohních*), Srbové o *macarulech*, Slovinci o *veduncích* a p. Víra, že jsou to duše mrtvých, jest všem Slovanům společna.

Duše některých lidí stává se po smrti *upírem*. Slovo *upír* (bulh. *vampir*, *vapir*, *vepir*, *vupir*, srb. *vampir*, *lampir*, *lapir*, *apir*, polsky *wampir*, *wypiór*, *upiór*, *upierzycyca*, malorusky *vampyr*, *vepyr*, *opir*, bělorusky *upir*, ruský

vampir, *upir*, *obyr*) souvisí bezpochyby s tureckým *uber*, což značí čarodějnici. Příkládají se mu ještě jiná jména, jako *wieszzy* (polsky), *védomec* (slovin.), *martwinec* (polsky), *krtunik* (bulh.), *oboroten* (rusky), *tenac*, *kozlak* (srb. chorv.) a p.

Nejstarší známá zmínka o upírech nalézá se v sborníku Paisjevském (z XIV. stol.) a v rukopise Sofijské biblioteky v Novgorodě (z XV. stol.); praví se tu, že pohané obětovali blesku i hromu, slunci i luně, Perunovi, Chursovi, Vilám i Mokoši, *upirům* i *beregínám*. Představy o upírech jsou tedy staré a možno je stopovati až po naši dobu.

Podle národní tradice slovanské upíry se stávají po smrti lidé, kteří za živa byli čaroději, vůbec lidé zlí a sebevrazi, v jejichž těla po smrti vchází nečistý duch. Jihoslované věří, že v upíra se může proměnit každý nebožtik, když naň padne nějaký nečistý stín, nebo když ho přeskočí pes, kočka a p. Jinde zase bájí, že po smrti stává se upírem člověk narozený se zuby, dítě dvakrát odstavené nebo bez křtu zemřelé. Mrtvola upírova v hrobě nehnije a zůstává červená. Upír má prý moc nesetlelými ústy vyssávat z vlastních prsou části masité a ohlodávat své tělo, čímž zároveň odnímá nejbližším příbuzným *životní sílu*, tak že chřadnou a umírají.

V noci vstávají upíři z hrobů, kolébají se

na křížích a děsně vyjí. Berou na sebe rozmanité podoby, vyssávají lidem krev a zbavují je znenáhla života. Nemohou-li lidem pít krev, vrhají se na domácí zvířata. Lid zná rozmanité prostředky, jak se možno zbaviti upíra. Nejpůsobivější je vykopati mrtvolu člověka, o němž se šíří domnění, že je upír, a srdce jeho probodnouti kulem hlohovým, osikovým, klenovým nebo lipovým.

Představy o upírech zakládají se na víře všeobecně rozšířené, že mrtví se mohou vrátiti na tento svět, kterážto víra má zase původ ve snech a viděních. Pověra, že ssají lidem krev, vysvětluje se z obecného názoru, že duše mrtvých touží po lidské krvi, kterou nabývají sebevědomí.

II.

O CTĚNÍ ZEMŘELÝCH, ZVLÁŠTĚ PŘEDKŮ.

O pohřebních obřadech a o uctívání mrtvých u starých Slovanů zaznamenány byly dosti hojné zprávy. Dovídáme se z nich, že staří Slované mrtvé pohřbívali nebo spalovali, což se dalo zvláštním způsobem slavnostním. Do mohyly jim kladli předměty, jež jim za živa zvláště byly milé. Zemřel-li náčelník, byla často i žena jeho s ním pohřbena nebo spálena. K poctě zemřelého konala se slavnost pohřební (*tryzna*), která záležela hlavně v bojovných hrách, po nichž následovaly pohřební hody (*strava*).

Živě vyličili pohřební obřady slovanské někteří arabští spisovatelé (z IX.—X. věku). Když někdo u Slovanů zemřel, spálili jeho trup. Jejich ženy rozřezávaly si ze žalosti noži ruce i tváři. Druhý den po spálení trupu

sebrali popel s žároviště, kladli jej do nádoby a postavili na chlumu. Po roce přinesli k jeho mohyle asi 20 nádob s medem a slavili tam hlučný kvas . . . Zemřel-li u Rusů někdo z náčelníků, vystavěli mu mohylu v podobě prostorné komnaty; tam k mrtvému položili oděv, zlatá obručí, která nosil, mnoho jídel, nádobky s pitím a jiné cenné předměty. Ženu, kterou miloval, zavřeli do komnaty a pochovali s ním. Po smrti zámožného muže rozdělili jmění jeho na tři díly; jeden díl dali rodině, za druhý opatřili mu šatstvo, za třetí koupili opojné nápoje. Po spálení mrtvoly oddali se pití a pili často den i noc.

Nestor vypravuje o Rusech: „A když kdo umřel, udělali tryznu nad ním a potom udělali hranici velkou a položili mrtvé tělo na hranici a spálili.“ Když r. 945 Drěvané zabili Igora, knížete ruského, manželka jeho Olga oznámila jim: „Aj, už jdu k vám, připravte medů mnoho v městě, kdež jste zabili muže mého, ať popláču nad hrobem jeho, i učiním tryznu muži svému. A oni uslyševše to, svezli velmi mnoho medův i uvařili. Olga pak pojavši s sebou málo družiny, a lehkou jdouc přišla k hrobu jeho, i oplakávala muže svého; i poručila lidem svým nasypati mohylu velikou, a jak nasypali, poručila tryznu udělati. Potom sedli Drěvané pít a Olga poručila sluhům svým, aby sloužili jim.“

V Čechách ještě za Břetislava II. konaly se podle pohanského zvyku zvláštní hry (*scenae*) na rozcestích a křižovatkách pro odpočinutí duší. Nad mrtvými tropily se prý *bezbožné žerty* (ioci profani), při nichž účastníci majíce škrabošky na tvářích volali na prázdné stíny. Lid zpíval nad mrtvými v hodinách nočních *dábské písně* tropě nemístné žerty. Obsírněji o tom vypravuje Hájek, který staré zprávy bezpochyby doplňoval ze zvyků soudobých: „Mnozí pak po lesích a po polích s rozličnými kauzly a zlým duchuom dary mrtvé své pohřbovali. Jiní stánky (srv. u Kosmy „scenas“) pohanským obyčejem na rozcestí činili, pravíce, že by se tu duše předkuov aneb přátel jich z těl vycházejíce zastavovati měly aneb že by bohové pekelní časem tu svůj rozkoš mívali . . . A když tělo bylo k hrobu neseno, v larvy, jimž říkali škrabošky, připravíce se, tancovali a divně vzhuoru skákali. A když se od pohřbu navracovali, kamení neb dříví i trávu neb listí na zemi sbírajíce, nazpátek přes hlavu metali a neohlédali se.“

Polský kronikář Vincenc Kadłubek (XIII. stol.) zmiňuje se o pověrách, které „dosud“ lid koná při pohřbech. Při pohřbu, který si dal Popel za živa vystrojiti, panny si trhaly vlasy, ženy si draly tváři a stařeny roucha.

Jan Menecius, polský kněz, vyličil r. 1551

modloslužbu starých Prusův, Litevcův a jiných národů sousedních. Při tom zevrubně popisuje obřady pohřební, zmiňuje se o hostině v domě zemřelého, o žalozpěvech nad mrtvým a darech, jež se dávají zemřelému. Kolem vozu s mrtvolou jedou na koních a mávají meči do vzduchu, zahánějíce zlé duchy. Do hrobu dávají nebožtíku chléb a pivo, aby duše nežíznila a nehladověla. Příbuzní scházejí se třetí, šestý, devátý a čtyřicátý den po pohřbu na hostinu, k níž zvou i duši zemřelého. Kousky jídla metají na zemi a ulévají nápoje, aby se duše nasýtila a napila. Po jídle vymetají síň a vyhánějí duše zemřelých slovy: „Jedly jste, pily, dušice, nu ven, jděte ven!“ Potom teprve nastane hlučnější zábava, při čemž se statečně popíjí.

O podobných zvycích a obřadech na památku mrtvých zmiňují se ještě jiné památky písemné. Pečlivě je sestavil *A. A. Kotljarevskij* ve svém spise „O pogrebalnych obyčajach jazyčeskich Slavjan“. Udržely se po různu u lidu slovanského až dosud. Zprávy staré dosvědčují zřejmě, že jsou to přžitky z dob pradávných a že nemohly býti žádnými zákazy církevními vyhlazeny. Církev pravoslavná přála jim více než katolická, proto se udržely u Slovanů pravoslavných (Rusů, Bulharův a Srbů) mnohem živěji než u katolíkův.

Starobylym rázem vyznačují se zvláště slavnosti konané na památku mrtvých na Bílé Rusi. Jsou dvojího druhu: rodinné a obecné.

Rodinné slavnosti dušičkové slaví se pouze v kruhu rodinném průběhem prvního roku po úmrtí některého člena rodiny a to pravidelně v třetí, šestý, devátý, dvacátý a čtyřicátý den pohřbu, potom po půl roce a za rok. O těchto dnech scházejí se členové rodiny a nejbližší příbuzní k společné večeři, vzpomínají na zemřelého a modlí se zaň. Části jídel dávají na stranu a druhý den kladou je na hrob nebožtíkův. Nejdojímavější bývá výroční slavnost, kterou se končí doba smutku.

Obecné slavnosti mrtvých slují *dziady*, *djady*, *dědy*. Slovem „dziady“ rozumí lid své zemřelé předky bez rozdílu pohlaví a stáří. *Dziady* slaví se obyčejně čtyřikrát v roce: na podzim, v zimě, po jaru a v létě.

Dziady podzimní či *dmitrovské* konají se v sobotu před 26. říjnem (rusk. kalendáře), v době, kdy polní práce jsou ukončeny a po šťastné sklizni zavládl blahobyt v domě. Již v pátek před dziady zametá se dvůr a uklízí se hospodářské nářadí, aby bylo vše v nejlepším pořádku. Zabijí se dobytče, které hospodář hned po jaru k hodům dědovským určil. Ženy chystají pokrmy, devět až patnáct jídel, myjí stůl a lavice, zejména čistí čestné místo ve *světnici* — kout v zápeci. Hojnost chutných

pokrmův a pořádek v domě láká prý duše zemřelých předkův a působí jim radost. Přípravy k důstojným hodům konají se také v sobotu. V podvečer myjí se domácí v lázni a po umytí staví tam na lavici vědro čisté vody s novým věchtem pro dědy. Večer shromáždí se členové rodiny a pozvaní příbuzní ve svátečním oděvu ve světnici. Hospodář zapaluje svíci nad koutem, modlí se a po modlitbě zhasí svíci. Všichni posadí se za stůl pokrytý pokrmy a nápoji. Hospodář zve zemřelé dědy k hodům takto:

Svatí dědové, zveme vás,
 svatí dědové, pojdte k nám
 jísti vše, co Bůh dal,
 co já vám obětuji,
 čímkoli chata bohata.
 Svatí dědové, prosím vás,
 pojdte, leťte k nám!

Po té naliže hospodář číšku vodky tak, aby přes kraj vyteklo několik kapek na ubrus — pro dědy a vypije. Po něm pijí ostatní, ulívající část na stůl. Nežli se začne jísti, hospodář odloží část každého jídla na zvláštní talíř, který se staví na okno — pro dědy. Někde již před večerí oddělila hospodyně pro ně na lavičku proti peci část jídel v témž pořádku, v jakém se budou podávati na stůl.

Lžíce po každém jídle kladou se na stůl, aby jich mohli také dědové užívat. Často i jednotlivci část každého jídla oddělují pro dědy. Při jídle jsou všichni zamlklí a tiší. Každé zavanutí větru, zašelestění suchého listí, zjev noční babočky pokládá se za neklamně znamení příchodu dědův. Hovoří se úryvkovitě, při čemž se vzpomíná hlavně předkův a jejich činnosti.

Po bohaté večeři loučí se přítomní s dědy takto:

Svatí dědové, vy jste přiletěli,
pili a jedli,
leťte nyní domů!
Řekněte, čeho vám ještě třeba?
A lépe, leťte do nebe!

Pokrmy určené pro dědy nechávají se na stole a druhý den rozdávají se chudým.

Dziady zimní slaví se v sobotu před masopustní nedělí podobným způsobem jako podzimní.

Dziady jarní či *radunica* připadají na úterý po první neděli velikonoční. Ráno upravují se na hřbitově hroby. Doma hotoví hospodyně dvojí pokrmy, jedny pro domácí, druhé pro dědy. Po krátké modlitbě před domácími ikony členové rodiny jdou na hřbitov, nesouce připravené pokrmy a vodku. Na hřbitově ženy odříkávají u hrobů zvláštní nářky

a žalozpěvy, muži pak koulejí svčenyými va-
jíčky po hrobech. Je-li právě přítomen du-
chovní, slouží na hřbitově panychidu. Potom
se prostře na rodné mohyle ubrus, na nějž se
kladou přinesená jídla a láhvička s vodkou.
Rodina usedne kolem a zve dědy k hodům
slovy: Svatí rodielé, pojdte k nám, jezte, co
Bůh dal! Zároveň jedí a pijí přítomní, vzpo-
mínajíce na zemřelé. Přicházejí i jiní příbuzní
a vzdavše úlitbou čest dědům, vracejí se zase
k rodným hrobům. Zbytky jídel rozdávají se
žebrákům, kteří v čteném množství přicházejí
na hřbitov, nebo se nechávají ležeti na hrobě.
Skořepiny z vajec i celá vejce zahrabují se
do hrobu. Nářkem a žalozpěvy končí se tato
dušičková slavnost. Po návratu ze hřbitova
starci, ženy a děti zůstávají doma, mládež pak
se schází na ulicích nebo v krčmě, tančí, plesá
a pije často dlouho do noci.

Dziady letní v sobotu před svatodušními
svátky konají se obdobně jako jarní na hřbi-
tově; zvláštní je pouze to, že hroby zemře-
lých zametají se větvičkami březovými. Tomu
zvyku říká se také „pařiti staříky“. Podle do-
mnění lidu nahrazuje se tím dědům lázeň.

Kdo nechce na sebe uvaliti hněv dědův
a tím i neštěstí na svou rodinu, jest povinen
slaviti dziady. Jediné rodina, která se přestě-
hovala do nové chaty na jiném místě vysta-
vené, jest z povinnosti té vyňata. Jakmile

však v té chatě zemře někdo z rodiny, jest třeba slavnost dziadů konati. Přistěhuje-li se rodina do chaty, kde dříve slavili dziady, jest nutno zeptati se, jakým způsobem se tam dziady konaly, neboť každá změna v obvyklém obřadu, na př. v podávání jídel, může rozhněvati dědy a přinésti neštěstí.

Slavnost dziadů byla na Rusi vůbec velice rozšířena. V „Stoglavu“ (z r. 1551) čteme o ní tuto významnou poznámku: V sobotu před svatodušními svátky scházejí se muži a ženy na hřbitovech a pláčí na hrobech s velikým nářkem; jedva však začnou hráti hudci, přestanou plakati, počnou škákati a tančiti i v dlani tleskati a písně satanské zpívati . . .

Jiné názvy pro dziady na Rusi obvyklé jsou *navský velikden* (навъ = mrtvý), *rusalčin* neb *mavskij velikden* a p.

Slavnosti podobné ruským a litevským dziadům konají se i jinde u Slovanů, ale starodávným způsobem zvláště v *Bulharsku*. V domácím kruhu vzpomíná se na mrtvého člena rodiny zvláště třetí, devátý, dvacátý a čtyřicátý den po pohřbu. V těch dnech polévá se hrob jeho vodou a kladou se naň pokrmy. Čtyřicátý den (četirese) koná se hostina na hrobě jakoby na rozloučenou. Věří se totiž, že duše zemřelého po 40 dní téká po místech, kudy *chodila za živa*. Čtyřicátý den vrátí se k tělu,

vidouc však, jak je nahnilé a ošklivé, odletuje pryč.

Obecné *zadušnice* (*spomeni*) konají se v Bulharsku též čtyřikrát ročně, nejslavněji v sobotu před svatodušními svátky. Rázem svým úplně se podobají *radunici* na Rusi a slaví se na hřbitově. Kromě toho zachovaly se v některých místnostech Bulharska obřady připomínající běloruské *dziady* dmitrovské. Říká se jim *stopanova gozba* (hody hospodářovy). „Stopan (stopanin)“ jest podle domnění lidu zemřelý předek, který ochraňuje dům a pečuje o jeho zdar. Slavnost k jeho počtě děje se takto. Celý dům se pečlivě uklidí a vymyje, zvláště společná jizba. Členové rodiny se svátečně přistrojí a ozdobí květy. Na ohništi čistě vymeteném vydlabe se malá jamka. Na dvou stranách ohniště, na němž hoří oheň, a u dveří rozžehnou se svíce. Nejstarší žena přinese úplně černou slepici, zařízne ji a drží tak, aby krev tekla do jamky na ohništi. Jamka tato se pak zamaže. Nejstarší žena peče maso slepice a dvě jiné připravují koláče a pirohy z mouky zvláště k tomu cíli uchystané. Když je všecko hotovo, nejstarší vezme číši s vínem a vylévá polovici na oheň se slovy: „Radovaj sa, Stopane! veseli sa, kukjo!“ Potom vezme koláč na hlavu a poskakujíc rozdělí jej na čtyři díly; totéž učiní s pirohem. Jednu čtvrtinu koláče a pí-

rohu pomaže máslem a medem, přidá k tomu levou nohu slepice a tři malé čísky vína a v určitém pořádku klade tyto dary do tří koutů na půdě pro Stopana. Potom usednou všichni k stolu. Nežli začnou jísti, stařena znovu odlévá část vína na oheň, což také ostatní činí. Při tom prosí Stopana, aby přinesl rodině zdraví a dlouhý život, aby chránil a opatroval stádo, dohlížel na nivy a vinice atd. Po jídle zpívají se zvláštní písně s refrénem „Radvaj sa, Stopane, veseli sa, kukjo!“ v nichž se velebí dobrodiní, jež poskytuje Stopan rodině. Po dvou nedělích prohlíží stařena pokrmu Stopanovi předložené. Velikou radost v rodině působí, ubylo-li některého jídla nebo vína. — Jinde mají v tomto obřadě hlavní úlohu ne ženy, nýbrž tři mužové.

Z těchto dokladů starých i dosavadních, z nichž aspoň rázovitější byly zde uvedeny, jest zřejmo, že kult předků u Slovanů byl široce a mocně rozvětven. Slované spatřovali v zemřelých předcích své ochránce a strážné penaty, kteří pečovali o štěstí rodiny a domácího krovu. Z tohoto zbožňování předků lze odvozovati vznik celé řady *báječných bytostí*, jež vytvořila vznícená fantasmie slovanského lidu. S kultem předků nejtěsněji souvisí především víra v *duchy domové*.

III.

DUCHOVÉ DOMOVÍ.

Víra v bůžky domové (penaty) u Slovanů dosvědčena je starými zprávami. *Thietmar* vypravuje, že Slované na severu ctili *domáci bohý* (domesticos deos), očekávali od nich mnoho užitku a obětovali jim. Také *Helmold* zmiňuje se o rozšířeném kultu penatův u Slovanů Polabských. *Kosmas* vypravuje, že praotec Čech přinesl „penaty“ na plecích svých do nové vlasti a zastaviv se u Řípu, pravil svým druhům: „Ó druhové, staňte a penatům svým libou oběť vzdejte, jichž pomocí zázračnou konečně jste přišli do této vlasti dávno vám osudem předurčené!“ Stejnou zprávu opakuje *Dalimil*, který tlumočí Kosmovy penaty slovem „dietky“ místo *dědky*.

Na Slovensku zachoval se dosud název „búožik, búožiček domáci“. Že pojmenování to je staré, dosvědčuje polský název „domowe

ubožeta (z r. 1579) a ruský „uboze“ (lemures) u Lasického.

Jména, která se duchům domovým u lidu slovanského dávala, jsou velmi rozmanitá. Na vznik duchů domových z kultu předků přímo ukazuje název *Děd*, *Dědek*, *Děduška*, t. j. předek na rodinného genia povýšený.

1. Děd (Did, Dziad), Dědek, Děduška.

Děduška domovoj všeobecně je znám na Rusi, kdež o něm kolují velmi živé a výrazné představy. Podoba jeho rozmanitě se popisuje. Obyčejně se představuje jako stařec, který má šedou, kudrnatou hlavu, jiskrné oči jako uhlíky a po celém těle je pokryt hustou, měkkou srstí, nebo jako člověk prostředního vzrůstu, silný, sehnutý a ramenatý. Srst na něm je hnědá, černá nebo bílá. Oděn bývá kaftanem s pasem světle červeným, někdy pouze červenou košílkou.

Často se ukazuje v podobě nějakého známého člověka náležejícího k rodině, v jejímž domě žije, nejraději v podobě hospodáře domu nebo staršího člena rodiny jak živoucího tak mrtvého. Na těsné spojení Domového s rodinou ukazuje zvláště víra, že se podobá některému z pradědů barvou vlasů, oděvem, *vzrůstem*, hlasem, ano i povahou; na př. mi-

loval-li tento předeek krávy, má v nich i Domový zvláštní zálibu a p. Místy se věří, že zjeví-li se Domovoj v podobě zemřelého člena rodiny, znamená to štěstí, pakli v podobě živoucího — neštěstí. Člověk, v jehož podobě se Domovoj ukázal, zemře prý v tom roce.

Vedle lidské postavy může však Domový objevovati se v podobě zvířat, jako psa, kočky, medvěda a p. Při tom bývá barva jeho srsti shodna s barvou vlasů hospodářových. Obvykle bývá Domový neviditelný, ale lid zná rozmanité prostředky, jak lze ho viděti, ale neužívá jich rád, protože Domový má ve zvyku trestati zvědavce, kteří po něm pátrají.

Domový zdržuje se ve světnici za pecí nebo pod ní, u prahu domu, v komoře, na dvoře, v chlévě, v lázni a jinde; podle toho bývá také jmenován *dvorový*, *chlěvník*, *baník* a p. V lázních žije za pecí nebo pod lavicí, odkud zaznívá jeho sykot, lomoz a smích. Po koupeli připravují pro něj vědro vody i chvostič, aby se mohl umýti.

Každý dům má *svého Domového* a to *jednoho*. Žije obvykle sám; někde se také věří, že má ženu (Domovičku) a děti, jichž pláč možno slyšeti. Domoví jednotlivých rodin podstupují často mezi sebou boj; každý hájí prospěchu svého domu. Při boji tom silnější vítězí a usazuje se v domě přemoženého. I začne obyvatele soužiti, způsobuje nepokoj a hluk,

škodí dobytku, svrhne hospodáře s postele, dusí a štípá domácí ve spaní a p. Zachovala se starodávná modlitba, v níž se žádá, aby Bůh chránil dům „od čorta strašného, ot čužago domovago“. Vyhánějí ho z domu, tlukouce metlami po stěnách a plotech se slovy: „Cizi Domový, jdi domů!“ Večer domácí svátečně se oblékají, vycházejí na dvůr a zvou svého Domového: „Děduška-domovoj, pojď k nám domů bydlet i a skot voditi!“

Poměr jeho k domu a k rodině je přátelský. Především pečuje o domácí dobytek; nejmilejší jsou mu koně. Jest však přízniv jen tomu dobytku, který má s ním stejnou barvu; proto hospodář snaží se zvláštními obřady vyzkoumati jeho barvu. Milý mu dobytek čistí, krmí, napájí a bere pro něj píci u nemilého; zamilovanému koni svému zaplétá hřívku, hladí srst a sype mu nejlepší oves. V noci prý se rád na tom koni projíždí; proto bývá ráno spocen.

Nejen dobytka si všímá, nýbrž ochraňuje celý dům, chrání rodinu před neštěstím a rozmnožuje její blahobyť. V noci křesá si oheň pomocí ocílky a křemene a obchází chlévy. Stále se stará a pečuje, aby bylo vše v domě v pořádku; dohlíží na chasu i na dělníky, v noci sám za hospodáře pracuje, zvláště rád přede. Chrání dům před zloději a zlými *duchy*. Hospodáři, který se mu umí zavděčiti,

všecko se daří; lacino kupuje, draze prodává, má nejlepší obilí a nikdy mu nepotluče. Domový krade i jiným, aby jen rozmnožil statek svého domu.

Domový účastní se rodinných radostí i žalů. Zemře-li někdo z domácích, vyje v noci dávaje na jevo svou bolest. Smrt hospodářovu předpovídá těžkými vzdechy a pláčem. Smutným nářkem ozývá se před morem, válkou, požárem a jiným neštěstím. Možno od něho zvědět budoucnost. Děje se to hlavně takto. Uslyší-li domácí někde pláč dítěte Domového; možno to místo pokrýti plátnem; Domovička nenalézajíc dítěte, odpoví na všechny otázky, které se jí dají, jen aby jí odkryli dítě.

Zřídka ukazují se u Domového zlé a démonické vlastnosti. Stává se to obyčejně vinou domácích, kteří mu neprokazují náležitě úcty, urážejí ho klením a bezbožnými slovy. Rozhněvaný Domovoj mstí se za to na dobytku nebo spíše podle své mírné povahy prostě opouští dům a zanechává rodinu bez ochrany. Domáci po jeho odchodu churavějí a umírají, dobytek schází a hyne. Zdá se, že jedinou nepříjemností, kterou bez příčiny způsobuje domácím, jest to, že rád v noci spící dusí, při čemž přijímá podobu kočky neb chlupatého starce. Není radno spáti u dveří nebo uprostřed jizby, neboť tudy vede cesta Domového, když si v noci prohlíží hospodářství.

Přízeň a spokojenost Domového udržují si domácí tím, že mu předkládají na noc zbytky od večeře. Nejraději má chléb, sůl, pirohy, svítky a mléko. Zvláštním způsobem uctívají ho Bělorusové o „dzědech“. Na cestu z komory, kde se nejraději zdržuje, prostírají až ke stolu bílé plátno zvouce ho tak, aby se účastnil společných hodů.

Rozhněvaného Domového usmírují rozmanitými obřady. Zařiznou na př. o půlnoci kóhoutu a krví jeho vymývají všechny kouty v jizbě nebo na dvoře, vykuřují dům a chlév kozími chlupy a p. Místy dávají chléb posypaný solí do čistého, bílého šátečku prošítego červenou nitkou a kladou to v síni nebo na dvoře; při tom se uklánějí na všechny čtyři strany, pronášejí určitá říkadla a prosí Domového, aby odložil svůj hněv a usmířil se s nimi.

Žádný dům nemůže obstát bez ochrany genia domového. S tímto názorem souvisí rozmanité zvyky *při stavbě nového domu, při stěhování* a p. Věří se, že v domě nově vystaveném štěstí a blahobyt může teprve tehdy rozkvést, když v něm zemře hlava rodiny, která se stane ochráncem domácím; po vystavení nového domu hospodář brzy prý zemře, brzká smrt hrozí i tomu, kdo nejdříve v nový dům vejde. Všeobecně je rozšířeno mínění,

že nový dům může být založen toliko na hlavu jednoho z těch, kteří tam budou žít. V dobách pohanských obětování byli skutečně lidé do základů stavby, později se to pouze symbolicky naznačovalo. Při početí stavby zabíjí se nějaké zvíře a zakopává se do základů. Jinde tesaři začínající stavěti, naznačují při prvních ranách sekerou hlavu dobytčí nebo ptačí a jsou přesvědčeni, že naznačený tvor uschne a zahyne, Proto vesničané varují se rozhněvati si tesaře, aby nezaložili domu na hlavu hospodářovu nebo někoho z domácích lidí. Podobné zvyklosti při stavbě nových budov jsou u všech Slovanů rozšířeny.

Zvláštní obřady konají se též při stěhování do domu nově zbudovaného. Dříve než členové rodiny tam vejdou, házejí dovnitř kočku, kohouta, slepici a j., nebo uříznou na prahu nového domu slepici hlavu a zakopají ji pod prvním koutem světnice. První krajíček chleba ukrojený při prvním obědě zahrabují na půdě v pravý kout nad světnicí se slovy: „Živiteli, živiteli, přijď v nový dům chleba jíst a mladých hospodářů poslouchat!“

Stěhuje-li se rodina do nového domu, neopomene s sebou vzít i rodného bůžka. Děje se to tímto způsobem. V starém domě vytopí stařenka pec a, když drva shořela, vyhrabe řehavé uhlí na krb. V poledne vsype žhavé uhlí do čistého hrnku a přikryje hrnek ubru-

sem. Otevřevši dvěře a obrátivši se k zadnímu koutu světnice, kde stojí pec, volá: „Milosti, prosím, Děduška, k nám na nové obydlí!“ Po té nese hrnek s uhlím do nového domu, kde hospodář neb hospodyně ji v otevřených vratech očekávají, chléb a sůl v rukou držíce. Hluboce se uklánějí a zvou opět Domového slovy: „Milosti, prosím, Děduška, na nové místo!“ Potom stařena kráčí do světnice s hospodářem, který nese chléb a sůl, a s hospodyní. Stařena postaví hrnek na krb, sejme ubrus, třese jím do všech koutův, aby vypustila Domového, a vysype přinesené uhlí do peci. Hrnek pak rozbije na kousky, které pod přední kout světnice zakope.

Jinde přichystají ve sklepě nového bytu pro Domového bochníček chleba, něco soli a číšku mléka. V noci odebere se hospodář do starého domu a hovoří: „Klaním se ti, hospodáři-bařuško, a prosím zavítati k nám v nové sídlo; tam pro tebe i místečko teploučké i malé pohoštění uchystáno!“ Bez tohoto pozvání Domový prý nepřijde do nového obydlí a naříká celou noc. Také když se světnice na jiné místo přeloží, Děduška se prosí, aby s chlebem, solí a se spokojeností tam přešel.

Již při volbě místa k novému domu hledí si hospodář zajistiti souhlas Domového. Na čtyřech místech vyhlédnutého místa, kde mají *býti úhly domu*, nasype žito. Není-li přes noc

žitem tknuto, je to znamením, že Domovému se líbí zvolené místo. Pakli je žito rozmetáno, třeba hledati jiné místo, až se najde to, s nímž jest Domový spokojen.

V Haliči znají *Domowyka*, který přináší rodině štěstí. Nejčastěji se zdržuje ve mlýnech, podobá se opici nebo černému kocouru, sedává na koši ve mlýnici a přesívá mouku. Říká se mu také *Chovanec*.

Bojkové v Haliči jmenují domového ducha *Didko* (*Did*, *Diod*). Představují si ho v podobě malého, švižného sedláčka v červené rohaté čepici, v červeném kabátci a v červených spodcích. V ústech mívá zapálenou dýmku a svítí děsně zelenýma očima. Zjevuje se často v podobě psa, kočky, myši a j. Bydlí v peci nebo v krbu; v noci sedává u přelízek na plotech a na křížovatkách, přepadaje mimojdoucí, s nimiž zapřádá hovor, aby je přelstil. Hospodáři, který si ho najme, přináší užitek; pase a hlídá dobytek, dohlíží na pole, sbírá roje včel, loví ryby a nadhání zvěř. Spokojuje se za to starými šaty, koutečkem ve světlici a nesoleným jídlem. Po smrti hospodáře, který si ho najal, slouží s počátku dědici jeho beze smlouvy, ale neuzná-li jeho služeb nebo nepřijme-li jich, působí v noci v celém domě nesnesitelný povyk, až přinutí hospodáře, aby se odstěhoval. Didko opouští pak také dům a stěhuje se obyčejně do bažin

a močálů, kde žije s jinými Didky divoce, jsa zlým, potměšilým a mstivým.

Didkové na svobodě slavívají hlučně svatby a dny porodů (babiny); tanec a veselá hudba jejich rozléhá se široko daleko. Mnohdy zvou také lidi, aby jim při tom hráli; jídlo a peníze, které jim dávají, mění se venku ve smetí a střepy. Didka si lze vychovati z nedospělého vejce, které se pod práh síně zakope, až po devíti letech Didko se z něho vylihne a hospodáři slouží. Hospodář, nasytiv se jeho služeb, může ho prodati jinému nebo ho vyhoditi na veřejné místo v láhvičce.

U Huculů v Haliči sluje *Dido*, *Diduch*. Má malé neohrabané tělo, hlavu velkou s dlouhými vlasy a šedivou bradou. Povahy je posměvačné, spojené s dobromyslností.

Polákům jest znám „*dziad*“ pouze jako jméno strašidla, kterým se hrozí neposlušným dětem. Lužičtí Srbové znají „*nócne źědky*“, zlé duchy, kteří se v noci zjevují.

Staří Čechové říkali rodným bůžkům *Dědkové*. Ve Slezsku udržely se dosud tradice o *Đadcích*, ochranných bůžcích domových. Drobné sošky jejich hotovily se z hlíny nebo kamene a stály v době starší ve výklenku poblíže dveří, později na „krancích“ peci. Zobrazovaly obyčejně shrbeného stařečka, na němž bylo přesně rozeznati druh kroje toho či onoho kmene.

2. Šetek, Skřítek, Hospodářiček.

S pojmenováním ducha domácího *Děduška* souvisí významem český *Šetek*, *Šotek* (šet, šiet = stařec). Zprávy o něm jsou z XVI. až XVIII. století dosti hojné. Štelcar Želetavský vypravuje, že bylo za jeho doby zvykem posluhovati večerí Páně dítěti, aby pokojně spalo, aby je *Šotek*, *Hospodářiček*, *dábel*, *duch domovní* nestrašil. Komenský, Stránský, Pešina z Čechorodu a jiní srovnávajíce Šetky s římskými *lary* a *penaty* dosvědčují, že byli bůžkové domácí.

Šetek vyhlíží prý jako malý klouček, jen že má na ruku a nohu pazourky; zdržuje se nejraději v ovčíně, ale ukrývá se i v mouce a hrachu nebo na plané hruši. V zimě sedává obyčejně na kamnech a ohřívá se. Lid vypravuje o něm mnoho veselých kousků. Kdo mu ublíží, tomu se pomstí; pacholkovi, který ho shodil s půdy, zamotal seno do vlasů tak, že se musil dát do hola ostříhati. Děvečku, která ho oparila, zapletl do žebříku, že ji musili přijít na pomoc, a měli co dělat, aby ji ze žebříku zase vyplekli. Šetek ochraňuje stádo od nemocí, přináší obilí a peníze; vydají-li se peníze od něho, vrátí se zpět. Šetek vydrží prý devět let bez jídla a pití, v devátém roce vrátí se na místo, kde byl narozen.

sužuje a trápí obyvatelstvo. Lze si ho vychovati z vejce od slepice prvnice, které se nosí sedm dní pod levou paždí. Známa jest průpověď: „Má šotka“, t. j. vše se mu podaří. „Pravý šotek“ sluje člověk čtverácký, který brzy tu, brzy onde se objevuje a rozmanité žerty tropí.

Dle víry Slovinců v Štyrsku byl *Šetek* za starých časů dobrý duch, malý jako paleček; bydlil nejraději v kuchyni na místě, kde schovává se sůl, nebo v chlévě při mladém dobytku. Šetku musili prý od všeho, co vařili nebo pekli, nejdříve předkládati, jinak způsobil, že oheň v kamnech nehořel, nebo že všechny hrnce popukaly, krávy krví dojily a pod. Ježto byl malinké postavy, mohl se kdekoli ukrýti, odkudž tomu, kdo ho podráždil, něco vyvedl.

Jiné jméno pro domového ducha je *Skřítek*. Slovo „skřítek, škrietek“ znamená podle staročeských slovníků *lar domesticus*. V tom smyslu překládá také Komenský lat. „famulantes lares et penates“ česky „posluhující škřítkové a hospodáříčkové (šotkové)“. Záhy však užíváno slova „škřítek“ ve smyslu *čert*, na př. v Mastičkáři, u Husi, u Ctibora Tovačovského z Cimburka, který poznamenává, že *skřítkem* nebo *díblíkem* stávalo se dítě nepokřtěné.

Skřítek objevoval se v postavě malého ho-

šíka, zdržoval se nejraději za pecí nebo v chlévě, pečoval o domácí hospodářství, účastnil se radostí i žalů rodinných. Rád vykonával domácí práce, tkal na stavu, zametal, ošetřoval dobytek a p.

Aby si přízeň jeho udrželi, předkládali mu části jídel; zejména naň pamatovali ve čtvrtěk a na Štědrý den při večeři, nechávající mu od každého jídla tři kousky nebo tři lžíce. Když naň nepamatovali jídlem, rozhněval se, bouřil a trápil domácí, škodil dobytku a mstil se hospodáři.

Památka jeho žije dosud živě v národním podání. Vyobrazován byl dřevěnou soškou s rukama na prsou skříženými a s korunkou na hlavě. Stála obyčejně v almárce v koutě za stolem. Když domácí odcházeli ze stavení, stavěli Skřítku (Křístka) na almárku nebo na stůl, aby hlídal dům. Úsloví „není ani *Křístka* doma“ bylo v Čechách i na Moravě všeobecně známo, rovněž i klení „Aby tě *Skřítek* vzal!“

Nyní si lid často představuje Skřítku v podobě kuřete. Přináší hospodáři štěstí. Je však nesnadno se ho zbaviti; nedá se vypuditi a následuje hospodáře i proti jeho vůli do nového obydlí. Kde se Skřítku bojí, přibíjejí na dveře dva kovové hady a natírají je červenou barvou; toho prý se Skřítek ulekne a uprchne z domu.

Slováci mu říkají *Škrata* nebo *Škriatek* a představují si ho jako zmoklé kuře.

U Poláků znám jest *Skrzatek*, *Skrzat*, *Skrzot*. Jmenuje se v XVI. st. mezi jinými duchy: „Bo widáni są *ziemscy skryátkowie, domowe wbożęta, leśni sátyrowie, wodni topcowie, gorne iędze, powietrzni duchowie*“. V národním podání představuje se jako pták, zvláště jako *zmoklé kuře*, které křídla a ocas vleče po zemi; bere na sebe podobu malých ptáčkův, okolo nichž jiskry srší: to Skrzatci tak létají. Rodí se z vejce zvláštního tvaru, nosí-li se určitý čas pod paždí. Chodí na sýpku a krade obilí; za nepohody zalétá do příbytků lidských. Kdo ho přijme pod střechu, má z něho užitek; Skrzatek nosí mu obilí a činí hospodáře bohatým a zámožným. Vydává pištivé zvuky, odtud úsloví: „Piszczycz jak Skrzatek.“ Utíká-li někdo příliš rychle, praví se: „Leci jak Skrzat!“ Obvyklá jest kletba: „Bodaj cię Skrzaci wzięli!“ Kdo chudě a bídne vypadá, o tom se říká: „Wygląda jak Skrzat.“

Slovinci v Štyrsku věří, že *Škrat*, *Škratec* nosí peníze a obilí. Bere na se rozmanité podoby, vyhlíží jako mladý chasník, nebo jako starý muž nebo jako bába. Oděn bývá v zelenou suknicí a na hlavě má rudou čapku, která ho činí neviditelným. Po celém těle prý jest *chlupatý*, pročež tělo své pečlivě ukrývá. Rád

se proměňuje ve zvířata, jako kočku, psa, husu; nese-li peníze, vyhlíží jako hořící koště, z něhož srší jiskry. Škratcec zdržuje se nejraději v horách a hustých lesích, a netrpí, by někdo v lese hlasitě pokřikoval. Za dne sedává na buku nebo odpočívá v temné jeskyni a spí; v noci navštěvuje vsi a vyhledává kováren, v nichž za noci kuje a buší.

Škratce možno si zaklínáním do služby najmouti nebo z vejce od černé slepice vychovati, nosí-li se devět dní pod paždí. Za službu třeba slíbiti mu sebe, ženu, dítě nebo aspoň nějaký úd těla lidského a smlouvu ujednanou pak podepsati vlastní krví. Škratcec nosí mu za to vše, cokoliv si přeje, dá-li mu jen na okno znamení, co má přinést. Věci přinesené klade na okno, s penězi obyčejně létá jako ohnivé koště komínem do domu. Rád ji kaší z prosa, pročez mu ji třeba, kdykoliv něco přinese, na okno předkládati.

Slovo *skřítek* souvisí s něm. *scrat*, *schratte*, *schratt*, jak se říkalo lesnímu duchu.

Rusové říkají Domovému často *Chozjain*, *Chozjainuško*. S tím souvisí bulharský název *Stopan*, *Saibija* (srb. *sahibija* z turec.) a český *Hospodářček*.

V Bulharsku se věří, že každý dům má svého *Stopana*. Stává se jím zemřelý předek, který za živobytí vyznačoval se junáctvím a pěkným zevnějškem, byl dobrý pěvec a hudec.

Stopan ochraňuje svou rodinu, poskytuje ji zdraví a dlouhý život, stará se o rozmnožení její; přízní jeho ovce se množí, dávají mnoho mléka a vlny, pole rodí hojně žito a pšenice, vinohrady poskytují plné hrozny a stromy dávají mnoho ovoce. Za své služby, jež rodině prokazuje, nežádá nic jiného, než aby ho rodina měla v náležitě úctě a hostila ho. Nedbá-li se této povinnosti, Stopan se mstí; posílá na pole a vinice kroupy, způsobuje domácím zvířatům i lidem rozmanité nemoci a zahubí často celou rodinu. *Saibija* zjevuje se jako stařec s bílou bradou a v bílém oděvu. Mění se rád v hada.

O českém *Hospodářičkovi* (u Daniela Adama z Veleslavína *hospodářičkové*, *díblci* = penates, lares) se vypravuje, že nosí peníze, potravu, povídá o škodě, která se hospodáři děje a p. Symbolem jeho je had, kterému se říká *hospodář*, *hospodářiček* nebo *domovníček*. Had hospodářiček bydlí pod pecí nebo pod prahem. Kdo ho zabije, ničí štěstí a blahobyť domácí. Je přitulný, jmenovitě děti má rád. Ve žně, když je dům liduprázdný, hlídá stavení a opatruje dobytek. Mnohdy bydlí v domě dva hadi, samec a samička, obraz to hospodáře a hospodyně. Umře-li had hospodářiček, jest i hospodáři umříti.

Podobné názory o hadech domácích (zmi-

jích, změjích, zmajích) rozšířeny jsou i u jiných Slovanů. Náleží sem také rozmanité pověsti o *Smocích* (*Zmocích*).

Zmek znamená u starých spisovatelů českých tolik jako „ďábel“ (Belial). Říkalo se „černý jako zmek“ (z XIII. sto.). V podání lidovém *Zmek* (*Zmok*, *Zmak*) nosí hospodáři peníze, obilí, máslo a čeho třeba. Představuje se v podobě zmoklého kuřete. Jí mnoho a nesnadno se ho zbavit.

Cmok domovik dle podání Bělorusů činí pole úrodná, krávy dojné a stará se o domácí pořádek. Za to je potřebí předkládati mu vaječnou kaši na střechu domu nebo na mlát. Nedbá-li hospodář této povinnosti, *Cmok* se rozhněvá a zapálí dům.

Lid v Polsku věří, že *Smok* (*Čmok*, *Čmuk*) přináší peníze a obilí. Bulhaři se domnívají, že *Smok* ssaje krávy; jest i ženám nebezpečný, proto nemají na poli spát, aby jim nevyssál mléka i s krví z prsou. Děti nehliďané *Smok* unáší do svého domu a pečlivě je krmí. Když dítě vyrostě, stane se *Smokem*.

3. Jiná jména duchů domových.

Časem ve vědomí lidu vybledl prvotný obraz ochranného děda domového a na místo jeho nastoupily představy jiné, v nichž se udržely jen slabé otisky původního názoru.

Podle víry Lužických Srbů jest to *Plon*, jenž přináší hospodáři obilí a peníze. Představuje se jako ohnivý drak nebo ohnivá koule. Létá do domu komínem a zdržuje se nejraději na půdě. Hospodář, který je s ním sdružen, musí mu tam předkládati potravu, zejména sladké mléko nebo proso se syruhem. Rád se mění ve zmoklé kuře, jehož nelze se zbaviti.

Podobnou bytost jmenují Poláci *Plonkem*, Čechové *Plivníkem*. Zjevuje se v podobě malého, zmoklého kuřete, nebo ohnivého draka. Zdržuje se nejčastěji za komínem, v peci nebo u kamen. Přináší hojnost obilí i peněz a podporuje blahobyt domácí. U koho se usadí, musí ho krmiti tím, co sám jídá. Nenajde-li potravy na svém místě, hřmotí v domě a v noci dusí hospodáře. Říká se mu také *Prašivec*.

V době křesťanské stotožněn byl ochranný genius domácí se zlým duchem, *čertem* a podle toho byl také nazýván *Lucek*, *Špiritus*, *Špirek*, *Rarášek*, *Diblík*, *Pikulík* a p.

Slovo *Lucek* (z *Lucifer*) známo bylo již Husovi a Rokycanovi, a udrželo se dosud na Moravě. *Špiritus* nebo *Špirek* představuje se obyčejně jako malý a úhledný chlapeček, který se ničí v ptáčka, kočku a j. Hospodář může si ho vychovati z vejce od černé slepice. *Dostane* od něho vše, čeho si přeje, ale zapro-

dává mu tím svou duši. Podobné pověry vypravují se o *Raráškovi* (*Jaráškovi*). Slováci znají *Pikulíka*, který se jeví jako pachole asi palec vysoké, ale neobyčejně silné. Kdo ho první má, tomu přináší štěstí, hlídá mu dobytek a práci za něj vykonává. Kdo ho první dostane, může ho odevzdati druhému a tento třetímu, ale třetí nemůže se ho již zbýti. Po smrti *Pikulík* vezme si za služby prokázané jeho duši.

IV.

DUCHOVÉ OSUDU.

Na kultu předků zakládala se u Slovanů také víra v duchy vládnoucí osudem člověka.

Zajímavé svědectví o *víře v osud* zaznamenal *Prokopios*, který tvrdí, že Slované a Antové o *osudu* (*heimarmene*) ani nic nevědí, ani se nedomnívají, že má nějakou ~~moc~~ nad člověkem, nýbrž když jim smrt hrozí, buď že nemocí jsou stíženi nebo do války jdou, slibují, že za záchranu přinesou obět; vyvázše pak, co přislíbili, obětují a domnívají se, že *tou obětí záchranu* si zjednali.

Zprávě této sluší zajisté rozuměti tak, že Slované nebyli slepí fatalisté, nýbrž věřili, že nad životem a smrtí vládne vyšší nějaká bytost, kterou si lze obětmi a dary nakloniti. O takových bytostech zachovaly se hojně *zprávy*.

1. Rod, Rožanice a Sudice

V řadě starých bohů slovanských vedle Peruna, Chorsa a j. připomíná se v písemných památkách rusko-slověnských *Rod* a *Rožanice*, kterým staří Slované přinášeli za obět: chléb, sýr a med. Tento kult Rodu a Rožanic: dosvědčuje, že podle názoru starých Slovanů: osud člověka záležel v první řadě na *rodu*, t. j. dědech a předcích, a na matce *rožanici* (rožděnici, rodičce). Úloha „Rodu“ jako dárce osudu znenáhle vymizela z ponětí lidu a zbyly jen „Rožanice“, což se vysvětluje asi tím, že spojení novorozených dětí se známou rodičkou (matkou) bylo těsnější a zřejmější než s celým rodem. Rožanice (rodičky) zbožněny byly po smrti a představovaly se jako duchové, kteří určují osud novorozencův. Podobně byly římské *Junones*, ochránitelky žen, původně duše mrtvých a staroseverské *Disir* jsou duchové zemřelých matek, které přešly v dárkyně osudu. Tak jsou i slovanské *Rožanice* zosobněním osudu dědičně rodem určeného, kterému nelze ujíti.

Množství Rožanic objasňuje se původním jejich významem; jsou to matky rodu. Nit, kterou předou, jest prostým výrazem představy o spojitosti osudu s rodem.

U Chorvatův a Slovencův oblíben je dosud

původní název jejich *Rodjenice*, *Rojenice*. Ježto se věřilo, že narozeným dětem osud usuzují, nazvány byly také *Sudice* (srb. chrv. *Sudjenice*, *Sujenice*, slovin. *Sojenice*, *Sujenice*, bulh. *Sudženici*, česky *Sudičky*).

Bulhaři říkají jim domácím jménem *Narščnici* (narok = fatum, vyrčené), nebo cizím slovem *Orisnici*, *Urisnici*, *Uresici* (od řeckého *ὀρίσσις* = confirmatrices, constituentes). V sev. Rusi slují *Udělnicy*, ježto sudbu udělují. U Slovinců vlivem německým povstaly názvy: *čisté, bílé ženy* (weisse Frauen), *želkinje, želik žene* (selige Weiber), *aidovske deklice* (heidnische Weiberl) a p.

Sudice představují se obyčejně jako *slíchné panny* nebo *přívětivé babičky*. Chorvati a Slovinci vypravují, že jsou krásné jako Vily, mají bílé kulaté tváře a oděny jsou čistým bílým rouchem; hlavu kryje bílý šátek a šíji zdobí drahocenný šperk ze zlata, stříbra a dýmantů. V ruce drží rozsvícené svíce. Svítí-li v noci měsíc, možno při odchodu zřítí jejich lehké, vzdušné postavy; šaty jejich lesknou se při svitu měsíce duhovými barvami. Podobně představují si je Čechové. Vyhlížejí buď jako bílé panny nebo jako bílé babičky. Postavy jsou vysoké, těla téměř průhledného, lící bledých, ale očí jiskrných, jež dovedou okouzlit a očarovat. Oděny jsou bíle a na hlavě mají sněhobílou pla-

hetku; někdy prý mají celý obličej zahalený bílou rouškou. Dle jiného podání jsou úzce oděny; dvě mají lesklý šat hedvábný a drahý šperk ve vlasech, třetí pak prostý děv, na hlavě věnec, obyčejně z lesního kvítí. Narbčnici bulh. jsou oblečeny v bílé, selské roucho.

Ačkoliv lid jasně a živě si je představuje, možno je přece jen zřídka kdy viděti. Kdo je spatří, strne hrůzou a nemůže hnouti se s místa; jen člověk narozený na novou neděli má schopnost je viděti. Z domácích lidí zřídka kdo je vidí; bývá to obyčejně příchozí nebo žebrák.

Čechové věří, že Sudičky pošlou na šesti-nedělní hluboký spánek, vezmou nemluvně a položí je na stůl, načež určují mu osud. Někde se myslí, že zasednou ke stolu a rokují o budoucnosti dítěte; mnohdy prý dlouho uvažují, než na určito se rozhodnou. Viděli je také, jak tancují kolem stolu nebo kolébky držíce se za ruce, nebo jak nakloněny jsou nad nemluvnětem v kolébce osud mu určují. Kromě toho rozšířeno jest podání, že nevcházejí do světnice, ale zůstávají pod okny, nebo vstupují do síně, by rozhodly budoucnost novorozencovu.

Obyčejně zjevují se *tři Sudice*, z nichž třetí, nejstarší, jest nejmocnější; ale jmenuje

se také jen *jedna*, nebo *čtyři*, *pět*, *sedm*, *devět* s královnou v čele.

Výroky jejich často rozmanitě se křížují, ale co poslední vyřkne, je vždy rozhodující a splní se. Usuzují hlavně, jak dlouho dítě bude živo, jaký bude jeho stav, bude-li bohato či chudo, a jakou smrtí se světa sejde. Rozšířeno je mínění, že osud člověka předou. První přede, druhá měří, třetí nit přestřihuje. Nit tato znamená délku života.

Obecně se věří, že si lze Sudice *dary a obětni* k příznivému výroku nakloniti. U Chorvatův a Slovinců kladou v noci poporodu na stůl ve světnici, kde žena leží, pro ně voskové svíce, víno, chléb a sůl; kde to opomenou, tam přisoudí dítěti nešťastný osud. Ve Štyrsku vypravuje se toto. Když se jednou narodilo dítě, Sojenice přišly je soudit; první řekla: „Toto dítě nesmí nikdy chleba jísti, proto že nám nepřipravili pšeničného chleba na stůl.“ Druhá řekla: „Toto dítě nesmí nikdy vína píti, ježto nám nepřipravili na stůl vína.“ Třetí řekla: „Toto dítě se musí utopiti, proto že tito lidé na sv. Mikuláše *předou*.“ To se vyplnilo, když bylo dítěti 7 let. Slovinci v Istrii nosí prý ke skalním jeskyním, kde dle pověsti žijí Rodjenice, chléb, kladouce jej na kameny u vchodu do jeskyň. V Bulharsku připravují pro Oresnice večeri, k níž zvou i blízké příbuzné. V Čechách prostírali pro Sudič-

ky stůl čistým ubrusem, přistavovali k stolu židle a na stůl kladli chléb, sůl a máslo, někde i sýr a pivo; také po křtinách nechávali pro ně zbytky jídel na stole, chtějí se jim zavděčiti. Spatří-li ve světnici kolovrat a nůžky, usoudí prý také dítěti příznivější osud. Kromě toho se věří, že Sudičky mohou nehlídané dítě vyměnit; stane se to zvláště tehdy, nenajdou-li vše ke koupeli připraveno. Proto není radno spustiti dítě před křtem s očí, aby nebylo vyměněno. Někde hlídá se nemluvně po první tři noci, čemuž Srbové říkají *babine*.

Srbové stotožňují Sudjenice s Vilami, kterým se říká v té příčině *proročice*, u Slovinců *Vile rojenice*. V pohádce přeložené z latiny a psané srbsko-bulharským nářečím z XIV. st. jmenují se již tři Vily proročice.

2. Dolja.

Dolja (řecky *Μοῖρα, Εἰμαρμένη*) u Rusů znamená zosobněný *osud*, kterého se člověku dostává narozením. Ponětí o Dolji vyvinulo se asi z obecné zkušenosti, která učí, že často lidé ctnostní jsou nešťastnými, bezbožní šťastnými. Z toho vzniklo mínění, že člověk bývá šťasten či nešťasten ne po své zásluze, nýbrž podle toho, jak mu přisouzeno, „na rodu napsáno“, a ponětí toto bylo vy-

jádřeno Doljou. V písniích a pověstech ruských jsou vlastními dárce Dolje rodiče, zvláště matka (= rožanice) nebo rod (dědové, předci). V žalozpěvech ruských často děti nařikají na rodiče (matku), že jim nedali štěstí ani Dolje.

Představy o Dolji jsou v tradici národní velmi živé a plastické. Popisuje se jako bílá žena v chatrném oděvu, která se může v rozmanité podoby proměňovati. Bydlí prý nejraději za pecí nebo leží pod košem ve světnici. Jest dobrá nebo zlá. Dobrá Dolja stará se o svého miláčka dnem i nocí; od narození až do smrti jest mu věrnou služebnicí. Opatruje mu děti, zalévá pole i louky rosou, pracuje zaň, honí mu ryby v síť a roje včel v úl, chrání ho před dravou zvěří, opatruje jeho vtádo, přivádí mu kupce, zvyšuje cenu obilí a poskytuje mu zdraví. Vybírá proň pěkné a plné klasy ze snopů cizích. Bez Dolje nic se nepořídí, všechno namáhání vlastní jest marno. Dívky vdávající se prosí, aby je provázela do nového příbytku „z peci plamenem, z chaty komínem“. Běda tomu, kdo dostane *zlou, lichou Dolji* (*Nedolja, Licho*). Práce a přičinění nic mu neprospívají. Zlá Dolja jen spí nebo se strojí a veselí, nechť mu v ničem pomáhati. Její moc je neobsáhlá, odkudž pořekadla jako: „Své Nedolje ani koněm neobjedeš.“ Nemožno se ji zbaviti. Pokusy ji

prodati nebo v lese zavést nebo v moři utopiti jsou marný. Z tohoto názoru Dolje přísné a neodvratitelné vyvinuly se ve fantasmu lidu hlavně jen negativní obrazy její: *Gore*, zosobněné hoře, *Běda* (*Bida*, *Biěda*, *Bijeda*), *Nužda*, *Kručina* a j.

3. Sreča.

Ruské *Dolji* podobá se u Srbů *Sreča* (řec. *Τύχη*, řím. *Fortuna*), v níž k ponětí nevyhnutelnosti a nezměnitelnosti osudu připojil se ještě motiv náhody, štěstí nebo neštěstí nahodilého, neurčeného. *Sreča* má se k *Dolji* asi tak jako lat. *fors*, *fortuna* k *sors*, *fatum*. Líčí se jako překrásná dívka, která přede zlatou nit. *Sreča* poskytuje tomu, komu byla přidělena, veškeré blaho, opatruje jeho pole a pase mu stádo. V národních písních a pořekadlech jmenuje se často *Sreča* vedle Boha jako samostatná bytost, na př.: „S vama došla svaka *Sreča* i sam Gospod Bog.“ — „Susrela te dobra *Sreča* i Gospodin Bog.“ — „Tako njemu Bog i *Sreča* daje.“

Ale *Sreča* jest nejen *dobra*, *junačka*, nýbrž *zla*, *huda*, *loša*, *slaba*, *crna*; v tom případě jest to personifikované neštěstí a slove též *Nesreča*. Představuje se jako šedá starucha s krhavýma očima, která pořád spí a o ho-

spodářství svého pána nedbá. Také o ní se říká, že prede: „Nesreća tanko prede.“ Nesreće se může člověk zbaviti a od sebe ji odpuditi.

Idea náhodnosti k ponětí sudby připojená mohla dále vésti k otázce, proč Sreća tak nerovnoměrně je rozdělena mezi lidem, proč tomu přeje, onomu ne, odkud a od koho vychází tento výběr? Odpovědí na tuto otázku, která pojala v sebe nejen Sreći-náhodou, ale i starší představy o přirozené sudbě, jest obraz srbského *Osudu*, který řídí Sreći i Nesreći.

V.

LUDKOVÉ A DUCHOVÉ JIM PODOBNÍ.

Živá památka na předky zachovala se v některých pověstech o *Ludcích*. Slovo „ludkové“ znamená *malé lidi, lidičky*; v tom smyslu užívá se toho slova dosud na Moravě, na př. „No, luďkové (= lidičky), já vás nutit nemohu.“

Ludki, Lužki (nikoli *Lutki*) byli podle podání luž. Srbů první obyvatelé v Lužicích. Žili před dávnými časy a měli svého krále, který bydlil v Grodku; byli pohané a nemohouce slyšeti *zvonění*, vystěhovali se ze země, tak že se nyní jen zřídka ukazují. Postavy byli malé — několik jich mohlo se sesednouti do jedné díže — ale hlavu měli nepoměrně velikou a oči vypoulené; šatili se pestře a na hlavě měli veliké klobouky nebo červené čapky.

Měli svou *vlastní řeč*, srbskou sice, ale různě zaměněnou. Jednak měli pro některé věci zvláštní slova, hlavně zastaralá nebo dialektická, nebo pronášeli větu od konce anebo slova v převrácený pořádek měnili. Nejčastěji mluvili tak, že slovo napřed kladně pronesli a pak se zápořem opakovali, na př. „Buďte tak dobří, půjčte díži nedíži, chceme chléb nechléb hotoviti“ a p.

Bydlili dílem v příbytcích lidských, dílem v zemi, v lesích a na horách, jež dosud *ludkowe gory*, *gorky* slují. Byty jejich podobaly se pekárnám a byly po domácímu zařízeny. Ludci pěstovali obilí a měli zvláštní druh žita, kterému dosud *ludkowe žito* se říká. Obilí nežali, nýbrž vypichovali klasy ze stébel šídlem. Vymlátivše klasy v peci, mleli zrno na hrubo mezi dvěma kameny. Z mouky této hrubé a písčité pekli chléb tak, že vložili těsto mezi dva hladké kameny, zakopali do země, až stvrdlo. Chléb jejich byl ovšem písčitý, hrubý, hnědý a klíhovatý; pekli také buchty s tvarohem. Kromě toho živili se kořínky a plným ovocem. Měli-li velikou nouzi, dlužili se chleba od lidí. Mnohdy také řezali o žních klasy na polích nebo chodili sedlákům na lůsky a řepu, a brali vše, co kde k snědku bylo. Byli i řemesel znalí, jmenovitě kovářství; lidi naučili stavěti domy.

Milovali hudbu a zpěv, a uměli krásně

hráti na nástroj podobný cimbálu se strunami. Měli věštího ducha a předpovídali lidem budoucnost. Žili po rodinách, vždy muž a žena; svatby a křtiny slavivali okazale. Jednotlivé rodiny žily však spolu v nepřátelství, svádějice prudké boje; v jedné takové bitce zhy-nuli prý všichni Ludkové.

K lidem byli příchylí a dlužili se od nich díze, máselnice a hrnce. Kdo jim žádanou věc ochotně půjčil, tomu hleděli se odměniti, ale kdo je urazil, toho potrestali krutě. Přátelsky obcovali toliko s jednou rodinou, která jim byla dobře známa. Domácí předkládali jim pokrmu, zvláště proso, a bavili se s nimi. Ludkové zvali je zase k sobě, brali si je za kmotry, ano jednou pojal Ludek i dívku selskou za ženu.

Když některý Ludek zemřel, spálili prý příbuzní jeho tělo a popel dali do nádob, které se zbylými kostmi zahrabali do země. Při pohřbu plakali přátelé a příbuzní zemřelého velice a drželi si pod očima malé nádoby, do nichž chytali slzy; nádoby ty slzami naplněné zakopávali do země. Nádoby, hrnky, slzoury, kovové ozdůbky a j., jež se nalézají v starých hrobech, jsou prý památkami po Ludcích.

O *Krasnoludech*, *Krasnoludcích* vypravují se mnohé pověsti u Poláků v Poznaňsku. Jsou to malí lidé s velikou hlavou, ošklivou tvář

a drsnými vousy; od pestrého oděvu slují bezpochyby *Krasno-ludci*. Člověku podivně oblečenému se říká: „Wyglądasz jak Krasno-ludek.“ Žijí v děrách, za pecí nebo pod kominem v příbytcích lidských, často čtyři rodiny pospolu. Ježto žijí pod zemí, jmenují se *Podziomkové*. Lidem prokazují rozličné služby; často pomáhali hospodyně stlouci máslo nebo upéci chléb. Ovčáka, který jim dal jehně, pozvali na svatbu a chránili jeho stáda. O svatbách jezdí na malých vozících, v něž zapřaženi jsou drobní koníci, a jedí na zlatých talířích; při tom tančí při hudbě, která bzučí jako roj včel nebo much. Jsou-li lidmi překvapeni, posazují si na hlavu červené čepičky a jsou neviditelní. Ženě, která byla Krasnoludce za kmotru, dali hrst smeti, které venku proměnilo se ve zlato. Jsou však tím nebezpeční, že kradou nekřtěné děti a podvrhují za ně své neúhledné a ošklivé o veliké hlavě. Dítě takové neroste, jest nečisté, křiklavé, mnoho jí a nenaučí se správně mluvit. Zbavují se ho obyčejně bitím. Věří se, že dokud Krasnoludci se zjevovali, bylo na světě mnohem lépe; nyní ukazují se už jen zřídka, proto je ve světě bída a nedostatek. Začali prý vymírat, když byly zavedeny zvony.

Mnohem vybledlejší jsou představy o *Lútčích* (*Lulicích*) na Slovensku. *Lútky* jsou postavy malé „na piad“ a bydlí v horách.

Oděni bývají jako havíři, kterým se též nejčastěji zjevují. Který havíř se jim zavděčí nějakým darem, tomu povědí o zlaté rudě. Milují zvláště mladé lidi počestného chování a chodí na jejich svatby, začez se novomanželům bohatě odměňují. Zlé lidi a lakomé zavádějí do propastí báňských, z kterých těžko vyvážnou; dostanou-li se i ven na světlo, přece do roka zemrou. Panovníkem nad Lútky jest prý *Kovlad*. K němu se druží *Runa* jakožto paní zlatých dolů.

Ludkům, jimž se říká podle podoby v Horní Lužici také *Palčiki*, podobají se ještě jiné bytosti, jako *Krosnalci*, *Kraśnięta*, *Karzelci*, *Koboldové* a p.

Krosnalci (*sakrslici*) známi jsou zvláště Polákům na Kujavsku; věří se o nich, že bydlí v myších děrách. Za měsíčné noci vylézají ze svého úkrytu a běhají po jizbě bavíce se. Lidem neškodí, ale vyhrožuje-li se jim nebo byli-li postrašeni, rostou náhle a mohou se v obry proměnit.

Kašubové nazývají je *Krôśnięta* nebo *Dremne*, *Drunne*, t. j. drobní, malí. Obyčejně nosí červené čapky a červené sukně. Bydlí v jizbě pod ohništěm nebo v chlévě a opatrují domácí dobytek. Kdo jest jim přízniv, tomu pomáhají, ale běda tomu, kdo jim protivenství činí.

Rusům a Polákům jsou známi *Karłowce*,

Karlici, Karzelci (z něm. Kerl). Podle víry lidu polského budou po nás lidech žítí Karlové a po nich Krasnoludci. Objevují se už nyní a jsou o polovici menší než my, ale velmi mocní. Zdržují se pod zemi a vyměňují své děti, které jsou žravé a ošklivé. *Karzelci* žili s lidmi v přátelství, toliko na zlé nevrážili. Často pomáhali v létě pracovat na poli nebo na lukách a sedávali v stínu dlouhých a silných haluzí.

U Lužičanů mnoho se vypravuje o *Koltkovi, Koboltovi* a p., jenž se rovná německému Koboldovi. Jest to malý mužik, který bydlí v odlehlých koutech stavení, v dřevníku, na půdě, v komoře, ve sklepě a j. Žádá, aby byl dobře krmen; nejraději má pivní polévku, v níž nadrobena chleba, a mléko. Kdo mu na určité místo jídlo předkládá, za toho v noci pracuje, umývá hrnce, čistí stoly, přede, nosí obilí, jež jiným bere, nebo peníze. Není-li dobře krmen, tropí v noci hluk a hřmot po celém domě, děsí obyvatele a shazuje je s postele.

Slované v Lunebursku znali *Görcony* (od gora, hora), kteří se dlužili od lidí nádobí k pečení chleba. Lidé jich sice neviděli, ale k jejich žádosti nosili jim takové nádobí před vrata. Görconi je večer odváděli fukajíce na okna a za odměnu dávali lidem bo-

chánek svého chleba. Chorvatský *Malič* (*Masmalić*), polský *Skarbnik* a slovenský *Permoník* (z něm. Bergmännchen) náležejí do téže kategorie duchů jako Ludkové, v nichž kult předků spojil se s představami o trpaslících.

VI.

NAVKY A RUSALKY.

Lidové podání samo dosvědčuje, že v *Navkách* a *Rusalkách* spatřovati jest duše zemřelých. Název *Navky* (bulh. *Navi*, *Navjaci*, malorus. *Nejky*, *Matky*, *Majky*, slovin. *Navje*, *Mavje*, *Movje*, *Morje*) souvisí se stslov. *navb*, rus. *navte*, malorus. *navk*, což znamená mrtvého.

Podle podání Malorusův jsou *Mavky* děti matkami utopené a nekrtěné, jež si lid představuje v podobě malých dětí — proto slují též *Nedoljanky*, *Semiljanky* — nebo jako mladé, krásné dívky s kadeřavými vlasy, polonahé nebo jen v bílou spuštěnou košilku oděné. Houpají se za svitu měsíčního světla na větvích stromův a snaží se přilákati k sobě mládež, buď že napodobují pláč nemluvnat, nebo že se smějí, chechtají a tleskají v dlaně. Kdo

jde po svůdném jejich hlase, toho okouzlují svou krásou, miliskují se s ním a na konec ho k smrti ulechťají nebo mu odříznou hlavu nebo zatáhnou do vody. Žijí v lesích a na stepi, berou na sebe podobu známých osob a míhají se chodcům před očima, čímž je omamují a v bezvědomí přivádějí. Velmi často lze je spatřiti v zeleném žitě; za bílého dne chodí po obilí, vriskají a pláčí. V létě plovou za noci po řekách a jezerech a pleskají rozpuštěnou vodou; v rusalný týden běhají po polích a nivách naříkajíce:

Mene maty porodyla,
nechřešcenu položyla.

Mavky zlobí se na lidi, že je nechali umříti beze křtu. Kdo jich kvílící hlas uslyší, má říci: „Kreščaju tebja vo imja Otca i Syna i Svjatoago Ducha,“ čímž je vysvobodí. Když po sedm let nikdo nad nimi se nesmiluje, proměňují se v Rusalky.

Malorusové v Haliči vypravují, že Mavky sestupují z nebe nebo z oblak na zemi, když obilí dostává klasy, a skrývají se v něm. Kdo den před Petrovkou na poli usne, toho ulechťají a udusí. Dle víry lidu ukrajinského v okolí Čehrynském sedají Mavky (*Leskotky*, *Loskotivky*) s vlasy po pás spuštěnými uprostřed lesův u jezer neb na březích šumících řek a

žalostně volají: „Mău, mău! mene maty porodyla, nechreszczenu pid porohom pochoronyla.“

Huculové v Haliči věří, že Majky jsou bytostí lidem příznivé, které rády s lidmi obcují a jich ochraňují. Bydlí v pustých jeskyních, na místech od přírody krásných a koupají se v jezerech. Světnice jejich jsou koberci ověšeny a skvostně vyzdobeny. Jsou to dívky ztepilého vzrůstu, okrouhlých tváří, s dlouhými vlasy, jež ozdobují věnci z jar-ních květin; oblečeny jsou v průzračné šaty, které nezakrývají úplně jejich vna-d a vděků. Starají se o úrodu polní i zdar stáda; sotva že roztaje sníh, ukazují se v horách i dolínách, sejí travu, zasazují byliny a dávají úrodu zemskou. Zpívají překrásné písně a tančí na „ihroviščech“, kde tráva zeleněji a bujněji roste.

Podle podání bulharského v Makedonii *Naví* a *Navjaci* jsou neviditelní duchové létající pod nebeským prostranstvím. Ukazují se v podobě ptákův a pláčí jako malé děti. Jsou to duše dětí zemřelých beze křtu. Hledají své matky; proto napadají rodičky a trápí je. Kdo by nad nimi vyslovil křestní formuli, vysvobodí je. V Šopsku se jim říká *Lahusi*.

Slovinci představují si *Navje*, duše nekřtěných dětí, v podobě velikých černých ptáků, kteří létají ve vzduchu a žalostným křikem

volají po křtu. Kdo by se nad jejich kvílením ustrnul a pokřtil je, prokázal by jim veliké dobrodiní. Ale kdo se jim posmívá nebo na ně hvízdá, uvaluje na sebe jejich hněv.

Poláci říkají podobným bytostem *Látawce*. Dítě zemřelé beze křtu chodí 7 let po světě a prosí za křest. Jestliže se nikdo nad ním nesmiluje, mění se v *Látawce*.

Zdá se, že se mohou sem zařadit též záhadné poněkud bytosti v podání Lužických Srbů: *bože sedleško* a *boža łosć*. Tuto znají v Lužici Dolní, ono v Horní, ale v podstatě jsou to asi bytosti stejné, jichž prvotní význam v nynější tradici dílem vybledl, dílem se jinak zabarvil. *Bože sedleško* obvykle se ukazuje v podobě bílého dítěte s dlouhými rozpuštěnými vlasy; někdy bere na sebe podobu bílé slepice. Ale zřídka lze je vidět; za to často možno slyšet jeho pláč a nářek, jímž předpovídá nějaké neštěstí. Zdržuje se rádo u kamen nebo na ohništi. *Boža łosć* (*głosc*) zjevuje se buď jako malé dítě nebo v podobě bílé ženy s dlouhými vlasy; mění se i v bílou holubici. Pláčem svým oznamuje blízké neštěstí. Pláč její ozývá se často na hrobě dítěte, jež matka zločinně zahubila.

Navkám podobají se *Rusalky*, o nichž živé představy kolují u lidu na Velké, Malé a Bílé Rusi.

Ruští venkované jsou přesvědčeni, že Rusalky jsou duše dětí zemřelých beze křtu nebo utopených a udušených, vůbec žen a dívek, které zhynuly sebevraždou a nehodny jsou křesťanského pohřbu. Pokládají se také za zakleté dívky, které umřely před svatbou. V sobotu před letnicemi běhají takové Rusalky, jež matky před křtem zabily, po osení tleskajíce v dlaně a pokřikující: „Buh, buh! solomjanyj duch! mene maty porodyla, nechreščenu položyla.“ Hochy, kteří se narodili mrtví, nebo zemřeli beze křtu, Rusalky vyrvou z mohyl a unášejí do svých osad.

Na spojení Rusalek s dušemi zemřelých ukazuje také víra, že bludičky jsou světla, která roznášejí Rusalky. V národní písni, která se zpívá o Trojické neděli, nazývají se přímo *zemljanočky*, t. j. obyvateli podzemního světa.

Pojmenování své obdržely Rusalky podle svátků *rusalji*, které mají ráz slavností dušiček. Na *semik* (čtvrtek na sedmou neděli velikonoční), který sluje místy *rusalka* nebo *rusalčin*, *mauskij velikden*, vychází lid na hřbitovy, zdobí hroby věnci a klade na ně pokrmy pro nebožtíky. Část jídel zůstává na mohylách jako oběť Rusalkám. Kdo v rusalný týden nepamatuje na mrtvé, toho přý Rusalky potrestají. Při průvodech rusalných žen lkají, rozpouštějí si vlasy a padají k ze-

mi jako při pohřbech. Nejen na Rusi, nýbrž i v Bulharsku slaví se ku konci rusálního téhodne památka mrtvých. Všecko to ukazuje na spojení Rusalek s dušemi zemřelých.

Rusalky představují se jako hezké, bledé dívky. Z obličeje vzdušně průzračného září jim sivé, modré nebo černé oči, ozdobené širokým a hustým obočím; rusé, černé nebo zelené vlasy, po zádech volně rozpuštěné, spadají jim až po kolena. Ve vlasech tají se zvláštní síla; dokud jsou mokré, Rusalka může jimi zatopiti třeba celou krajinu, rozčesá-li si je hřebenem z rybí kosti. Uschnou-li, Rusalka pozbývá své síly a hyne. Postavu má Rusalka štíhlou a pružnou; půvabné tělo své přikrývá zeleným lupením nebo bílou košílkou bez pasu. Ve svatodušní týden sedává prý na stromě a prosí žen za sukénku a dívek za košílku. Za tou příčinou ženy pověšují plátna nebo klůcky odtržené od šatů na stromy v obět Rusalkám, aby jim neškodily a nemoci jich zbavily. Někdy Rusalky ukazují se jako sedmileté dívky, jindy zase jako dorostlé panny se všemi půvaby mládí. Mají prý zlatotřípytné šaty, jichž blesku žádné oko lidské nemůže snést.

Příbytkem jejich jsou *polc, nízy, lesy a vody*. Obyčejně se zjevují, když v poli začíná obilí dozrávati. Tehdy rozpustivše své dlouhé rusé vlasy, ozdobené chrpami, pestrými květy

maku a klasy, tancují a tropí svévole, skryty jsouce uprostřed hustého obilí. Večer o letnicích běhají po nivách a zpívajíce pobíhají po klasnatém obilí nebo se na něm houpají, čímž se obilí vlní. Kdo svévolně trhá klasy obilní, toho potrestají.

Ve vodě žijí ve společnostech hlavně na pustých místech, v hlubinách, pod říčními prahy; strojí si tam hnízda ze slámy a při sebraného po vsích o svatodušních svátcích. Dle jiných představ mají pod vodou křišťálové paláce, které se třpytí uvnitř zlatem, stříbrem, drahokamy a perlami.

Sedíce v hlubinách řek a potoků, zamořují rybákům síti, prolamují bráze zatopující sousední pole a boří mosty; chytají husy, které zůstaly přes noc ve vodě, a zavínají jim křídla, tak že se nemohou odtrhnouti.

Vycházejíce za jasných nocí letních na povrch vody, koupají se, tleskajíce do vody a laškují s vlnkami; rády sedávají na mlýnském kole, stříkají na sebe vodou a pak vrhají se do hloubi s křikem: kuku! Vystupují také na břeh, aby mohly natrhati si květin a plésti věnce, jimiž si zdobí hlavu. Zvláště po jaru vycházejí z vod, rozbíhají se po sousedních lesích a huštinách, tleskají rozpustile v dlaně nebo válejí se klubkem po trávě, a chechtot jejich rozléhá se daleko hlubinami lesa. Večer

rády houpají se na štíhlých větvích stromův a lákají neostražitě poutníky k sobě na houpačky slovy: „Chadzice k nam na oreli (kačeli = houpačky) kolyhacsja!“ Kdo se dal svěsti, ulechtávají ho nebo zavlékají do hlubin. Říká se jim za tou příčinou „Loskotalky“ nebo „Kazytky“ (Kozytky). Vodní Rusalky nazývají se také *Divy*.

Rusalky nade vše milují zpěv a hudbu. Hlas Rusalčin jest velice krásný; kouzelným svým zpěvem lákají plavce do hlubin a topí je zlomyslně při tom se chechtajíce. Také tancem rády se baví; tancují při bledém svitu měsíce a lákají pastýře, aby jim hrál. Kde tancují, viděti možno na polích kruhy, na nichž tráva bujněji roste a jest zelená jako routa. Rády předou a rozvěšují přízi po strozech a utkané plátno perou ve vodě; potom je prostírají po březích a suší. Kdo vstoupí na plátno rozestřené Rusalkou, zeslábne a zchromne.

Hlavní činnost rozvíjejí Rusalky v témdni po svatodušních svátcích. Tehdy lid boje se jich nezdržuje se za noci zbytečně venku, nekoupá se v řece, netleská v dlaně a varuje se prací na poli, jiniž by je pohněval; rozhněvané Rusalky rády se mstí, zvláště na skotu, způsobujícíce, aby kráva vrhla tele s křivou hlavou nebo s křivými nohami. V rusalném témdni děvčata a jinoši přinášejí na

břehy řek a potoků chléb, sýr, máslo a jiné pokrmy Rusalkám. V poslední večer toho téhodne chodí dívky na Bílé Rusi do lesa a pověšují na stromy vínky z květín, domnívajíce se, že Rusalky se jimi ozdobí a budou běhati po polích a lese.

Rusalky žijí prý od jarního roztání sněhu až do pondělí svatodušního v řekách a od toho dne až do Petrovky na zemi, hlavně na stromech. Na zimu mizejí a objevují se zase po jaru; jakmile z jara se ukáží, rozvíjejí se vrby a zelenají se pole a nivy.

VII.

VILY.

Víra ve *Vily* je prastará. V rukopisných sbornících staroruských vzpomínají se *Vily* vedle Peruna, Chorsa, Volosa a jiných bůžků, kterým se staří Slované klaněli, žertvy jim předkládajíce. K nim se vztahuje také název *vilski kladec* (pramen) v Prilepsku, o němž je zmínka v listině bulharského cara Konstantina Asěna (1258—77). V srbském překladě Trojanské povídky připomíná se *mořská Vila*; rovněž u starších básníků chorvatských naráží se často na pověry o *Vilách*, které souhlasí s dosavadními tradicemi národními. Že byly také starým Čechům známy, dosvědčuje báseň o *Jetřichovi Berúnském* (z XV. st.), v níž jest zmínka o divotvorném pasu, ježž mu byly daly *Vily*.

Bulhaři říkají Vilám nyní *Samovily*, v Thrakii *Samodivy*. Nejstarší zmínka o Sa-

movilách nalézají se v rukopise srbském, kdež se praví, že v Bulhařích je plno pověr, brodníků (čarodějnic) a *Samovil*. V jiném rukopise srbském ze XIV. st. jmenuje se „*Samovili brat*“. V bulharské legendě o Alexandrovi Makedonském *Samovila* staví se na roveň řecké Nereidě. V životě sv. Jana Rylského (z XVIII. st.) se praví, že v Bulharsku ženy a baby čarují u *Samovil* a brodníků. Kult *Vil* a *Samovil* bujně vykvetl zvláště v národním podání Jihoslovanů, kteří na ně přenesli také mnohé vlastnosti jiných báječných bytostí.

Podle názorů lidových jsou Vily *duše zemřelých lidí*. V Srbsku se bájí, že Vily byly původně hrdé dívky, které Bůh proklel, proměniv jim nohy v kopyta, protože si Vily přikrývají nohy dlouhým bílým rouchem. Bulhaři věří, že *Samovily* jsou dívky zemřelé beze křtu. Na Slovensku rozšířeno jest podání, že Vily jsou duše nevěst zemřelých po zasnoubení, které nemají pokoje a jsou odsouzeny k nočnímu toulání. Poláci v kraji Sieradzkém znají *Wily* jakožto duše mladých, hezkých děvčat, které odsouzeny jsou pro lehkomyšlný život vznášeti se v povětří uprostřed nebe a země; lidem prospívají nebo škodí podle toho, zdali od nich za živa požívaly přízně nebo nepřízně.

Na souvislost Vil s dušemi mrtvých uka-

zuje také pověra, že možno je často za svitu měsíce viděti u hrobu zabitých lidí, kde s plápolajícím světlem kolo tancují. Svátky ruské, které u Bulharů též samovilskými se nazývají a při nichž se duši zemřelých vzpomíná, jsou také slavností Vil, k jejichž počtě se rozmanité obřady konají. Mládež obojího pohlaví vychází na luka, sbírá květiny, váže je do kytic a při tom zpívá písně o Vilách.

Slovo Vila nebylo sice zcela bezpečně vyloženo, ale podobá se pravdě, že souvisí s kořenem *vel* (hynouti), z něhož povstalo litevské *velýs* = nebožtík, *vélés* = duchové nebožtíků, německé *wal* = záhuba, zhynutí (odtud Valhöll, Valfreja, Valküry a j.).

Stopy prvotního významu Vil jako dávnych *předkův* otiskly se tu a tam v tradici lidové. Vily žily původně s lidmi v důvěrném styku a přátelství. Za starých zlatých časů, kdy pole sama od sebe rodila pšenici a jiné obilí, kdy lidé v míru, spokojenosti a dobré vůli spolu žili, také Vily lidem pomáhaly obilí žíti, trávu kositi, dobytek krmiti, domy stavěti. Naučily je vůbec orati, síti, louky zavodňovati, ano i mrtvé pochovávat. Ale když lidé stali se nevěrnými svým starým ctnostem, když pastýři odvrhli flétny, tambury i písně a místo nich vzali do ruky biče a jali se po pastvině práskati, štváti a klíti, a když ještě k tomu začaly pušky bouchati, a národové se

pronásledovati: tu prý Vily opustily zemi a odešly někam v cizí kraj. Proto je může jen málokdo, koho si právě oblíbily, viděti, jak v poli tancují, nebo na pusté skále a holé stěně samotny sedí, pláčí nebo žalostné písně zpívají.

Podobně věří Slovinci, že Vily k lidem byly laskavy a dobrotivý, oznamující jim zvláště příhodnou dobu k orbě, setbě a žatvě. Kromě toho samy obilí opatrovaly, plevel a koukol z něho vytrhávaly kladouce je na hromadu v kopky. Za odměnu žádaly jen něco pokrmu, kterého v noci požívaly. Zjevovaly se každé léto, dokud jich nikdo nepohlňoval. Když lidé začali hříšně žíti, když na polích rozmáhal se hvizdot, křik a práskot bičů — dříve lidé poháněli dobytek pruty — zmizely z kraje a vrátí prý se opět, až bude na zemi lépe. Vypravuje se také, že se zjevují v poledne, když ženci odpočívají, a samy žnou.

Na rodné vztahy mezi Vilami a lidmi ukazuje i domnění, že s Vilou možno se posestriti; lid věří, že každý junák a počestný člověk má Vilu posestrimu, která mu v každé nehodě přispívá. Ale Vily posestrimy mají nejen lidé, nýbrž i některá zvířata (jeleni, laňky, kamzíci), jež si Vily zvláště oblíbily. Vily pomáhají svému pobratimu v boji, zehrají jeho statku a daří ho vilskými dary. Ob-

darují také každého, kdo jim něco dobrého prokáže nebo je pěkně pozdraví.

Mnoho se vypravuje o *sňatcích* Vil s muži. Jsou pečlivými manželkami a vzornými hospodyněmi, ale muž nesmí jim nikdy připomenouti jejich původ; sice zmizejí a nevrátí se už. O děti své se však nepřestanou potají starati.

Vily představují se jako krásné, věčně mladé ženy bledých lící, oděné bíle; proto jim Slovinci říkají také prostě jen „*bele žene*“, „*bela dekleta*“. V národních písních bulharských líčí se Samovily jako mladé, spanilé a rusovlasé dívky. Vily mají dlouhé, obyčejně plavé nebo zlaté vlasy (odtud slují *zlato-kose*), jež rozpuštěny volně po zádech až k zemi splývají; ve vlasech záleží prý jejich síla i život. Kdyby Vila jen jeden vlas ztratila, umřela by. Slovinci dokládají, že ustříhne-li někdo Vile vlasy, ukáže se mu v pravé své podobě. Tělo jejich jest tenké jako jedle, průzračné a lehké jako u ptáka, proto slují *lahkokrile*; často se jim přikládají také křídla. Kdo vezme Vile křídla, připoutá ji k sobě: ale jakmile se Vila opět křídel zmocní, hned zmizí. Oči jejich svítí jako blesk; hlas mají tak milý a sladký, že kdo ho jednou uslyší, celý život naň nemůže zapomenouti. Krása jejich vůbec na člověka svůdně účinkuje; kdo

Vilu uviděl, touží po ní z celé duše a touhou tou také hyne.

Vily rády jezdí na koních nebo jelenech a mají též schopnost proměnit se v koně, vlky, hady, sokoly a labutě.

Žijí v oblacích, v lesnatých pohorích a ve vodě. Bulhaři rozeznávají jen Samovily samogorské a mořské.

Oblačné Vily (oblakinje) sedí v oblacích, kde spí, zpívají a tancují. Mohou působiti vítr a bouři; při tom jim pomáhá orel (*krstaš*). Časem se proměňují v ptáky, doletují z oblak na zemi, aby lidem věštily a před neštěstím jich chránily. Bydlí také ve hvězdách.

Lesní Vily (Vile iz gore, planinkinje) sídlí na vysokých horách, v jeskyních a slujích. Přebývají tam v zámku nádherně vystavěném. Prohánějí se po lese na koních nebo jelenech a loví zvěř, při čemž jsou ozbrojeny střelami; jimi usmrcují lidi, kteří se jim protíví. Zdržují se rády na stromech, s kterými jest život jejich nerozlučně spojen.

Vodní Vily (povodkinje) zdržují se v řekách, jezerech, pramenech a studních, ale obyčejně tráví život mimo vodu. Za jasného svitu měsíce vylézají z vody, načež se voda ihned vzbouří a vzpění, tancují po břehu, obyčejně tři a tři, topí mladíky, kteří se koupají. Vidí-li člověka na druhém břehu, zvětšují se *tak, že mohou řeku překročiti. Ve vodě kou-*

pají své děti nebo tam něco házejí, čím ji otravují. Kdo se takové vody napije, musí zemřít. Vůbec trestají toho, kdo pije vodu z jejich pramene bez dovolení.

Vlivem cizích pověstí povstaly představy, že vodní Vily jsou půl dívky, půl ryby; lid jim říká mořské *deviče*, *diklice* nebo *morske puče*.

Milují zpěv a tanec. K tanci vábí mladé junáky, pastýře a pěvce, začez jim udělují po své vůli štěstí neb neštěstí. Místo, kde Vily tancují (vilino, vilinsko igralište), lze z daleka poznati podle husté a zelené trávy. Kdyby tam člověk vstoupil, stihl by ho trest. Bulhaři nazývají takové místo *samodivsko choro* či *chorište*; jest to kruh neb polokruh, porostlý vyšší a zelenější travou nebo jahodami. Zpěv Vil jest tak líbezný, že by ho člověk žíznil i hladov po několik dní mohl poslouchati. Jakou řeči zpívají, není známo, ježto jim jen lidé rozumějí, kteří s nimi v přátelství žijí.

Vynikají silou a statečností. Často spolu zápasí; tu celý les křikem a povykem hřmí a země se třese. Znaří se ve věštbě a v umění lékařském; proto slují *biljarice*, *vidarice*, *lje-narice*. Lid zná hojné prameny samovilské, jimž se přikládá léčivá moc; nemocní tam putují a myjí se divotvornou vodou.

Vily na svobodě mohou roditi děti, ale rády je podvrhují ženám; takové děti vyni-

kají lepší paměti a vyšší moudrosti. Lidem zase děti unášejí, krmí je medem a vyučují je ve všech naukách. Říká se jim *vilenjaci*, *vilovnjaci*. O sirotky a dívky opuštěné zvláště pečují.

Jakkoli jsou Vily celkem bytostí dobré a blahodějně, mohou přece také lidem škoditi: lid rozeznává proto Vily *bílé* a *černé* (zlé). Tyto posilají na lidi zlé nemoci, oslepují je nebo poraňují střelou do nohy, do ruky, do srdce. V pozdějším podání často se stotožňují s čarodějnicemi.

Vilám předkládají se dosud rozmanité oběti. V Chorvatsku přinášejí dívky v obět Vilám na kameny jeskyň polní plody, květy, hedvábné pásky a p. hovoříce tiše: „Vezmi, Vilo, co je ti milo!“ V Bulharsku zavěšují pro Samovily na stromy pestré stužky nebo kladou u jejich pramenů koláčky (kravajčeta). Jsou jim zasvěceny některé květiny, žluté a modře kvetoucí, jako *riganina*, *mašterija* (mateřídouška) a *rosen* (tremdava).

Samovilám rovnají se *Judy*, známé hlavně v Makedonii a v horách Rhodopských. Jsou to ženy s dlouhými vlasy, s tělem hadovitým a ošklivým, povahy lstivé, které žijí v řekách a jezerech. Spatří-li někoho ve vodě, spouštějí si vlasy, zapletou ho jimi a utopí. Viděti je lze, jak na břehu sedíce vlasy si rozčesávají nebo na louce tančí. Kdo dostane se v ju-

dinské selo (ves) a tančí s nimi judinsko choro, toho obyčejně zahubí. V národních písniích často Samovily, Samodivy a Judy se stotožňují.

Na Slovensku ukazují se *Vily* jako mladé a hezké dívky v bílém, řasnatém oděvu, s dlouhými, volně splývajícími vlasy. Objevují se po jaru, zpívají, výskají a houkají, chtějí k sobě přilákat mladé muže, s nimiž tancují. Zavádějí lidi v lese a číhají na šestinedělky, které před úvodem vycházejí z domu. Zjevují se v poledne, večer nebo v noci.

Rusalkám a *Vilám* podobají se jinde mnohé bytosti, jež pro přehled možno shrnouti ve dvě skupiny: v *duchy lesní* a *vodní*.

VIII.

DUCHOVÉ LESNÍ.

1. Lěšij.

Lesní duch jmenuje se u Rusů *Lěšij*, *Lěsovik* (*Lasovik*, *Polisun* a p.). Ukazuje se buď v podobě lidské nebo zvířecí. V podobě lidské Lěšij vyhlíží jako stařec s dlouhými, bílými vlasy a vousy, má zelené oči svítící jako jiskry, tělo pokryté srstí; někde mu přikládají dráčky a malé růžky. Vzdůst jeho záleží na stromech, kde se zdržuje; v lese může vzdůst do výše vysokých stromů, venku na poli bývá nízký jako tráva. V ruce mívá knut nebo palici. Často se jeví cestujícím v lese jako obyčejný člověk, na př. stařec v starém kaftaně s červeným pasem, nebo jako nějaký jejich známý, jako vozka, kočí a p. Jindy bere na sebe podobu medvěda, vlka, zajíce, červeného kohouta atd.

Žije v hlubokých lesích i na polích; les, pole a louky jsou jeho říší, kterou opatruje za noční doby. V jednom lese jest obyčejně jen jeden Lěšij, zřídka více. Kde je jich několik, vládne nad nimi „lěsničí“ či „car lesní“. Někteří Lěši žijí o samotě v lesních pustínách a jeskyních, jiní milují společnost a strojí si v lesích prostorné příbytky, kde hospodaří s ženami a dětmi.

Hlavním úkolem Lěšiho je stříci les. Netrpí, aby někdo v lese hvízdal nebo pokřikoval; zahání zloděje lesní, děsí je křikem a tropí s nimi žerty. Pod jeho vládou a ochranou jest zvěř a ptactvo lesní; vlci a zajíci tvoří jeho stádo. Ze všech zvířat nejvíce miluje medvěda, s nímž hoduje a pije.

Kdykoliv kráčí lesem, aby dohlédl po svém majetku, provází ho šumot lesa a stromy kolem se chvějí. Bloudí rád po lese, houpá se na stromech, hvízdá, chechtá se, tleská dlaněmi, práská knutem, řehce jako kůň, bučí jako kráva, štěká jako pes a mňouká jako kočka. Od něho pochází ozvěna; prudký vítr vane kolem něho, proto nikdo neviděl jeho stopy ani v písku ani ve sněhu.

Povahy jest škádlivé a vysměvačné. Rád svádí pocestné s cesty a užívá k tomu rozmařitých prostředků: představuje mezníky a znamení ukazující cestu, proměňuje se ve strom, který stanoví cestu, mnohdy běře i po-

dobu přítele pocestného, aby ho jen zmátl a do bažin nebo houští zavedl. Často v podobě kočího nabízí poutníku svůj povoz a, když tento se posadí, zaveze ho někam, tak že se konec koncův ocitne najednou na střeše mlýna nebo na hrázi nad samou vodou nebo na vršku vysokého stromu atd.

Do svých huštin rád zavádí dívky a děti, které se po dlouhém čase odtud vrací „zneuctěné“ a nic nemluví o svém pobytu u Lěšího. Vyměňuje také děti; vyměněné dítě bývá netvárné, hloupé a žravé, ale silné jako kůň. Ve dvanáctém roce uteče do lesa. Osmocní-li někdo přišel z lesa, věří, že Lěšij naň poslal nemoc; aby se uzdravil, zavine kousek chleba se solí do plátna a položí to v lese jako dar pro Lěšího. Člověk, ježž Lěšij obešel, ztrácí pamět.

Pastýři a myslivci nakloňují si přízeň Lěšího dary. Pastýř má prý mu obětovati na léto krávu, aby mu ochraňoval stádo a žádný kus se mu neztratil. Lovci kladou pro něj chléb se solí na některý peň nebo mu nechávají první lov za obět. Kromě toho možno si služby jeho zvláštními zařikadly získati.

Lid zná rozmanité prostředky, aby je nemohl zavést, na př. obrátiti oděv na ruby, obouti pravý střevíc na levou nohu, skloniti se a podívati se skrze nohy za sebe a p.

Lěsímu, jehož právomoc vztahuje se také

na pole a luhy, podobá se *Polevik* a *Lugovik*. Polevik, Polevoj bývá přede žněmi zvýší stébel obilních, a po žních se cvrká a stává se maličkým jako strniště. Utíká před ranami kosy a kryje se v těch klasech, které zůstanou ještě státi; s posledními klasy dostává se do rukou žencových a s poslední snopem dožínkovým přivezen bývá do stodoly. Polevik zjevuje se v poledne a před západem slunce. V této době není radno na poli spáti. Polevik v podobě silného chlapce projíždí na koni pole a kdo by spal, toho zajede nebo naň pošle nějakou nemoc. Zjeví-li se v noci, zvěstuje neštěstí, na př. požár.

Bělorusové vypravují zase o *Bělunovi*, starci s dlouhou bílou bradou v bílém oděvu, který pomáhá o žních žencům pracovati a uděluje jim bohaté dary. Zjevuje se jen ve dne a vyvádí zbloudilé z lesa; odtud pořekadlo: „Tma v lese bez Běluna.“

Podobní duchové polní jsou: *Žithola*, *Žitavec*, *Žitná bába*, *Žitný děd* a j.

2. Lesní panny a ženy.

Líčí se jako krásné dívky, oděné rouchem bílým aneb zeleným, hebounkým jako pavučina, se zlatými nebo zelenými vlasy a s věncem z lesních květin na hlavě.

Z večera, když vše v přírodě utichlo, se zjevují a bavi se tancem a zpěvem. Také v poledne tančívají a není radno v té době vstoupiti do jejich kruhu. Kdo slyší jejich zpěv a dá se přilákati, toho utancují neb ulechtají do smrti. Málo komu se podaří utéci; prchajícího zastihne neviditelná střela jejich, která ho okamžitě usmrtí. Nebezpečny jsou zvláště jinochům; s děvčaty mají slitování a mnohdy je bohatě odměňují. Březové listí, které daly prástevníci, proměnilo se v zlato. Strážci jejich jsou malí psíci, kteří pobíhají kolem tančících panen a nedovolují nikomu k nim se přiblížiti.

Lesní ženy trestají děti, jež hledajíce v lese houby pokřikují. Za to, kdo jich pěkně poprosí, tomu ukazují místa, kde hojně houby rostou. V lese, kde se zdržují, bývá divotvorná studánka, jejíž voda uzdravuje každou nemoc. Zasnubují se někdy s venkovskými muži, ale netrpí, aby je muž pohaněl a připomenul jim jejich původ.

Na prvotní význam lesních panen jakožto duší zemřelých zdá se ukazovati pověst o *Slibce*. Jest to podle víry lidu na Moravě duch takové dívky, která za živobytí svého milenci věrnost přísahou stvrzenou zrušila. Chodí v podobě bílé ženy po horách a láká k sobě mužské hlasem: Ú, pod' sem! Zjevuje se též v podobě bílého ptáka libě zpívajícího. Člověk

nemá zpěvu toho poslouchati, sice by se omámil a hluboko do hor zašel. Mistry se vypravuje, že Slibky po vysokých horách létají a to v té způsobě, jak byly za živa na světě — jako hezká děvčata. Přivolá-li někdo Slibku, tím že na její tůkání se ozve, jest přinucen tak dlouho s ní tančiti, až únavou zahyne. Slibkou stává se také nevěsta „nedojdená“, totiž taková, která ujde z kostela před samou sdávkou.

V podání maloruském podobá se jí *Manija* (od *maniti* = mámiti). Představuje se jako přesličné, černobrvé děvče, s černými vlasy a s očima jako trnky. Honí prý se za mladíky již zasnoubenými na křídlech lehkého větru přes pole, luka a stepi. Kdo se do ní zamiluje, ten touhou zahyne. Pronásleduje také lidi zbloudilé v době hromobití a bouřky po polích a lesích. V zimě odívá se v roucho sněhové, a když nejhustěji se chumelí, vznáší se nad pustou plání nebo nad polem.

Manije jest dívka bohem prokletá, poněvadž hříšnými kouzly sprovedila se světa svého milence. Za pokutu musí tékati až do skonání světa po zemi a hledati miláčka. V národní písni praví děvče o nevěrném milenci své družce: „Zaměním se v Maniji, jako vlaštovka poletím po bílém světě, budu ho hledati; a najdu-li ho, zavěším se na něho a potom ho budu mořiti, pokud ho neumožím.“

Pokládá se za sestru *Perčesnyka*, který se zase zjevuje dívkám v podobě zemřelého milence, láká je k sobě, láská se s nimi, ale dívky pak brzy umírají.

Velkorusové znají *Manji* jako ošklivou stařenu s berličkou, která se toulá po světě hledajíc svého syna, kterého zahubila. Malorusové v Haliči a v sev. Uhrách věří, že duši dětí a na místo jejich ďábelské podvrhuje, které se podobají motovidlu a všecko snědí, co v domě najdou. V sedmém roce zmizí z domu a toulají se po lesích; hřejí se při ohních pastýřův a těkají kolem domů děsně skučíce.

K lesním pannám řadí se *Miška* (snad od *mech*, srv. rus. *Mochovik*, lesní muž), malinká panenka, která prý nosila oděv hnědý jako mech; vlasy šedivé jí splývaly po šíji a byly tak dlouhé, že se jimi celá zahalila. Běhala prý velmi rychle. Někde jí říkají *Mniška*.

Jiné ještě názvy pro lesní ženy jsou: *Medulina*, bílá paní, která má v levé ruce košík, v pravé kytíčku; *Mátoha*, která v horách zmate. Na Slovensku splynuly lesní pauny s *bosorkami* (čarodějnicemi).

Lužičtí Srbové znají *Wórawy*, lesní ženy, které večer vyjíždějí do vsí a na návsi s velkým lomozem orají. Vypravují také o *Dziwici*, krásné panně, která v době polední nebo

za měsíčních nocí honila po lesích, provázena jsouc smečkou chrtů. Proto varovali toho, kdo se odvážil v poledne jíti do lesa: „Měj se na pozor, aby na tě Džiŭica nepřišla!“ Na koho přišla, ten prý onemocněl a do třetího dne zemřel.

Lesní ženky stotožňují se často s *divými* *ženkami*.

3. Diví ženy a diví mužové.

Pověsti o *divých ženách* (čes. *divíženky*, *divoženky*, luž. *džiŭje žony*, pols. *dziwożony*, slovin. *divje devojke*, bulh. *divi-te ženi*) jsou velice hojné.

Podle podání lidu československého jsou to nadpřirozené bytosti, které žily v lesích a horách, kde měly podzemní doupata velmi rozvětvená a prostorná. Obyčejně se popisují jako nehezké ženštiny s velikou hranatou hlavou, silnými a dlouhými vlasy barvy rudé nebo černé, s kosmatým tělem a dlouhými prsníky. Oděny byly v krátkou sukničku barvy zelené, v živůtek a plachetku z režného plátna. V ruku nosily tlusté sukovité holi ovínuté hady. Chodily „hupkem“, při čemž stále prozpěvovaly. Často se i vypravuje, že to byli takoví malí lidé podzemní s velikou hlavou a dlouhými vlasy. Mluvily sice česky, ale „do

ciza“; buď pronášely všecko záporně, jako „Neprosím vás, nepůjčte mi nediži“, nebo vyslovovaly vše zpátečně.

Ve svých sídlech měly zařízenou domácnost jako lidé. Sbíraly na poli klásky nebo je braly ze snopů, zrno mlely na kameni a pekly si chléb, který voněl po celém lese. Kromě chleba požívaly kořene osladičky, chytaly zvěř a ryby. Rády paběrkovaly len a za jasných nocí měsíčných předly jej na košile a sukně.

Znaly tajné síly přírodní a připravovaly z bylin a kořinek masti, jimiž se potíraly, aby byly lehké a neviditelné. Dosahovaly velikého stáří; proti nemocem doporučovaly zvláště bedrník. Milovaly hudbu a tanec; bouře prý povstávaly z jejich divokého plesu. Jinochy a dívky lákaly k tanečnímu reji a bohatě je obdarovaly. Stávalo se však také, že tak dlouho s nimi tancovaly, až je strhaly.

Jinak s lidmi přátelsky obcovaly. Často docházely do vsí a dlužily se od hospodyň díže a jiné potřeby, začez se štědře odměňovaly. Kde na ně pamatovali nějakým pokrmem, tam ošetřovaly dům, zametaly světnice i dvůr, uklízely popel s ohniště a opatrovaly děti; na poli svých živitelů žaly obilí a požaté sbíraly a vázaly. Hospodyním předly len a dávaly jim potáče, kterých neubývá. Mnoho se vypravuje o sňatcích divých žen se sel-skými synky. Byly vzorné hospodyně a man-

želky, mizely však beze stopy, když je někdo nazval divými ženami. Také nezametené ohniště nebo nevymyté díže dovedly je zapuditi.

Člověku byly nebezpečny, napadly-li ho v lese samotného; počaly jím točiti, až ho zavedly. Číhaly zvláště na šestinedělky, jimž podvrhovaly své děti, kterým se říká *divousi* (na Slovensku *premieň*); jsou ošklivé, křiklavé a nestvůrné. Také lakomým a skoupým lidem způsobovaly mnohé škody; plouhaly obilí na poli, čarovaly kravám, posílaly na děti divoký pláč nebo je usmrcovaly. Největší moc měly v noc svatojanskou. Chránil před nimi stroužek česneku nebo chléb s bílou kůrkou. Divých žen ubývá prý nyní den ode dne; jindy jich bývalo veliké množství.

Lužičtí Srbové představují si *Dziwożony* jako bílé paní, které se ukazují v poledne a na večer. Milují předení lnu; dívka, která jim sepředla len nebo je učesala, odměňovaly se listím, které se proměňovalo ve zlato.

Dziwożony v pověrách polských jsou ženy nadlidské se studeným, necitelným srdcem, s vášnivou chtivostí a obojetné v obcování s lidmi. Postavy jsou vysoké, hubené s tváří vybledlou a rozčechranými dlouhými vlasy; prsa mají přehozená přes ramena, aby jim při běhu nepřekážela, oděv nedbale spořádaný, toliko jakousi bylinou „suchodolníkem“ pře-

pásaný. Běhají v tlupách po polích a lesích; když se setkají s lidmi, dorostlé lechtáním usmrcují, mládež však berou s sebou za milovníky nebo družky. Proto mládež nechodí sama nikdy po lesích, nýbrž jen v zástupech, nebo nosí na cestě za řadry česnek nebo cokoliv od kovu. Nejmnocněší prostředek od nich jest však bylina *trojan*; bojí se také květů zvaných „*dzwonki*“ (třezalka). Podvrhují děti a mění je v bytosti sobě rovné. Jinak jmenují je Poláci a Malorusové *Boginje*, *Bogienki* (*Bogunki*) a spojují je se Sudicemi. Dítě jimi podvržené sluje *Odminok* (malorusky *Odminnik*, *Vidminnik*); má malou hlavu, dlouhé uši, tenké nohy, veliké břicho, stále stůně, nechodí do sedmi let a mnoho jí.

Divje devovjke, dekle zdržovaly se dle víry Slovinců v lesích; o žních přicházely na pole žít obilí, jež Diví muži ve snopy vázali. Hospodyně nosily jim za to na pole pokrmv. Od kud přišly, neví se; práskání bičem prý je zahnal. *Divja žena* jest veliké postavy s ohromnou hlavou a dlouhými, černými vlasy; má však krátké nohy a žije v jeskyních horských. Neopatruje-li šestinedělka pečlivě svého dítěte, přijde Divá žena, vymění je a odnese.

Diva-ta žena (bulh.) žije v lese, je celá pokryta srstí, má dlouhé svislé prsníky, jež si přehazuje přes ramena a kojí tak dítě. Je silná, divoká a neumí dobře mluvíti.

Řidčeji než o divých ženách vypravuje se o *divých mužích*. Žijí v lese a jsou po celém těle pokryti srstí nebo mechem; na hlavě mívají kytici kapradin. V lese honí zvěř, při čemž hrozně houkají. Chytají mladé dívky a berou je za ženy; uteče-li jim, roztrhají její dítě. Zjevují se osamělým poutníkům v lese v průvodě vichřice, děsí je a zavádějí do bažin. Kdo překročí bludný kořen, dostane se v moc divého muže, který člověka po lese vodí, sám jsa neviditelný. Chce-li zbloudilý najíti zase cestu, má se přezouti nebo obrátiti kapsu na ruby. Diví mužové škádlí zejména hajné a myslivce, napodobující sekání, řezání a praskot padajících stromů. Ježto divý muž po lese rád hejká, říká se mu *hejkal*, *hýkal*, *hejkadlo*. Kdo se mu ozve, toho zavede. Nemá však moci k tomu, kdo nosí při sobě chléb.

Diví muž, mužík (Faunus) byl znám již starým Čechům. O divých lidech zmiňuje se Komenský, který k slovům „Fauni et Satyri“ poznamenává: „*Lesní bohové a diví muži* (chlupáci) vymyšlené věci jsou.“ V starém rukopisu lékařském obsaženo je zaříkání, aby „diví muži, divé ženy, divé děti“ vrátili dítěti spaní, které mu vzali.

Podle podání Slovinců *Divji muž* bydlil v hluboké jámě v lese a měl ohromnou sílu. Sousední sedláci musili mu nositi pokrmu do

chyše, která byla nejbliže u jámy, nechtěli-li, aby jim ublížil. Sedláku, v jehož chyši pokrmy si vařil, byl velice nakloněn a rádval mu, jak co má začít, aby se mu dílo podařilo.

K *divým lidem* řadí se podobné bytosti rozmanitých jmen.

Staří Čechové znali *Jěšě* a *Jěžěnky* (lamia); tyto prý měly „tvář ženskú, tělo sviwie a nohy konské“. Lid věří dosud v *Jezinky*, které bydlí v jeskyních v lese, uspávají lidi a vylupují jim oči. Malé děti unášejí do svých jeskyň a krmí je, aby si na nich pochutnaly. Také staří Poláci znali „*gorne iędse*“ a dosud vypravují o *Jędzyně*. V národních pohádkách vyskytuje se tato bytost jako *Jaga-baba*, *Jędži-baba*, *Ježi-baba* a p.

Na Moravě říká se *divým lidem* *Věštice* a *Věštáci* (*Zvěštáci*). Oba jsou malí a neúhlední, žijí na poli a mohou se proměnit v rozličná zvířata. Ježto mají děti ošklivé, berou lidem hezké, jež velmi dobře chovají, a jak vyrostou, mají nad nimi radost nemalou. Děti „*Věštici*“, jež za výměnu podvrhují, jsou ošklivé a holohlavé, nerostou, mají velkou hlavu a břicho, nemluví, jenom mňučí a kňučí, a mnoho jedí. Možno se jich zbavit bitím.

Slováci znají *Zruty*, *Ozruty*, *divé* a *ohromné lidi*, kteří přebývají v pustinách a horách

tatranských. Lesní duch žijící v Tatrách sluje též *Boruta*.

V Dolní Lužici nazývají divé lidi také *Šeravy*. Tělo jejich bylo porostlé šerými chlupy jako tělo zvířat. Lidem neškodili, nýbrž přicházeli k pastýřům a ohřívali se u jejich ohně. Docházeli i do vsí a prosili za pokrm. Toliko lidem, kteří je dráždili, se mstili, neboť měli velikou sílu.

Místy v Lužici vypravuje se o *Grabech* (*Drabech, Grabsech*), divých mužích. Byli po těle chlupy pokryti a měli koňské nohy. Bydlili v lesních huštinách a kradli lidem koně, jichž masem se živili. Často přicházeli do vsí na prástky a k tanci, nebo vstupovali do služeb u sedláků.

Slovinci znají *Čateže*, půl člověka a půl kozla. Sedává u jeskyní a shřívá se na slunci. Žíznivým drvoštěpům přináší vodu a pastýřům sbírá jahody a maliny. Netrpí však, aby se mu někdo posmíval.

Malorusové představují si *Lisové ljudy* jako lidi obyčejného vzrůstu s dlouhými šedými bradami, bez oděvu a obuvi. Tělo mají kosmaté; mění se často v berany a způsobují zimu. Setkání s nimi pokládá se za šťastné znamení. Kdo se jim zavděčí, tomu se štědře odměňují. Rusové v Zaoněží věří v *lesní starce* (staríky, otcy), kteří kradou lidem děti.

Od divíženek neliší se mnoho Poludnice.

4. Poludnice.

Poludnice známy byly starým Čechům; stavějí se na roveň lat. *Driades, deae silvarum, Satiri*. Nyní se jim říká *Polednice*.

Polednice má podobu vzdušné bílé paní nebo šeredné stařeny, která téká za poledne po polích i lesích a vyhledává příbytky lidské. Jest obyčejně oděna bíle, zřídka červeně. Často lítá ve větru a provázena bývá prudkou vichřicí. Koho se dotkne, ten náhle umře. Někdy jeví se drobounká a útlounká jako dvanáctileté děvčátko s bičem v ruce; koho napadne, toho švihne. Udeřený brzy zemře. Také se věří, že chodí po vsích a toho, kdo se jí neklani, přes nohy bije.

Nejraději číhá na šestinedělky, které vycházejí za poledne před dům. Nechá-li šestinedělka v čas žní dítě své ležeti bez dohledu na poli, ukradne je *Polednice*. Křičícím dětem se proto vyhrožuje, že si *Polednice* pro ně přijde. Kdysi odvedla *Polednice* šestinedělku, která v poledne před domem meškala, a nosila ji ve vichřici od dvanácti hodin do jedné. Jindy zjevila se šestinedělce, která v poledne před domem prala; měla podobu bílé paní a postříkavši šestinedělku vodou zahнала ji do světnice. Když jedna šestinedělka v poledne ze světnice vyšla zůstavivši tam své dítě, uslyšela najednou silnou ránu;

pospíchala zpátky a spatřila celou postel v plameni. Bílá vzdušná paní skláněla se nad dítětem. Žena dala se do křiku, a bílá paní zmizela s dítětem na rukou; také záře nad postelí zmizela. V posteli bylo dítě, ale to mělo velikou hlavu; lidé povídali, že je od Polednice podvrženo.

Na Moravě představují si Polednici jako stařenu, oděnou bílým rouchem. Má prý koňská kopýta, tváři škaredé, oči šikmé a vlasy rozčuchané. Když je žena „v poľohu“ (v koutě), nesmí choditi s hlavou nezavítou a za mezí ven.

Na Slovensku rozšířena jest víra, že „Poludnica z člověka urobí celého preludára, t. j. ona ho lúdí, vábí a vodí sem a tam; bola by tedy vlastně podlúdnic.“ Poludnice přebývaly prý na Děvině, odtud házely na Holom-Var loptu (míč).

Poľudnica, Poľudniówka a Przypoľudnica v Polsku ukazuje se v podobě vysoké ženy, od noh do hlavy bílou plachtou oděné, s ostrým srpem v ruce; zdržuje se v době letní v obilí nebo v lese a honí lidi v poledne pracující. Obvykle dává lidem v poledne na poli pracujícím těžké otázky, na které nemohou odpověď dáti, začez na ně Przypoľudnica posílá těžké choroby. Časem zjevuje se i v chatách v době bouřlivého vichru. Venkované připisují jí rozmanité zjevy přírodní, jmenovitě

také *fatu morganu*. Když vychází z obilí nebo z lesa, vede za sebou sedm černých velikých psů. Zejména pronásleduje ženy a děti, jež krade. Dětem jdoucím na lusky říkávají matky: „Nie chodź do grochu, bo cię Przypołudnica weźmie.“ Chce-li se jí člověk ubrániti, má hned, jak ji z daleka zočí, se požehnati; tu zmizí, a na tom místě vznikne sloup prachu. Sandoměřští Lesováci představují si Południce jako malé ženy, které sedí na polích v děrách, z nichž vylézají v létě, když jest teplo, a v poledne, když lidé s polí odešli.

Připołudnica (Přezpołudnica) jest předmětem hojných pověstí u Lužických Srbů. Představuje se buď jako velká, stará žena v bílém oděvu se srpem v ruce neb jako malá ženka. Vychází v poledne z lesa na pole a zjevuje se žencům. Koho v té době zastihne na poli, musí s ní celou hodinu hovořiti o jedné a téže věci; nedovede-li toho, usekne mu hlavu nebo naň pošle nemoc. Často klade sama lidem otázky na př. o pěstování lnu a prosa; kdo neví, co by odpověděl, toho potrestá. Zvláště napadá mladé ženy, které mají doma děti, nebo šestinedělky. Ráda jim vyměňuje děti. V poledne opatruje obilí před zloději. Děti, které svévolně plouhají obilí, trestá. Říká se jí také *Serpownica*, *Serpjel-baba*, *Serpašyja*, *Serp* a p.

Poludnica u ruského lidu má podobu vy-

soké, hezké dívky oděné v bílý šat. V létě o žních chodí po polích, a koho zastihne v poledne na poli pracovati, toho chopí za hlavu a vrtí jím do kola, působíc mu velikou bolest v šíji. Malé děti láká do žita a zavádí je. Rusové v Sibiři představují si ji jako stařenu s hustými, kudrnatými vlasy, chatrně oděnou; žije v rákosí neb v huštinách kopřiv a unáší rozpustilé děti. Jinde na Rusi jeví se jako opatrovnice osetých polí. Rodiče varují děti: „Nechoď v žito, Poludnica tě spálí“ nebo „Už tě Poludnica sní“.

Vedle Polednice jmenuje se v starší literatuře české *běs polední* (daemonium meridianum), jež znají dosud také starověrci ruští, modlíce se v poledne k *běsu poludnému*.

Lid vytvořil si ještě k Polednici *Polcd-níčka*, *Klekánici* a *Klekáníčka*, *Přlnočnici*, *Nemodlilky* a p.

IX.

DUCHOVÉ VODNÍ.

I. V o d n í k.

U Rusů nazývá se duch vodní *Vodjanik*, *Děduška vodjanoj*. Ukazuje se jako lysý stařec s odulým břichem a opuchlým lícem, na hlavě má vysokou čepici ze síti a kolem těla pás z vodní trávy. Ve vsi běře na sebe podobu lidskou, pozná se však po tom, že z levého šosu kape mu voda. Může se rozličně proměňovati. Žije v hlubinách řek, potokův a jezer, zvláště blízko mlýnů. Na dně vod má kamenné dvory, v nichž chová četná stáda koní, krav, ovcí a vepřového dobytka, které v noci vyhání na pastvu. Za dne skrývá se obyčejně v hlubinách, teprve za noci vyplývá na povrch, tleská do dlaní a vyhazuje se jako ryba. Časem sedává také na mlýnském

kole a rozčesává si hřebenem dlouhé, zelené vlasy.

Vodjanik jest pánem vody; ve vodě má ohromnou sílu a moc, na suchu jest sláb. Vládne nad rybami a vodní zvěří; láká ryby z cizích vod do své a těší se, má-li jich hojné množství. Rád prohání se na *sumci*, nebo si osedlává koně, býka neb krávu, které tak svou jízdou uhoní, že pod ním v bahně mrtvi kle-sají. Všecko ve vodách děje se po jeho vůli. Je-li v dobré míře, nahání rybářům ryby do sítí a doprovází plavce za bouře v bezpečný přístav. Často také rybáře škádlí; dává se s rybami do sítí chytiti, protrhne pak síť a s chechtotem pustí chycenou rybu. Pod ochra-nou jeho jsou nejen ryby, nýbrž i husy, kachny a včely; aby se včely dařily, vrhá se mu v obět první roj v měchu do vody.

Vodjanik rozzloben jsa zavádí plavce na místa nebezpečná a převracuje jim loďky. Mlynářům trhá palce u kola, odvádí vodu a zatopuje mlýn. Má-li se mlynáři dařiti, jest třeba do základů mlýna zakopati nějakou živou bytost, jako krávu, ovci neb i člověka v obět Vodjaniku. Zvláště rozšířena jest do-mněnka, že Vodjanik topí lidi, kteří se kou-pají v poledne nebo o půlnoci.

Vodjanik jest ženat a otec rodiny; má prý IIII dcer krasavic, které mučí a týrají lidi, zvláště muže utopené. Žení se s Vodními pan-

nami (Morjanami, Vodjanicemi, Dunavkami, Rusalkami) nebo s dívkami utopenými a nešťastnými, které byly proklety otcem nebo matkou a odsouzeny k životu vodnímu. Když řeka nebo jezero se rozvodní, říká se, že Vodník se žení; při svatbě se rád opijí a rozvlňuje jezera, trhá hráze, mosty a mlýny. Když má žena jeho roditi, vychází v podobě lidské do vsi a opatřuje jí bábu i kmotry, které odměňuje stříbrem i zlatem. Mnohdy vylovili rybáři jeho dítě; když je pustili zase do vody, naháněl jim za to Vodjanik ryby do sítí.

Rád chodí na trhy a zjev jeho dává návěští o ceně obilí; kupuje-li drahé, bude neúroda, pakli lacino, úroda. V zimě spí v podzemním svém sídle a začátkem vesny probouzí se ze spánku; při tom jest hladový a zlostný, láme led, rozdouvá vlny a plaší ryby. Aby ho usmířili, obětují mu koně, obmazaného medem, s hřívou ozdobenou barevnými pentlemi; tři dny čeká netrpělivě na tuto žertvu, a ukazuje svou nedočkavost houpáním vody a temným hukotem. Rybáři lejí mu v oběť maslo do vody. Mlynáři zabíjejí černou svini vykrmenou, aby jim netrhal hrází a nemučil jich ve spaní. Aby hráz byla pevná a Vodjanik jí nerozryl, zakopávají do ní na Ukrajině koňskou hlavu. Na zimu třeba mu obětovati husy za to, že jich v létě chránil.

Povodnji, Vodení mož nebo *Muk* podle

báji slovenských zjevoval se brzy jako hezký chasník nebo myslivec, brzy jako muž s dlouhými kníry nebo jako veliký děd; oblečen bývá v zelenou sukni a pestré spodky, na hlavě má červenou čapku. Jest prý po pás zelený, i vlasy a vousy má zelené, od pasu dolů jest však ryba; po celém těle jest srstí pokryt. Přebývá v hlubinách potokův a řek, ve studánkách, jezerech a kalužinách. Pod vodou má veliký skleněný zámek, ve kterém vše zlatem, stříbrem a drahokamy se blýští; tam skrývá bohaté poklady a skvosty. Smeti z jeho domu přinesené mění se venku v zlato. Živí se rybami a raky, které syrové chroustá. Kde rybáři vychytají ryby, odtud se musí vystěhovati.

Muk cíhá rád u břehu, aby svou kosmatou rukou vtáhl nepozorné děti do vody; láká je velikou zlatou rybou, která jest hladká jako hedvábí nebo aksamit a světlejší než večernice na jasném nebi; ryba ta osvětluje mu také temné hlubiny vodní. Nebezpečným jest zvláště mladým a hezkým dívkám, jež uchvacuje a bere za ženy. Má s nimi děti, které bývají právě tak kosmaté jako on. Zasteskne-li se takové ženě po rodičích a domově, propouští ji sice na čas domů, ale spoutá ji řetězem, jehož konec drží, aby mu neutekla a k němu se vrátila.

Povodnji mož žije za dne pod vodou, ale

za jasného svitu měsíce vylézá z vody ven, koupá se hlučně ve vlnách jezera nebo rybníku; je-li ráno na břehu vody rosa na některých místech setřena, říká se, že to učinil Povodnji mož. Vylézá také za noci na střechy blízkých mlýnů, kdež se povaluje. Rozzlobí-li se, působí bouři, která v lese koruny stromů láme. S rybáři, kteří v jeho vodě loví, rozmanité žerty tropí; buď jim trhá síti nebo z nich vyhání ulovené ryby. Vedle démonické povahy jeví se časem u něho i šlechtné vlastnosti.

V Čechách, na Moravě a ve Slezsku říkají mu *Vodník*, *Vodní muž*, *mužiček* nebo německým slovem *Hastrman*, na Moravě též *Bestrman*, ve Slezsku *Hasrman*; pod jménem *Hastrman* (*Vaserman*, *Vastrman*) byl už starým Čechům v XIV. století znám.

V národních pověstech představuje se jako malý mužiček, který má zelené vlasy, oči a nos jako jestráb. Oblek jeho jest pěkný; má žluté „gatě“, zelený (červený) kabát s velkými šosy, na hlavě zelený (šedý) klobouk, který ozdoben bývá krásnou kyticí. Znatelný jest tím, že mu z šosu voda kape. V ruce má zelený proutek, kterým do vody šlehne, a hned se mu otevře. Jest měkký jako vosk, proto ho nelze zachytiti; udeří-li ho někdo, zdá se, jako by člověk do bláta mlátil. Řeč má huh-

ňavou a „na cizo“ překroucenou. Proměňuje se rád v *rybu, hada, žábu, koně* a pod.

Bydlí v hlubokých vodách blíže mlýnů; pod vodou má velikánské síně a pokoje samým křišťálem a diamanty vykládané. Tam chová duše utopených v hrnečkách pukličkami přikrytých; odklopí-li se puklice, vyvázne dušička jako bublinka z vody. Žije sám nebo se ženou (hastrmankou) a dětmi. Vodníková žena ráda se proměňuje v žabu a jest lidem příznivější než její muž.

Ve vodě se šplouchá, až hrůza obchází lidi mimojdoucí; potápěje se rozbuřuje vodu velikými vlnami, že rybník podobá se moři. Časem vychází na břeh a houpá se na stromech u rybníku; spatřiv člověka skáče s koňským řehotem do vody. Prováděje rozličné žerty láká k sobě lidi, zvláště děvčata a děti; často rozprostírá na křoví u vody barevné pentličky a lesklá zrcadélka, a kdo se těch věcí dotkne, upadá v jeho moc a jistě se utopí. Časem sedává v podobě pacholátka na lávce a s plácem padne do vody; kdo ho chce vytáhnouti, toho se zmocní. Na suchu nemá síly, ale ve vodě mu nikdo neodolá.

Devětkrát za rok chodívá prý ze studených hradů svých na teplou zemi, aby přilákal k sobě lidi. Navštěvuje osamělá stavení, rozmlouvá s lidmi a požívá u nich ryb nebo mléka. Přichází také do vsí a měst, zvláště

na trhy; kdykoliv na trhu se objeví, mají kramáři dobrý odbyt zboží. Za noci chodívá k pastýřům ovcí nebo koni hrát se a skotačí s nimi kolem ohně. Zvláště rád škádlí mlynáře, jimž zastavuje vodu, která teče na kola, nebo naopak pouští mlýny a tříská zanáškami.

Za to bývá přízniv rybářům, pomáhá jim lovit, chodívá k nim na svatbu, opatřuje dečrám jejich věno, bývá dětem za kmotra, půjčuje jim peníze a p. Miluje hudbu, rád tancuje s děvčaty selskými a bere si je za ženy. Lidi zve za kmotry a odměňuje je za to směsmi, které venku jsou ryzí zlato.

Vodníka možno chytiti a spoutati lýkovým provazem, houžví z devatera lýčí spletenou nebo barevnými tkanicemi; některé květiny, jako *černoběl*, *tolita*, *turánek*, *kapradlí* a *nevěsil* chrání člověka před jeho mocí.

V Lužicích sluje *Wódny muž* nebo německým slovem *Nyks*, *Nykus*. Hornolužičané představují si Vodního muže jako dospělého člověka, který nosívá *červenou* čapku a *červený* kabátec, žena jeho *červené* punčochy. V ruce mívá *selenou* metličku nebo *selený proutek*, kterým může rozdělovati vodu. Dolnolužičané vypravují, že Nykusové podobají se malým chlapcům a libují si v *červené* barvě oděvu. Někdy má Nyks *kabátec selený* a čapku červenou. Chodívá oby-

čejně bos a v ruce má červený proutek; ze šatů jeho kape voda. Vodní muž může se všelijak proměňovati; zvláště rád ukazuje se v podobě malého děcka v bílé košilce. Rybářům zjevuje se často v podobě štiky, kapra a dá se chytiti do sítě, kterou jim protrhá.

Sídlem jeho jsou hlubiny řek, potokův a rybníků; tam má buď malý domek nebo pěkný, křišťálový hrad. Zvláště rád bydlí poblíže mlýnův; ale s mlynáři nežije v přátelství, nýbrž je všemožně škádlí a dráždí.

Kde Nykus sídlí, tam každého roku někdo se utopí. Duše utopenců chová v pěkných, nových, ale bezedných hrncích. Ve vodě má velikou sílu, ale na suché zemi ztrácí svou moc a může býti člověkem přemožen, chycen, ano i služebníkem jeho učiněn. Jest velmi mstivý a trestá každého, kdo mu něčím ukřivdí.

Má ženu i děti, stará se o jejich výživu, chytá ryby a raky, seje pod vodou žito, peče si chléb i „tykance“, vaří si i pivo, žena jeho tluče máslo tak jako hospodyně ve vsi. Chodí i na trhy, kdež prodává a kupuje obilí. Platí-li draže než jiní, bude drahota, prodává-li laciněji než druzí, bude láce. Žena jeho sedává na břehu vod, češe si krásné, dlouhé, černé vlasy nebo suší prádlo. Rozestírá-li prádlo na břehu, ukazuje to na déšť. Ženu vybírá si rád z vesnických dívek. Chodívá za děvčaty na

přástvy a k muzice, a hledí vyvolenou dívku po dobrém nebo po zlém zavést do svého vodního příbytku. Dcery Vodního muže bývají nadmíru hezké a svádějí venkovské hochy. Opustí-li žena Vodníkova svého muže, roztrhá ve zlosti své děti.

Místy se věří, že někteří utopenci stávají se Nykusy. Kromě toho zachovaly se v Lužici také stopy obětí konaných Vodníkům; za starých časů házivali prý jim do vody živá zvířata, jako černé kachny, černé slepice, kočky, holuby, prasata, ba i celé bochníky chleba.

Poláci jmenují bytosti vodní *Topielce* a znají o nich podobné pověsti jako Čechové. *Topielec*, *Toplec* není prý velký, ale hrozně silný, a mešká ve vodě, kde má v hlubinách palác skleněný. Za tiché noci měsíční vychází na povrch vody, pluje po jasných vlnách a zpívá krásné písně vábí do svých vln dívky, s nimiž v manželství žije. Ženy zve za kmotry a bohatě je obdaruje. Duše utopených skrývá na peci v hrnečkách přiklopených; odklopí-li se puklice, vylétají duše v podobě bílých holubic ven. Vládne čarovným prutem, jehož šlehnutím rozděluje se voda, tak že lze po suchu do jeho paláce vstoupiti. Topělce možno spoutati lýkem lipovým.

Původ vodních duchův odvozuje se často od *Faljaronův*, t. j. utonulého vojska faraónova.

2. Vodní panny a ženy.

K Vodníkům druží se *Vodní panny* a *ženy* (*Vodopanenky*), mnohdy také jen *bílé paní* zvané. Jsou vysoké postavy, smutné a bledé tváři, a oděny bývají průhledným zelenavým šatem. Bydlí ve vodě v křišťálových palácích, k nimž vedou stezky stříbrným a zlatým pískem pokryté. Rády houpají se na stromech a libezným zpěvem lákají k sobě jinochy. Večer vycházejí ze svých sídel do vsí, kdež se účastní tancův a zábav venkovské mládeže. Chycená Vodní ženka pomáhá v domácnosti prátí a podkasavši si zástěrku uklízí bez přestání jsouc velmi pilná; nesmí se však obdarovati novým oděvem, sice zmizí.

Poláci věří, že *Vodní panny* jsou bíle oděné a zeleným pasem opásané; mají lesklé vlasy, jež zdobí lilije. V některých jezerech ukazují se také v zelených nebo modrých šatech.

Slovinci bájí, že *Povodnje device* nalézají se v moci Povodnjého muže, který je spoutal ve svém zámku silnými řetězy. Za tiché noci lze slyšeti touhyplný jejich zpěv.

V Bulharsku znají *Stiite* (stihije z řeck. *στοιχεῖον*), ženy s dlouhými, rozpletenými vlasy, které žijí v řekách a hlubinách. Lákají lidi do vody; utíká-li někdo před nimi,

vrhají po něm své dlouhé vlasy, zaplétají ho do nich a unášejí.

V národním podání Rusalky, Vily a Vodní ženy stotožňují se často se *Sirenami* nebo *Meluzinami*. V té příčině se bájí, že mají hoření část těla dívčí, dolení zaměněnou v rybí chvost.

X.

SLUNCE, MĚSÍC A HVĚZDY.

O ctění *slunce* u Slovanů zmiňují se často staří spisovatelé. Arabští cestovatelé nazývají Slovaný zvláštními *ctiteli slunce* a dokládají, že někteří Slované za jejich doby vzdávali se víry křesťanské a *klaněli se slunci* a jiným světlům nebeským. Cyrill Turovský, kazatel XII. stol., varuje Rusy, aby nejmenovali si boha ani *v slunci* ani *v luně*. V legendě apokryfické „Chožděníje bogorodicy“ se praví, že staří pohané vyvolili si za bohy předměty, které Bůh stvořil k našemu užitku, jako *slunce, měsíc, zemi, vodu i hady*. Letopisy ruské vypravují o Rusech, že obětovali blesku, hromu, *slunci i luně*. Vykladatel latinského homiliáře dosvědčuje, že pohanští Čechové vzývali *slunce, měsíc, hvězdy*, ctili vodu, oheň, hory a stromy.

Pokud měli staří Slované skutečná bož-

stva sluneční, jež zobrazovali modlami, o tom není zevrubnějších zpráv. Existenci *boha slunce* lze bezpečně prokázati toliko u pohan-
ských Rusův.

Z dokladův uvedených jest zároveň zřejmo, že Slované ctili i *měsíc*. Oblíbena byla zvláště představa, že v měsíci jest sídlo duší zemřelých, podle pozdějšího názoru duší hříšných, které za trest dostaly se do měsíce. V národním podání připisuje se dosud měsíci veliký vliv na vzrůst a vývoj rostlinstva i živých bytostí.

Všeobecně je u Slovanů rozšířena víra v souvislost *hvězd s lidmi*. Kolik na nebi hvězd, tolik je na zemi lidí. Člověk při narození dostane na nebi hvězdu; když se blíží jeho konec, hvězda padá na zemi, člověk umírá a duše vznáší se pod oblaky.

ČÁST DRUHÁ.

B O H O V Ě.

Staří Slované neustrnuli jen na víře v duchy, jimiž oživili celou přírodu, nýbrž od kultu duchů dospěli dále k *bohopotě* a *idololatrii*. Hotovili si zvláštní modly, které byly pokládány za vtělení nějakého bůžka, a modlám těmto vzdávali božskou poctu.

Historicky je dosvědčeno, že na př. u Čechův a Poláků rozmohla se široce rozvětvená modloslužba, která dlouho v době křesťanské nebyla z lidu vykořeněna; ale kterým bohům se klaněli a jaká byla jejich modloslužba, o tom nás staří kronikáři nepoučují. Výmluvnější zprávy zachovaly se pouze o bohopotě u *Polabských Slovanův* a u *Rusův*.

I.

BŮŽKOVÉ POLABSKÝCH SLOVANŮ.

Pro bohopoctu Slovanů Polabských významná je zpráva kronikáře Thietmara, který dosvědčuje, že *kolik tam bylo krajin, tolik i chrámů, v nichž jednotlivé modly démonů byly uctívány*. Kromě toho zajímavé je svědectví Helmolda, který praví: „Mezi rozmanitými bytostmi bohů, jimž *polc, lešy, žaly* i *rozkoše* přidělují, uznávají, že *jeden bůh v nebesích ostatním vládne*, a jsa velmi mocný toliko o nebeské věci pečuje, ostatní pak bohové, kteří ho poslouchají, majíce přiděleny jisté úkoly, z krve jeho prý povstali, a každý z nich tím je vznešenější, čím je bližší onomu bohu bohů.“

Svědectví Helmoldovo zdá se býti však v podrobnostech klassicky zabarveno a možno *právem* pochybovati, zda-li byla u Slovanů Po-

labských skutečně tak určitá genealogie bohů, jak ji Helmold předpokládá. Zvláštní je, že Helmold si sám odporuje, neboť vedle onoho nejvyššího boha pečujícího pouze o věci nebeské nazývá bohem bohů (*deus deorum*) také *Svantovita*, jehož kult neshoduje se s tím, co Helmold o nebeském bohu naznačuje.

Pokud nyní lze souditi z kusých a nahodilých zpráv o náboženském kultu u Slovanů Polabských, má celé náboženství jejich zřetelný ráz *kultu předkův a domácích heroů*. Většinu názvů přiřkládaných jejich bůžkům odvoditi možno od *vlastních jmen osobních*, často také popis model hodí se spíše na zbožněné reky národní než na bohy přírodní.

I. Svantovit.

Mezi četnými bohy Slovanů Polabských přední a vynikající místo zaujímal *Svantovit*, bůh země ránské. Střed jeho kultu byl v Arkoně, ležící na vrchu vysoké skály, kdež čněla uprostřed města na rovině svatyně jeho ze dřeva velmi vkusně vystavěná a vypouklými okrasami ozdobená. Ve svatyni ohraničené dvěma ohradami stála ohromná socha *Svantovitova*, vynikající velikostí nad všecku míru lidského těla, o čtyřech šijích a čtyřech kla-

vách, z nichž dvě vpřed a dvě vzad na levo a na pravo pohlížely. Vousy měla *oholené* a vlasy ostříhané, jak bylo zvykem u Ránů. V pravici držela roh různým druhem kovů vykládaný, kterýž kněz obřadů jeho znalý každoročně medovinou naplňoval, ze způsobu tekutiny úrodu budoucího roku předpovídaje. Levice byla obloukem podepřena v bok. Říza sahala až po kolena; tato byla z jiného dřeva zhotovena a tak těsně přiléhala, že i bedlivějším pozorováním nemohlo se rozeznati, kde obě části spolu souvisely. Nohy dotýkaly se země a podstavec jejich byl ukryt v podlaze.

Nedaleko sochy ležela uzda a sedlo boha, a přemnohé jiné odznaky jeho božské hodnosti. Z nich vzbuzoval pozornost zvláště meč obdivuhodné velikosti, jehož pochva a jilec ozdobně byly vyryty a vně stříbrným vykládáním okrášleny. Kromě toho chován byl v chrámě jeho posvátný prapor, který nosili na výpravách válečných v čele vojska věřice, že jim dopomůže k vítězství.

Svantovitovi zasvěcen byl krásný bílý kůň, jež krmil a opatroval nejvyšší kněz, *požívající* v národě stejné úcty jako král. Věřili, že na tom koni Svantovit sedě válčí proti nepřátelům své bohoslužby. Často prý ráno býval kůň spocen noční jízdou jeho. Z koně toho věštilo se o zdaru a nezdaru jednotlivých podniků. Kdykoliv se měla podniknouti nějaká

výprava válečná, postavili kněží před chrámem trojí zábradlí. Každé sestrojeno bylo ze dvou kopí vražených do země, na něž napříč položeno třetí. Po slavné modlitbě kněz vyvedl koně řemením opatřeného k zábradlím. Překročil-li je dříve pravou nohou a potom levou, bylo to příznivým znamením výsledku válečného; pakli nohou levou, upuštěno bylo od výpravy.

Svantovit byl slavnější ve vítězstvích a mocnější ve věštbách než kterýkoli bůh jiný, proto požíval veliké úcty u všech okolních Slovanů a pokládán byl za boha bohův. Ostatní božstva jevila se v poměru k němu jen jako polobožstva. Ze všech krajin slovanských, z blízka i z daleka, žádáno bylo od něho věsteb, a sousední národové posílali do svatyně jeho poplatky za obřady a hojné dary, aby si přizeň jeho zjednali. Sám král dánský Svenon, ač byl křesťan, obětoval mu skvostnou číši. Když cizí kupci do Rány se dostali, byli nuceni něco cenného ze svého zboží věnovati pokladu chrámovému a teprve potom dostali dovolení kupčiti. Bylo i zvykem obětovati na počest jeho každoročně křesťana zajatého, na nějž los padl.

K službě Svantovitově přikázána byla družina 300 jezdců. Cokoliv tato četa získala válkou neb lupem, odevzdávala k opatrování knězi, jenž z té kořisti opatroval rozličné

okrasy chrámové. Z ročních poplatkův a darů dosáhl poklad chrámový, ježž vrchní kněz spravoval, neobyčejné výše a byl svou drahocenností proslulý. Kromě velikého množství zlata bylo tam nahromaděno mnoho vzácných rouch, jež stářím znenáhla se rozpadávala.

Měl pak Svantovit nejen v Arkoně, nýbrž i na jiných místech přemnohé svatyně, které kněží podrženi spravovali.

Když r. 1168 Valdemar I., král dánský, po tuhém odporu dobyl Arkony, zmocnil se především pokladu chrámového a kázal svatyni Svantovitou zbořiti. Nesmírné množství Arkonánův obstoupilo svatyni, domnívajíce se, že Svantovit svou mocí nepřítele potře. Konečně byla však i socha Svantovitova povelena, při čemž prý démon z ní vyšel v podobě černého zvířete a zrakům diváků zmizel. Potom ji Dánové navinuli na provazy a středem vojska před očima Slovanů smýkali na potupu. Domorodci dílem plakali, dílem se smáli. Večer byla pak na kusy rozbita a spálena.

Jméno *Svantovit* znamená bez pochyby tolik jako „mocný vítěz“ nebo „bojovník“. Byl to asi prvotně nějaký slavný vůdce slovanský, ježž Ránové a okolní Slované povýšili za boha a vyobrazovali modlou čtyřhlavou. Není bez zajímavosti, že se dosud u Kašubů vyskytuje název „*Swanty wid*“ pro bludičky, které se

pokládají za bloudící duše zemřelých. Snad je to vzdálený a nejasný reflex názvu bývalého boha Ārkonského.

Ku počtě Svantovitově slavila se brzy po žních velická slavnost, k níž se scházelo ohromné množství lidu z celého ostrova, aby bohu dobytek obětovali a obřadních hodů se účastnili. Den před slavností vyčistil bedlivě kněz stánek chrámový, kamž on jediný měl přístup. Při tom varoval se uvnitř svatyně dýchat; proto kdykoliv měl vydechnouti, pospíchal ke dveřím, aby přítomnost boha nebyla poskvrněna dechem smrtelníkovým. Druhého dne, když lid už přede dveřmi čekal, kněz vzal nádobu z ruky boha a pečlivě zkoumal, zdali v ní nápoje neubylo. Stalo-li se tak, věštil neúrodu v příštím roce a napomínal lid, aby si pro budoucí rok obilí uschoval. Po té vyliv staré víno v obět k nohám boha, vyprázdněnou nádobu opět naplnil a bohu jako na počest píti podával, žádaje sobě i vlasti všeho dobrého a národu rozmnožení statkův i vítězství. Po modlitbě vyprázdnil jedním douškem nádobu a naplniv ji znovu vínem, dal bohu do pravice.

Po tomto obřadě přinesen byl slavnostní koláč sladký okrouhlého tvaru a velikosti takové, že se téměř rovnal vzrůstu člověka. Kněz postaviv jej mezi sebe a lid, otázal se, zdali ho Ránové vidí. Jestliže odpověděli, že

vidí, vyslovoval přání, aby ho za rok neviděli. Věřilo se, že tímto obřadem žádal za hojnější úrodu v příštím roce.

Na konec napomínal lid, aby boha svého horlivě ctil a oběti mu přinášel, slibuje mu za to odplatu vítězství na suchu i na moři. Ostatek slavnosti lid strávil hodováním a bylo prý znamením zbožnosti nezůstávatí toho dne střízlivým.

Vylíčená slavnost ku podivu se shoduje s *podzimními* (*dmitrovskými*) *dziady* na Rusi (srv. str. 28). Zvláště pěknou analogii podávají *dziady*, jak se konají v Bychovském újezdě (gub. Mogilovské). V předvečer *dziadů* čistě se vymete a upraví dvůr, ženy myjí stůl, lavice, nádoby, zametají podlahu. Při západu slunce umývají se všichni domácí v lázni a večerí. Jídla jsou toho dne postní. Druhý den ráno ženy vaří, pekou a smaží nejrozmanitější jídla, celkem aspoň 12 různých pokrmů. Jeden z mužů odejde s pečivem na panychidu do kostela. Po jeho návratu celá rodina se sejde ve světnici; hospodář vaří vodku s pepřem, hospodyně pokryje stůl čistým ubrusem, ozdobí ikony, zapálí svíci a klade na stůl hromadu koláčů. Po dlouhé a vroucí modlitbě rodina usedne za stůl. Hospodář sedě v koutě, skrývá se za koláči a táže se ženy, která sedí na samém konci stolu: „Ženo, ženo, zda mne vidíš?“ Ona odpovídá: „Nevi-

díni.“ Hospodář po té: „Dej, Bože, abys mne i za rok neviděla!“ Nalije pak číšku vodky (pepřovky) a pokřižovav se, zve *dědy* k hostině; při tom vypije číšku, uliv z ní několik kapek na ubrus. Totéž učiní žena a po ní všichni domácí. Po té jedí a pijí až do přesyčení.

Způsob hádati z koláčů zachovává se též o *dziadech* u Bělorusů na litevské Rusi. V některých krajinách na livlandsko-inflandských hranicích koná se ten obřad o *obžinkách* (rudenoji), jinde u Slovanů jest obvyklý o *vánocích*.

Na Malé Rusi o Štědrý večer hospodyně hotoví veliké množství rozmanitých koláčů, vareniků, knyší a pirohů. Pečivo to klade na hromadu na stůl, a zapálivši svíci před ikony a zakouřivši kadidlem žádá hospodáře, aby vyplnil zákon. Otec rodiny sedne do kouta, kde se nalézají ikony, za hromadu pečiva. Děti modlíce se vejdou do světnice a ptají se: „Kdež náš otec?“ On místo odpovědi táže se jich: „Snad mne nevidíte?“ Na jejich slova: „Nevidíme otce,“ praví jim: „Dej, Bože, byste mne i příští rok neviděly.“ Slovy těmi projevuje přání, aby i v budoucím roku byla taková hojnost všeho jako v nynějším.

U Bělorusů v gubernii Minské po slavnostní večeři o Štědrý večer hospodář třikrát se pokřižuje, sedne si do kouta pod ikony a

žena naproti němu. Potom otáže se žena hospodáře: „Vidíš-li mne?“ On jí odpovídá: „Nevidím.“ Ona praví: „Kéž bys mne neviděl za stohy, za kopami, za vozy, za snopy!“ Potom hospodář zeptá se ženy: „Ženo, vidíš-li mne?“ „Nevidím,“ odpoví ona. „Kéž bys mne neviděla za okurkami, za melouny, za kapustou, za buráky!“ Po té vezme žena pohrabáč a strčí jím hospodáře; on rychle se svaliv na lavici zvolá: „Dej, Bože, aby tvé snopy tak rychle na mne padaly na poli!“ Tím prý vyslovuje přání, aby snopy byly zrnaté.

V Hercegovině na Božíc vezmou dvě osoby vánoční koláč (česnici), postaví jej mezi sebe a druh druhu se ptá: „Vyčnívám-li?“ (t. j. zdali je ho za česnici viděti). Druhý mu odpovídá: „Vyčníváš málo.“ Prvý na to: „Teď málo a za rok ni málo.“ Těmi slovy projevuje se přání, aby za rok více se urodilo a česnice byla tak veliká, aby se za ní ani dost málo neviděli.

U Slovanů v Makedonii skládají o Štědrý večer domácí lidé na slámu, která je rozestlána v jizbě u krbu, koláče připravené pro veškerou čeleď. Hospodář nakloniv se ke koláčům, táže se třikrát: „Vidíte-li mne?“ Domácí odpovídají: „Tento rok tě málo vidíme a za rok kéž tě ani málo nemůžeme viděti!“

Jinde v Bulharsku chodí pop po vsi sbíraje „porězanice“, t. j. krajíce chleba, které

dostává při vysvěcování. Když je sebere, složí je na hromadu a ukryv se za nimi zvolá: „Vidíte-li mne, sousedé?“ Řeknou-li vesničané: „Vidíme tě, vidíme,“ odpoví jim: „Kéž mne za rok již nevidíte!“

Shoda starobylé slavnosti Svantovitovy s nynějšími *dziady* potvrzuje shora uvedené mínění, že Ránové ve Svantovitu uctívali památku nějakého slavného předka, jež povýšili za boha.

S jménem „Svanto-vit“ souvisí ještě názvy jiných bohů ránských. Ve svatyni města Korěnice na Ráně stála ohromná modla z dubu zhotovená a *Rugievit* (též *Rinvit*) zvaná. Byla tak vysoká, že biskup Absolon, ač byl velikého vzrůstu, chtěl ji zničit, sotva mohl sekerou dosáhnouti její brady. Měla jednu hlavu se sedmi tvářemi, sedm mečů po boku do jednoho pasu zavěšených a osmý v pravici. V nejbližší svatyni ctěn byl *Porevithus* (též *Puruvit*) s pěti hlavami, bez zbroje, a v další *Porenutius* (Poremitius), jehož modla měla čtyři tváře a pátou na prsou; levou rukou se dotýkala čela, pravou brady.

Pomořané ve Volegosti (Hologosti) ctili *Gerovita* (*Herovita*), boha válečného. V jeho svatyni visel na stěně ohromný štít zlatem a mistrnou prací zdobený; nikomu ze smrtelníků nebylo dovoleno se ho dotknouti. Toliko

za války mohl býti sňat. Nosili jej v čele vojska a věřili, že přispěním jeho zvítězí.

Kult těchto místních bohů vyvinul se asi obdobně jako Svantovitův z uctívání domácích a rodných geniů.

2. Triglav.

V městě Štětíně vypínaly se tři vrchy; prostřední a nejvyšší zasvěcen byl *Triglavu*, nejvyššímu bohu tamnímu. Modla jeho byla prý ze zlata, měla tři hlavy, na nichž oči a rty byly zakryty zlatým závojem. Kněží pohanstí vykládali, že Triglav má proto tři hlavy, aby se vědělo, že pečuje o tři říše: o nebe, zemi a podsvětí. Obličej má proto zakrytý, aby neviděl hříchů lidských.

V Štětíně stály čtyři chrámy (kontiny od slova *katō*). Hlavní z nich byl vystavěn s podivuhodnou dovedností. Uvnitř i zevnitř na stěnách nalézaly se rozmanité vypouklé podoby lidí, ptákův i zvířat tak živé a věrně zobrazených, že se zdálo, jakoby žily a dýchaly. Barvy jejich byly stále svěží a trvalé, ani déšť ani sníh jim neuškodil. Do pokladnice chrámové odváděla se podle obyčeje předků desetina každé kořisti. Nalézaly se tam hojné zlaté a stříbrné nádoby, z nichž o dnech svátečních předáci a náčelníci věstili, hodovali a *pili*. Na počest a ozdobu bohů chovaly se

tam ohromné rohy divokých býků pozlacené a drahými kameny ozdobené. Z některých se mohlo pít, na jiné hráti. Byly tam také dýky, nože a rozmanité jiné nástroje drahocenné, vzácné a úhledné. Ostatní tři chrámy nebyly v takové vážnosti a méně byly ozdobeny. Stály v nich stoly a sedadla, ježto tam obyvatelé konali své hromady a schůze. V určité dni a hodiny se tam scházeli, aby pili, hráli neb o věcech vážných rokovali.

K bohoslužbě Triglavově náležel kůň ušlechtilé postavy a černé barvy, na nějž nesměl nikdo ze smrtelníků se posaditi. Z koně toho se věštilo jako z koně Svantovitova. Kdykoliv se chystala nějaká válečná výprava, kněží rozložili před chrámem devět kopí asi loket od sebe vzdálených. Nejvyšší kněz vedl vraníka zlatým a stříbrným sedlem ozdobeného a třikráte ho vedl vpřed a vzad přes rozložená kopí. Jestliže kůň přešel kopí, nedotknuv se nohami žádného z nich, bylo to příznivé znamení a výprava byla podniknuta.

Modla Triglavova nalézala se též v městě Volyně. Když Otto, biskup bamberský, bořil chrámy a modly pohanské, kněží slovanští tajně prý vzali sochu Triglavovu a dali ji ženě na venkově o samotě žijící k uschování. Ta ji skryla do dutého kmene velikého stromu. Němec jeden přelstil však ženu řka, že mu chce obětovati za ochranu od smrti na

moři. Žena mu modlu ukázala, on ji však nemohl ze stromu vytáhnouti, proto ukradl jen staré sedlo boha, které tam viselo.

Sochu Triglavovu v Štětíně biskup Otto sám rozbil a hlavu poslal papeži do Říma. Chrámy pohanské byly pak spáleny a na hoře Triglavovi zasvěcené vystavěn byl kostel sv. Adalberta a jiný ke cti sv. Petra.

Triglav byl ctěn také od Slovanů v Braniborech. Když tamní kníže Přibyslav přijal křest, kázal modlu jeho „tříhlavatú nectnú i velmi škaredú“ zbořiti.

„Triglav“ nebyl zajisté vlastní název boha ctěného ve Volyně a Štětíně, nýbrž jen pojmenování modly jeho, která měla tři hlavy. Kult tohoto boha nápadně se shoduje s kultem Svantovitovým. Shodu tuto možno vysvětliti tím, že představy o obou těchto bozích povstaly ze stejného zdroje — z kultu předkův.

3. Svaražič, Svarožič.

Lutičtí Rataři ctili boha *Svaražice*. Jak kronikář Thietmar vypravuje, na hradě jejich Riedegasti (Redegosti) stály v dřevěném chrámu velmi uměle vystavěném četné sochy bohů rukou lidskou zhotovené. Bohové tito jsouce přílbicemi a brněním oděni, působili svým zjevem hrůzu; každý z nich byl zvlášť-

ním vyrytým jménem označen. Přední z nich slul „Zuarasici“; všichni krajané vzdávali mu zvláštní úctu. Byl to patrně válečný bůh Ratarů. Existenci jeho dosvědčuje také sv. Bruno, apoštol Prusův (na poč. XI. st.), nazýváje ho v listě ku králi Jindřichovi II. „Zuarasiz diabolus“; nelze prý ho ani z daleka přirovnati k sv. Mauriciovi, vůdci svatých a křesťanů. Zmiňuje se o něm též Knyttlinga-saga.

Jméno „Svaražic“ podle své koncovky *-ic* jest patrně slovo patronymické. Poněvadž existenci nějakého boha *Svaroga*, jehož synem byl Svaražic, u Polabských Slovanů dokázati nelze, podobá se pravdě, že Svaražic, t. j. syn Svaragův, byl nějaký heros domácí ctěný pro své statečné činy jako bůh; popis jeho sochy oděné brněním a přilbicí zdá se výklad takový potvrzovati.

Avšak stejnojmenný bůh *Svarožič* byl znám také na Rusi a ctěn byl jako bůh ohně. „I ognevě moljat sja, zovušče ego Svarožičem“, čte se často v letopisech ruských. A nejen to, i bůh *Svarog* jmenuje se v Ipatjevském letopise původně v XIII. st. na Rusi napsaném, kde se praví: „Po potopě a rozdělení jazyků počal nejdříve panovati Mestrom z rodu Chamova, po něm Eremija (Hermes), po něm Feosta (Hefaistos), jež i *Zvarogem* (Sovarogem) nazývali Egypťané. Když tento Feosta v Egyptě panoval, spadly kleště s re-

be; on byl první, který zbraně koval, neboť dříve bili se lidé holemi a kamením. Tento Feosta dal zákon, aby ženy jednoho muže pojímaly a počestně se chovaly, cizoložnice pak kázal trestati. Proto nazvali ho bohem *Svarogem*. Neboť dříve ženy tropily neřestí, s kým chtěly, a žily výstředně jako dobytek. Když některá porodila dítě, dala je tomu, kdo jí byl milý . . . Feost zrušil tento zákon a přikázal, aby muž jednu ženu měl a žena za jednoho muže se vdala. Kdo se proti tomu provinil, měl býti uvržen do ohnivé peci. Proto jmenovali ho také Egypťané *Svarogem* a uctívali ho. Po něm kraloval syn jeho jménem *Slunce*, jemuž říkají *Dašbog*."

Zpráva tato o *Hefaištovi-Svarogu* zakládá se na řeckém textu kroniky Malalovy, kterou slovanský písař otrocky nepřekládal, nýbrž doplňoval podle domácích tradic. Svarog nazývá se tu sice bohem Egypťanův, ale písař letopisu byl přesvědčen o jeho původě slovanském. Podle této zprávy někteří mythologové slovanští s Šafaříkem v čele vyhlásili *Svaroga* za nejvyššího boha nebes a za otce ostatních bohů po něm *Svarožiči* zvaných.

S větší pravdě podobností vysvětlil zprávu letopisnou V. Jagić. Po jeho domnění jméno boha Polabských Slovanů „Svaražic“ dostalo se do Ruska, snad prostřednictvím kupců novgorodských. K *Svarožiči* přibájen byl na Rusi

Svarog jako otec a staroruský glossator tlumočil jím řeckého Hefaista; při tom spojoval význam jeho jména (ve smyslu *svaritb* = skovati, *svarščik* = kovář) se zvláštními zařízeními, jež prý *Svarog-Hefaistos* na zemi mezi lidmi zavedl.

Svarog-Hefaistos a *Svarožič*-bůh ohně povstali tedy na Rusi, jak se zdá, učenou kombinací. U Polabských Slovanů měl *Svaražic* význam docela jiný a byl nejspíše *bohem válečným*.

4. Radegast (Redigast).

Podle svědectví Adama Bremského a Helmolda přední bůh Ratarů slul *Radegast*. Modla jeho stála ve veliké svatyni v Retře uprostřed jiných bohů, byla prý ze zlata a lůžko její bylo zlatohlavem ozdobeno. Měla na hlavě přílbu na způsob ptáka s roztaženými křídly; na prsou její skvěla se černá hlava tuří, národní to znak Ratarů. Pravice boha držela tento znak, kdežto v levici jeho tkvěla dvojsečná sekera.

Chrám Radegastův navštěvován byl hojně od všech národův slovanských, kteří chtěli býti účastni věšteb mocného boha a výročních slavností. Dosvědčeno je také, že na znamení vítězství byla mu obětována hlava Jana biskupa meklenburského, zajatého v boji.

Jak srovnati zprávy tyto se svědectvím Thietmarovým, že v Retře (Redegosti) otěn byl jako přední bůh Svaražic? Možno si to vykládati takto. Jak Thietmar vypravuje, stály ve svatyni Svaražicově četné sochy jiných bohů. Tyto sochy byly bez pochyby postaveny na památku zemřelých vůdců slovan-ských, čemuž nasvědčují jména i nápisy na nich vyryté. Mezi nimi byla asi také socha nějakého slavného reka národního *Radegasta*, po němž byl celý hrad pojmenován a jemuž vedle Svaražice — jako předkům vůbec — vzdávána byla pocta božská.

Mezi starší zprávou Thietmarovou a pozdější Adama Bremského jest ten podstatný rozdíl, že jeden z nich vyhlašuje *Svaražice* za předního boha, druhý *Radegasta*, oba pak shodují se v tom, že ve svatyni v Retře stály sochy i jiných bohů. Jest tedy možno, že za doby Thietmarovy větší úcty požíval *Svaražic*, v pozdější době pak *Radegast*.

5. Černoboh.

Podle svědectví Helmoldova Slované při kvasech a přípitcích pronášeli zvláštní modlitby ve jméno boha dobrého a zlého, vyznávající, že štěstí závisí na bohu dobrém, neštěstí na bohu zlém. Proto prý nazývali zlého boha

Černobohem (Zcernoboch), to jest černým bohem.

Ponětí *Černoboha* jakožto zlého boha v protivě k bohu dobrému vyvinulo se bezpochyby teprve vlivem křesťanství. Slované západní seznámivše se prostřednictvím latinsko-německého duchovenstva s názory křesťanskými a poznávše křesťanského ďábla, přenesli na něho mnohé vlastnosti svých bohů pohanských a klaněli se mu jakožto bytosti vedle dobrého boha přemocné; zejména mu připisovali původ všelijakých pohrom, na jejichž odvrácení pronášeli při hostinách zvláštní modlitby.

6. Jiní bůžkové.

Kromě uvedených božstev zachovala se ještě jména jiných bohův Polabských Slovanů, o nichž však není nic určitějšího známo.

Pripégala připomíná se v pastýřském listě arcibiskupa Adelgota z Magdeburku r. 1108 a srovnává se s Priapem a Belphegorem. Zdá se však, že při tomto srovnání pouze stejnozvuk slabik *Pri* a *Peg* rozhodoval. *Pripégala* je snad osobní jméno *Pribyhval*, jak se jmenoval nějaký rek národní jako bůh ctěný.

Modlu *Podaga* jmenuje Helmold. Také tento název možno uvést na vlastní jméno *Budigoj*.

Turupid, *Pisamar* (= Běsomar?), *Tiernoglavius* (Černohlav?) jsou názvy model, o nichž se zmiňuje Knytlinga-saga.

Vedle bohů ctili Polabští Slované též *bohyně*. Thietmar dosvědčuje, že stěny chrámu v Riedegasti ozdobeny byly rozličnými podobami *bohů i bohyně*. Jinde poznamenává, že Luticové rozhněvaně si stěžovali do pohany *bohyni* jejich způsobené.

Výslovně se jmenuje u Helmolda toliko *Siwa* (= Živa), které odpovídá u Długosze *Żywie*, bohyně života.

II.

BŮŽKOVÉ POHANSKÝCH RUSŮ.

Na rozdíl od Polabských Slovanů, jichž bohoocta silně připomíná kult předkův a národních heroů, pohanští Rusové ctili *bohy přírodní*, zejména boha hromu, slunce, větru a pod., jež zobrazovali modlami.

Zajímavé svědectví o náboženství Slovanův a Antů v sousedství říše byzantské zaznamenal Prokopios, který praví: „Domnívají se, že jeden jen bůh, správce blesku (τῆς ἀστραπῆς δημιουργός), jest vládce všech, a obětují mu býky a žertvy všechny. Ctí také řeky, nymfy a jiná podobná božstva.“

Slovanským bohem hromovníkem byl především *Perun*, na nějž možno právem slova Prokopiova vztahovati.

I. Perun.

Perun byl hlavní bůh pohanských Rusův. Modla jeho, kterou dal postavit r. 980 kníže Vladimír na chlumu před palácem svým v Kijevě, byla ze dřeva a měla stříbrnou hlavu a zlaté vousy. Strýc Vladimířův Dobrynja postavil podobnou modlu v Novgorodě nad řekou Volchovem a obyvatelé z Novgorodu přinášeli jí oběti.

Perun požíval u Rusů veliké úcty. Při Perunovi, bohu svém, zaklínali se a přísahali, že neporuší smluv s jinými národy ujednaných. Kníže Igor máje r. 945 ujednání smlouvu s Byzantinci, z jitra povolal byzantské posly a odebral se s nimi na chlum, kde stála socha Perunova. I odložili zbraně své i štíty i zlato a vykonal Igor přísahu i lidé jeho, co bylo Rusů pohanských. Křesťanské Rusy vedli zase ku přísaze do chrámu sv. Ilije. Přisežní formule proti těm, kteří by porušili smlouvy, obvyčejně zněla takto: „Ať nemají pomoci od boha ani od Peruna, ať se nezaštítí štíty svými a pohubení budou meči svými, střelami i jinou zbraní svou, i ať budou otroky v tomto čase i budoucím.“

V četných rukopisech staroruských z XII., XIV. a XV. stol. připomíná se Perun ve spojení s jinými bohy slovanskými jako *Chorsem*, *Volosem*, *Vilami*, *Rožanicemi* a j., avšak

kromě jména není nic určitějšího o jeho kultu zaznamenáno. Teprve *A. Guagnini* v knize „*Sarmatiae europeae descriptio*“ (z r. 1578), kterou přeložil Hosius, vypravuje tyto podrobnosti: „V tom městě (Novgorodě) byla někdy nějaká modla, tak řečená Perun, na tom místě, kde nyní jest Perunský klášter od též modly nazvaný. Ta modla od Novgorodských nejinak než jako bůh ctěna byla a měla formu neb způsob člověka ohnivý kámen podobný hromu v ruku držícího; nebo to slovíčko Perun u Rusáků a Poláků znamená hroma. Ku poctivosti a k chvále té modly zapalován byl oheň z dubového dříví, kterýž hořel ve dne i v noci. Jestliže pak oheň ten skrze nepilnost služebníků, kteří k té povinnosti byli nařizeni, uhasl, ti bez milosti na hrdle ztrestáni byli.“ Zdá se Guagnini vážil svou zprávu z místních tradic, které vzpomínají dosud kultu Peruna v Novgorodě.

Když kníže Vladimír r. 988 přijal křest, odebral se do Kijeva a poručil vyhubiti tamní modly, některé rozsekati a jiné uvrhnouti do ohně. Peruna pak kázal přivázati koni k ohonu a vléci s chlumu po Boričevu na potok a dvanácte mužův ustanovil, aby ho bili pruty; a to ne proto, jakoby dřevo cítilo, ale na potupu běsu, jenž oklamával tou podobou lidí, aby odplatu dostal od lidí. Když pak ho vlekli po potoku k Dněpru, plakali prý proň lidé.

neboť ještě nebyli přijali křest svatý. A přivlekše vhodili ho do Dněpru. I ustanovil Vladimír lidi některé řka: Přistane-li kde, vy odstrkujte od břehu, dokud neprojde skrze prahy, potom ho zanechejte. A oni rozkaz vykonali. Jakmile ho pustili a prošel skrze prahy, vítr vyvrhnul jej na písčinu, a odtud nazvána jest písčina *Perunova* (*Perunja Rěn*) jakož i podnes slove. Na místě, kde stála socha Perunova, dal pak Vladimír vystavěti kostel sv. Vasilije.

V Novgorodě zase arcibiskup Akim Korsunjanin zničil tamní pohanská obětiště. Peruna kázal uvrci do řeky Volchova. Uvázali jej na houžve, vlekli blátem do řeky a bili pruty, při čemž prý démon hlasitě naříkal. Ráno nějaký Pidbljanin (obyvatel pobřeží Pidby) spatřil ho plouti k břehu a odstrčil ho bidlem řka: „Ty Perunišče (Perušice), dosti jsi jedl a pil, nyní pluj pryč!“

Slovo „Perun“ vykládá se z kořene *per-* (*peru* — práti) a koncovky *-un* (srv. *běgun*, *letun* a p.). Jest to zcela vhodný název pro původce hromobití. Bylť Perun především *bůh hromu, hromovládce* jako *Zeus* u Řeků. V starobulharském textě Alexandreidy řecký hřimatel *Zeus* tlumočí se skutečně slovansky *Perun*. V apokryfické besedě tří světců se praví: „Od čeho stvořen byl hrom?“ Vasilij řekl: „Jsou dva andělé hromoví: hellenský

stařec *Perun* a židovský *Chors*." Tím podstatu *Peruna* jako boha hromu zřejmě se potvrzuje.

Jakkoliv kult *Peruna* toliko u Rusů historicky bezpečně je pověřen, může se přece z jistých důvodů usuzovati, že byl též u jiných Slovanů znám.

Pro kult *Perunův* u jiných Slovanů svědčí zvláště rozšířený název „*perun*“, který se přikládá hromu. Malorusové říkají: „*Perun* by tja rostraskal!“ Podobně Bělorusové: „Sbej tabja *Perun*!“ „Kab cjabé *Perun tresnuv*!“ Na Slovensku jsou obvyklá rčení: „*Parom* do teba!“ „*Peron* ťa zabil!“ „Nech to *Parom* vezme!“ a j. U Poláků říká se rovněž hromu *Piorun*. V Sandoměřsku se *Pjeron*, t. j. hrom dosud zosobňuje a představuje se jako nesmírný člověk s ručnicí, který za bouřky pronásleduje zlé duchy. Slované polabští jmenovali čtvrtek „*perendan*“, „*perandan*“, t. j. den *Perunův* podle něm. Donnerstag.

V Bulharsku zachovává se v době trvalého sucha obřad zvaný *peperuga*. Podle zprávy Spiridiona Jeroschimonacha, který napsal roku 1792 krátkou historii bulharskou, nazývala se dívka nebo jinoch, jež ozdobili při tomto obřadě listím a chodili s nimi dům od domu, *král Perun*. Zachoval se tedy aspoň název *Perunův* v tradici lidu bulharského.

Dále se vyskytují četné názvy místní

v krajinách slovanských připomínající jméno Perunovo. U Slovinců známa je *Perunja ves* i *Perunji vrh*. V Istrii a Bosně nazývají se často vrchy a hory „*Perun*“. V Chorvatsku je *Peruna Dubrava*, v Dalmacii hora *Perun*. *Perin planina* je známa též v Bulharsku. Místní jména *Peruny* a *Piorunów* v Polsku, *Perunův dub* na Malé Rusi, *Perun* a *Peron* v krajinách Polabských Slovanů podávají další doklady, z nichž možno usuzovati, že nejen jméno, nýbrž i kult Perunův v těchto zemích byl znám.

Soudí se, že i některé názvy pohanských model Slovanů Polabských, jako *Porenutius*, *Prone*, *Proven* a p. mohou souviseti s jménem Perunovým, zkomoleně byvše od cizích kronikářů zaznamenány. Pozornost vzbuzuje zvláště zpráva Helmoldova o bohu *Proven*, jemuž zasvěcen byl veliký háj dubový na cestě ze Stargradu do Lubeka.

Jako Guagnini o Rusech tak vypravuje pozdější kronikář *Sarnicki* o Polácích, že na počest boha Peruna (*Pioruna*) udržovali ve dne v noci oheň z dříví dubového. Dub byl patrně stromem Perunovi zasvěceným. V listinách polabských Slovanů se týkajících jmenuje se často *Perunův dub* jakožto mezník udávající hranice.

V době křesťanské přešla pocta Perunova na sv. *Iliju*. Již Nestor vypravuje, že kře-

šťanští Rusové přísahali u sv. Ilije a pohanští Rusové u boha a Peruna. Svátek Ilijův slaví se dosud na Rusi s okázalou uctivostí; někde zachoval se starodávný zvyk pořádati společnou hostinu, k níž se zabíjejí býci, telata, beránci a jiná zvířata v kostele posvěcená. Za veliký hřích se pokládá nemítí účastenství při těchto hodech.

Podle písní jihoslovanských dostaly se sv. Ilijovi při dělení světa „munje i -strijele“. Srbové říkají mu přímo „gromovnik, gromovit“ a vzývají ho jako dárce úrody a žní. *Ilijevo, Ilinden* světí se u Jihoslovánů velmi uctivě; nikdo na poli nepracuje, ženy nepředou a netkají. Kdo by toho dne na poli pracoval, na toho se sv. Ilija rozhněvá, nepomůže mu šťastně skliditi obilí a ještě ho hrotem ubije. V Rhodopách slaví se na sv. Ilije veliká slavnost na vysokém vrchu; zabíjejí při tom býka nebo krávu, které připravují za slavnostní hody. Jest to patrně reflex starodávných slavností konaných na počest Perunovu.

2. Dažbog.

Socha boha *Dažboga* (*Daždboga*) stála na chlumu uvnitř dvora věžního v Kijevě vedle *Peruna, Chorsa, Striboga* a jiných bůžků pohanských.

Dažbog jmenuje se v starých letopisných památkách „slunce car“ a byl prý syn Svarogův: „Solnce car, syn Svarogov, eže est Dažbog.“ Že byl uctíván jako bůh sluneční, soudí se také z toho, že řecký bůh *Helios* překládá se v starých textech ruských slovansky *Dažbog*. V „Slově o pluku Igorově“ nazývá se kníže Vladimír a Rusové „Dažbogovi vnuci“, což vykládati možno z obecného zvyku pohanských národův odvozovati svůj původ od bytostí božských.

Dažbog byl znám nejen Rusům, nýbrž i Jihoslovanům. Památka jeho zachovala se aspoň v srbské národní pohádce o *Dabogovi* (= *Dajbogovi*), v níž se praví: „Byl Dabog car na zemi a Pán Bůh na nebesích.“ Dabog staví se tu proti Bohu jako zlá bytost, neboť v době křesťanské pohlíželo se na dřívější pohanská božstva vůbec jako na zlé a ďábelské bytosti.

Původem svým jest slovo Dažbog složenina z imperativu slovesa *dáti* (*dašd* = *daj*, *dej*) se slovem *bog* v prvotném významu „bohatství“. Slunce poskytujíc svým teplem a světlem úrodu zemskou a všecken zdar, velmi případně bylo vzýváno jako dárce bohatství a blaha.

3. Chors.

Mezi bohy, jichž sochy postaveny byly v Kijevě, jmenuje se dále *Chors* (*Chers, Churs, Chros*). Zmiňují se o něm i jiné památky staroruské ve spojení s *Perunem, Mokoši a j.* O významu jeho není nic určitějšího známo. Zaměňuje se však v slovanských textech často s řeckým *Apollonem*, proto se předpokládá, že byl též bůh sluneční. Nasvědčuje tomu také „Slovo o pluku Igorově“, kdež se praví, že kníže Vseslav při svých ročních potulkách předstihoval jako vlk velikého Chorsa, čímž se míní asi slunce.

Slovo Chors nelze vyložití ze slovanštiny; jest to patrně název původu cizího. Ze všech četných výkladů nejjednodušší jest ten, že Chors, Chros souvisí s řeckým χρυσός (zlatý). Mohlo to býti prostě pojmenování modly v Kijevě postavené, zlaté nebo pozlacené, která snad náležela Dažbogovi. Chors a Dažbog byly asi původně jen různé názvy téhož božstva.

4. Veles, Volos.

Veles, bůh stáda byl u Rusův u veliké úctě. Pohanští Rusové přísahali u něho a dokládali se jím tak jako *Perunem*, činíce smlouvy. Ve spojení s *Perunem* jmenuje se

často v starých památkách ruských. Když Vladimír přijal křest, rozkázal modlu jeho, které se lid klaněl, uvrhnouti do řeky Počajny. Jinou kamennou sochu Velesa, který byl zvláště u Slovanů sousedících s Finy uctíván, zničil Abraham z Rostova, jenž hlásal křesťanství v území řeky Volhy. V „Slově o pluku Igorově“ nazývá se pěvec Bojan „Velesovým vnukem.“

Památka *Velesa* dosud žije v tradici ruského lidu. Na jižní Rusi bývá totiž o žních zvykem zavázati v uzel hrst posledních klasův, čemuž se říká „zavinovati Velesovi bradu“ nebo „nechatí Velesovi hrstku klasův na bradu“ (jinde sv. Iljovi, Bohu, Kristu a p.). Místy klade se do těchto klasů kousek chleba se solí. Jest to asi přežitek obětí Velesovi přinášených.

Velesa znali také staří Čechové. Jméno jeho vyskytuje se často v staročeských památkách, ale pozbylo již svého prvotného významu a znamená prostě *běsa* nebo *čerta*, na př.: „Ký jest čert, aneb ký *veles*, aneb ký zmek tě proti mně zbudil?“ „O, nechmež již těch hřichuov u *velesa*!“ Muž přeje zlé ženě, aby divokou husí byla a někam k *velesu* (t. j. k ďasů) za moře letěla.

V době křesťanské byla pocta *Velesovi* vzdávaná přenesena na sv. *Vlasije*, který u byzantských Řeků slul „strážce stáda“. Sva-

tý Vlasij (Blažej) považuje se dosud u lidu na Rusi, v Bulharsku i v Čechách za ochránce stáda; pastýři vyhánějící na pastvu odřikávají k jeho počtě starodávné modlitby, v nichž ho vzývají za ochranu stáda.

5. Stribog, Sěmorgl a Mokoš.

Z bohů, jichž modly stály vedle Peruna na chlumně v Kijevě, výslovně se ještě jmenují: *Stribog*, *Sěmorgl* a *Mokoš*.

Stribog byl bez pochyby bůh zimy a mrazu, neboť kmen *stri-* v jeho názvu zdá se souviseti se slovem „*strnouti*“. V „Slovu o pluku Igorově“ nazývají se větrové „*vnuky Stribogovými*“. Názor, že zima a mráz jsou původci větrů, jest dosti pravdě podobný.

Sěmorgl (*Simargl*) přichází nejen v kronice Nestorově, než i v jiných památkách staroruských vedle *Peruna*, *Chorsa*, *Mokoše*, *Vil*, *Rožanic* a j. O významu jeho nelze nic určitého říci. Jméno samo jest asi cizího původu a nejspíše povstalo z řeckého *Sem-Herakles* a nedorozuměním přešlo na boha pohanských Rusů tak jako *Chors*. Možno z toho poznati, jak rozmanitě přebarveny jsou zprávy o modloslužbě pohanských Rusů.

Bohyně *Mokoš* jmenuje se často v starých památkách, ale nic určitějšího než o ni

zaznamenáno. Památka její žije však dosud v tradici lidové a poskytuje nám jedinou možnost dohadovati se jejího významu. V severní Rusi se vypravuje, že se *Mokuša* zjevuje o velikém postu, chodí po domech a dohlíží na přádleny. Jestliže přádleny dřímají a vřetenem jím vrčí, říká se, že *Mokuša* předla. Pěčuje prý také o stříž ovčí; proto se klade do nůžek, jimiž se ovce stříhají, na noc kousek vlny — za obět *Mokuši*. V duchovním nomokanoně z XVI. stol. stotožňuje se však s čarodějkou, což jest názor pozdější.

6. Trojan — Trajan.

Jak rozmanité živly vnikly v obor slovan-
ské mythologie, o tom podává výmluvné svě-
dectví *Trojan*, který se uvádí v starých pa-
mátkách mezi bůžky pohanských Slovanů.
V starobulharském překladě apokryfního spisu
„Chožděnije bogorodicy po mukam“ (z XII.
století) nalézá se interpolace překladatelova,
v níž se praví, že staří pohané vyvolili si za
bohy předměty, které Bůh stvořil k našemu
užitku, jako slunce, měsíc, zemi, vodu i hady,
a že povýšili na bohy také některé lidské by-
tosti jako *Trojana*, *Charsa*, *Velesa* a *Peruna*.
V apokryfu apokalypse (z XVI. st.) přichází
rovněž zmínka, že byli dříve ctěni jako bozi;

Perun, Chors, Dyj (Zeus), *Trojan* a j., při čemž se poznámenává, že Trojan byl car v Římě.

Živě se zachovala památka Trojana jako mythické bytosti v národním podání bulharském a srbském. V národních písních bulharských často se opěvuje car Trojan, vládce nad ohromnými poklady, jemuž prý ze 70 vodotrysků žhavé zlato a stříbro se prýštelo. V srbských pohádkách se vypravuje, že Trojan byl na hradě Ceru nad Dvorištěm nějaký král, který každou noc jezdil do Srěmu ke své milence. Jezdil v noci, ve dne nesměl, aby na slunci neroztál. Jednou lstí muže neb bratra milenčina zdržel se až do východu slunce. Rychle skočil na kůň a ujížděl do svého hradu, avšak na cestě stihlo jej už vycházející slunce. Trojan skočil s koně a ukryl se do kupy sena. Dobytek, ježž pastýř právě hnál na pastvu, rozházel kupu a slunce Trojana roztopilo. Podle jiné pohádky Trojan uměl létat, máje umělá křídla z vosku. Ale jednou na cestě od milenky, když se opozdil, slunce mu křídla roztavilo, tak že spadnuv s výše zahynul. Národní podání připisuje mu také tři hlavy, oslí uši a p.

V těchto všech zprávách a lidových pověstech zachovala se památka římského císaře *Trajana*, vítěze nad Dáky, po němž byly pojmenovány četné hrady, mosty, valy a vrata

na Balkáně v území Bulharů, Rumunův a Srbů. O zříceninách jejich povstaly v lidu rozmanité pověsti, jichž středem byl Trajan, který se tak stal v národním podání bytostí polobáječnou, na jejíž jméno se nakupily rozmanité živly fantastické a skazkové, jako o Ikarovi, Midasovi a j. Zdá se, že tyto tradice přešly z Byzancie k Bulharům, odtud k Srbům, Rumunům a Rusům. Tak se dostal císař římský i do mythologie slovanské.

III.

BOHOSLUŽBA A SLAVNOSTI.

Bohům i duchům přinášely se *oběti* (*žertvy, trěby*), které záležely ze zvířat nebo z plodin polních a pokrmů. V době válečné bývali i zajatí nepřátelé bohům obětováni. Oběti konali otcové rodin, starostové kmenův a knížata. Zvláštní stav kněžský, velice rozvinutý, dosvědčen je toliko u Slovanů Polabských, kde nejvyšší kněz požíval stejné úcty jako kníže.

Slované Polabští uctívali své bůžky v chrámech, velmi vkusně a nádherně vystavěných. Kromě toho posvěceny byly bohům zvláštní háje. Takový „Svatobor“ nalézal se na ostrově Rujaně. V krajině mezi Starogradem a Lubekem rozkládal se veliký dubový háj, ohraničený dřevěným plotem se dvěma vraty. V háji bylo plno bůžků, k jichž počtě se konaly oběti a slavnosti. Kdo se tam jsa v ne-

bezpečnosti smrti uchýlil, nalézal se pod ochranou bohův a byl nedotknutelný. V Čechách dal teprve Břetislav II. pokáceti a spáliti posvátné háje, které měl prostý lid u veliké úctě. Pohanští Rusové, pokud svědčí historické zprávy, nestavěli svým bohům zvláštních svatyní; modly jejich stály venku na chlumech a návrších.

Ze svátečního cyklu výročního obšírněji se vyličuje toliko *slavnost Svantovitova* v Arkoně, připomínající dosavadní obřad „dziadů“. O ostatních slavnostech, jichž podstatou byly hry, zpěv, tanec a hody, děje se pouhá zmínka. Havoljané konali národní slavnost ku počtě Gerovita v polovici dubna. Ve Volyně shromáždňoval se lid k pohanské slavnosti na počátku léta, v pevnosti Pirisse (Pyrici) okolo 4. června.

V lidovém podání udržují se však mnohé zvyklosti a obřady, které jsou kulturním dědictvím z dob předkřesťanských. Hlavní z nich budtež zde uvedeny.

1. K o l e d a.

Starobylé zvyky a obyčeje dosud se zachovávají zvláště o vánocích čili o koledě. Název *koleda* (stsl. *kolęda*) odvozuje se z řeckolatinského pojmenování *calendae* (καλιένδαι). Slavnost kalend (festa calendarum)

konala se v středověku po celé téměř Evropě na počátku nového roku veselými průvody, hrami, přestrojováním se v podoby zvířat, písněmi a p. Podobný způsob koledování udržuje se v lidu dosud.

U Slovanů kromě názvu „koleda“ vyskytují se ještě jiná pozoruhodná jména pro významné dni vánočních svátků.

Na Rusi říkají Štědrému dni *kutija*, *kuťja*, *kuccja* (pols. *kucyja*). Den před Novým rokem sluje *bohatá kuťja* a před Třemi králi *hladová (postní) kuťja*. Na bohatou kuťji požívají hlavně masitých pokrmů, na hladovou postních jídel. Podobně nazývají Lotýši Štědrý večer *kukju vakar* a Litvané *kočiu vakaras*. Název Štědrého večera *kuťja*, *kuccja* atd. povstal dle obřadního jídla, jež se toho dne připravuje vedle jiných pokrmů. U Bělorusů jest to kaše z ječných krup a medu, u Malorusů z pšeničných krup s tlučeným mákem a medem, u Lotýšů z hrachu a pšenice nebo ječmene a bobův, u Litvanů z hrachu a medu atd. Také u jiných Slovanů vyskytuje se podobné jméno pro obřadní pokrm o Štědrém večeru. U Slovinců v Štýrsku připravoval se toho dne koláč *kuc-kruh* z mouky, hrachu, bobu a pod., jemuž se připisovala tajemná moc. Staří Čechové znali zvláštní pokrm *kucina* (*kučina*) a u chudších venkovanů je dosud kaše se sušenými houbami, zvaná *kuba* (snač

místo *kuca*), předním jídlem o Štědrém večeru.

Uvařená kuťja staví se obřadním způsobem do předního kouta světnice pod ikony. Obyčejně dítě nebo pasák, někdy sám hospodář vybere z prostřed kupy čisté seno, rozeštěle je v předním koutě jizby a klade na ně hrnek kuťje přikrytý chlebem. Kdo to koná, má kvokati jako kvočna, aby prý se dařily slepice.

Před večerí hospodář obchází s kuťji dům, hospodyně uklidivši s ostatními ženskými již ráno čistě světnici, prostírá na stůl něco sena z kouta a pokrývá je čistým ubrusem. Na stůl staví přichystané k večerí pokrmy. Po západu slunce sejde se celá rodina ve svátečních šatech k večerí. Hospodář se nejdříve pomodlí a vzpomíná nepřítomných členů rodiny a zemřelých předků, načež se všichni posadí ke stolu, hospodář do kouta pod ikony. Dříve než začnou jísti, hospodář naleje si číšku vodky a odliv část na ubrus vypije; totéž činí po něm také ostatní. Při jídle odkládají část každého pokrmu na stůl — pro zemřelé. Posledním jídlem je teprve kuťja. Po večerí všichni se zvednou, jen hospodář zůstane sedět a skrývá se za hrnkem kuťje nebo za pečivem, táže se ženy, zdali ho vidí? Kromě toho konají se ještě jiné věštby týkající se *budoucí úrody* a chovu dobytka. Dívky zase

vyzvídají svůj osud. Při všech těchto věstbách má kuťja důležitou úlohu. Seno, které bylo pod kuťji a pod ubrusem na stole, předkládá se domácím zvířatům.

Na bohatou kuťji místo sena prostírají často na stůl pod ubrus slámu. Po večeri tlukou pěstmi na ubrus a vymláčená zrna míchají do obilí k setbě připraveného. Slamou obvazují ovocné stromy. Nežli začnou kuťji jísti, hospodář tluka pěstí do stolu volá: „Mraze, mraze! pojď jíst kuťji, abys nemrazil ječmene, pšenice, hrachu, čočky atd.“ Hospodyně tluce na okno a zvouc mráz jísti kuťji prosí, aby nemrazil okurek, melonů, mrkve a j.

Na Nový rok hospodář časně ráno vstane, naběře na miskou obilí, obchází stavení a sype zrna na rozličné strany, aby byla hojná úroda. O postní kuťji kromě jiných obřadů hospodář dělá na dveřích a na stěnách tři kříže a vedle nich črtá často také člověka sedícího na koni, stromy, husy, kachny, krávy a p.

Po celou koledu udržuje se na krbu oheň; ohořelým polenům neříká se jako obyčejně „goloveški“, ale „zoluteški“. Těžší práce nemají se konati. Chodí se koledovat, při čemž se koledníci rozmanitě přestrojují. Večer schází se chasa k společným hrám, při nichž se často tančí a zpívá.

U Jihoslovanů sluje Štědrý den *badnji dan*, *badnjek*, *bědnik* (= *vigilie*, od slova

bděti, *bdíti*). Často se užívá tohoto pojmenování i pro svatvečer před Novým rokem a před Třemi králi. *Badnjakem*, *bědňikem* nazývá se též poleno, které se spaluje na krbu. Spojují se s ním rozmanité zvyklosti.

Ráno před východem slunce hospodář nebo někdo z domácích jde do lesa vyhlídnouti k badnjaku vhodný strom dubový, bukový nebo jasanový. Ale jen strom, který při porážení padne na východ, jest k tomu způsobilý. Hledá se pro badnjaka zejména takový kmen, který má na spodu dva rovné výhonky. Ty se neodsekávají, nýbrž odrážejí palicí. Třísky při tom nemají pádati na zemi, ježto by toho roku někdo z rodiny zemřel. Badnjak i oba výhonky odvázejí se domů, kde se přiměřeně upravují.

Když je na večer všecko přichystáno k slavnostní večeři, jde hospodář před dům, kde stojí badnjak, a sňav čapku nese jej do světnice. Při tom kvoká jako kvočna; děti, které za ním řadou stojí, pískají jako kuřata. Ode dveří, kde jsou po obou stranách rozsvíceny svíčky, jde hospodář s badnjakem do každého kouta jizby a pozdravuje domácí, kteří ho obsypávají obilím. Potom položí badnjaka ke krbu, staví k němu radlici, obilní zrna, něco medu, másla a vína, část každého jídla připraveného k večeři a oslovuje badnjaka: „Vítej nám! Rač večeřeti.“ Místy

oblékají badnjaka v novou mužskou košili nebo ho zdobí červeným hedvábím, zlatými nitkami, květinami a p. Potom ho položí hospodář na krb, kde je rozdělán oheň, a přikládá k němu jiná dřeva, jimž se často také říká badnjaci neb badnjarice.

Když se badnjak rozhořel, hospodář vezme do jedné ruky zvláštní chléb ozdobený rozmanitými zvířaty z těsta a pokrytý solí a pšenicí, do druhé ruky číšku vína a kráčí na sýpku. Za ním běží děti napodobující hlasy domácích zvířat. Na okénku sýpky nechá něco chleba a vína, zbytek staví ve světnici na stůl. Po té nabere do rukavice zrna pšeničná, dá k nim stříbrný peníz a rozhazuje pšenici po jizbě, jakoby sel. Děti vrhají se na pšenici a sbírají ji jako drůbež. Kdo najde při tom peníz, bude mít štěstí. Kolem krbu rozestele se sláma, na kterou klade se pečivo pro celou rodinu. Hospodář se za ním skrývá a otáze se třikrát, zdali ho domácí vidí?

Při večeři nebo již před ní hospodyně odkládá část jídel do zvláštní nádoby; jídla tato, jimž se říká někde „*dedove*“, opatruje až do večera před Třemi králi, kdy dává z nich všem domácím ochutnati. Někde nechají badnjaka týž večer dohořeti — neříká se však o něm „*pregoreo*“, nýbrž „*preveselio se*“ — jinde se pečuje, aby docela neshořel, nýbrž jen doutnal, proto ho zalévají občas vínem a

udržují jím oheň na krbu po celou dobu vánoční. Kdo první přijde na Hod boží do domu, udeří pohrabáčem v badnjaka, aby silně sršely z něho jiskry, a přeje hospodáři, aby měl tolik dobytka, koní, koz, ovcí, včel, štěstí a zdaru, jako je těch jisker. Někdy i každý host o vánocích donáší do domu po menším badnjaku, které stojí před domem. Zbytek badnjaka stavívá se do kouta jizby a uhlí z něho zakopává se v domě, na poli, louce a pod. nebo se ho užívá k domácímu léčení.

Také ostatní obřady, jež se o vánocích konají, mají hlavní vztah k domácímu hospodářství, k chovu dobytka, budoucí úrodě a pod.

Na Rusi nazývá se místy večer před Narozením Páně nebo před Novým rokem *useň*, *ovseň*. Souvisí to se zvykem koledovati, při čemž koledníci zpívají písně s refrénem „*useň*, *ovseň*“ a posypávají hospodáře obilními zrny. Tento zvyk jest i jinde hojně rozšířen. Lotyšši vytvořili si podle toho zvyku personifikaci *Iusenē*, jež považují za ochránce koní a koňských pastýřů; za tou příčinou obětují mu kohouta a předkládají mu pokrmy. Představují si ho jako jezdce na koni. V podstatě jest to asi jen jiný výraz pro genia domácího (*domového*) jakožto ochránce koní. Postava člověka na koni, jež o postní

kuŕji hospodář na Bílé Rusi kreslí vedle hus, kachen, krav a p., má zajisté podobný smysl.

Z uvedeného je patrno, že pohanská slavnost, jejíž trosky se udržují o koledě u slovanského lidu, byla čistě rodinná a úzce souvisela s kultem duchů domových, jimž se přičítal hlavní vliv na zdar v domácnosti a v hospodářství vůbec. V badnjaku lze zajisté spatřovati zvláštní symbol domového genia jakožto ochránce rodného krbu, jehož oheň se o této slavnosti omlazoval. Proto je též *kuŕja* stejně obřadním jídlem o koledě jako o hodech pohřebních a dušičkových na Rusi.

2. Svátky rusalské.

Svátky rusalské (*rusalje*) přimknuly se u Slovanů k svátkům svatodušním. Jméno samo je původu cizího (z řec. *ῥουσαλία*); také mnohé obřady rusalské povstaly asi vlivem cizím, nicméně udržely se vedle nich i zvyky domácí.

Ze starších zpráv se dovídáme, že *rusalje* slavily se nejen o letnicích, nýbrž i v jinou dobu, na př. o sv. Janě, v předvečer Narození Páně a Tří králů. Starodávným způsobem vyznačují se zvláště vánoční *rusalje*, jak se nyní konají u Bulharů v jižní Makedonii. Jihoši sestaví se v družiny bojovně vypravené,

družina záleží z 10—30 párů jinochů, světečně oděných a slavnostně ozdobených. Všichni mají vytasené meče, toliko náčelník ozbrojen je sekerou. V každé družině jsou dva páry hudebníků, dva páry vůdců, dva čaušové, z nichž jeden jde po straně napřed, druhý vzadu, dva hlasatelé, dva až čtyři sluhoové. Na první svátek vánoční shromáždí se družiny u domu církevního představeného, rozloučivše se doma se svými, jakoby šli do boje. Hlavní obřad rusaljů těchto záleží v mečovém tanci a zápasu. Účastníci nesmějí po celou dobu hry spolu mluvit, kříž dělati, modlit se a obvyklým způsobem se pozdravovati. Koho potkají, tomu místo obyčejného pozdravu udělají mečem kříž na čelo. Letí-li pták mimo ně, máchají meči a ubitého ptáka jedí k večeři. Přisedše ku křížovatkám, potokům, studánkám nebo k suchému stromu, obcházejí je třikráte v tanci. Potkají-li pohřeb, káže máry postaviti na zemi a skáčí přes ně. Zvědí-li, že v některém domě je „lechunka“ žena, vniknou tam; žena, jakmile to zpozoruje, utíká před nimi nebo se skryje, aby nestala se nečistou. Přisedše do vsi, provádějí tance; za tím co družina tančí, čaušové chodí se sluhami po domech, křížují mečem líce každého, koho potkají, podobně i dům na třech místech a prosí za dárky ve jménu některého svatého neb ve prospěch

kostelní. Hry začínají vždy časně ráno a končí se před západem slunce. Setkají-li se někde dvě družiny, slabší strana musí skloněna projít pod meči silnějších; ne-li, povstane krutý a opravdový boj, v kterém často teče krev. Mrtví pochovávají se hned na místě zápasu a tak prý povstala „Rusalskija grobišta“ v Bulharsku hojná. Večer před Zjevením Páně hry rusalské se končí zvláštními očištěními obřady v kostele; účastníci jdou levými vraty do kostela, kdež duchovní koná modlitby a kropí je svěcenou vodou, načež očištění vycházejí z kostela pravými vraty s odkrytou hlavou a svícemi v rukou.

Zdá se, že vyličené hry jsou zhytkem bojových zápasů (tryzen), které se konaly ku počtě zemřelých. Původní ráz jejich značně je setřen v letničních hrách *na krále a královnu*, u lidu dosud velmi oblíbených.

Jíným zase způsobem slavily se obřady rusalské na Rusi. V pondělí svatodušní vystavěli za starých dob v gubernii voronežské uprostřed dubového lesa malou budku, ozdobili ji věnci, kvítím a vonnými travami, a uprostřed postavili na povýšeném místě slamenou nebo dřevěnou loutku, oděnou ve sváteční mužský nebo ženský šat; se všech stran shromáždili se tam lidé, přinášejíce jídla a nápoje, vodili kolem budky chorovody a bez starosti oddávali se zábavě. Ve velikoruských

guberniích ve čtvrtek před letnicemi (na *se-mik*) lid vychází ze vsí i z měst do lesa, pěje starodávné písně obřadní, trhá květiny a víje z nich věnce. Potom hoši useknou pěknou mladou břízu, dívky oblekou ji v ženský šat a **ověsí** barevnými stužkami a pestrými hadříky. Nosice břízu takto vystrojenou zpívají obřadní písně. Po té následuje společná hostina, která záleží z darů: mouky, mléka, vaječ a jiných příkrmů, které jednotlivci přinesli. Na víno a pivo účastníci se skládají. Po hostině vezmou ozdobenou břízu a vesele zpívajíce nesou ji v průvodě do vsi; tam postaví ji ve zvoleném domě, kde zůstane milým hostem až do neděle. V pátek a v sobotu přicházejí lidé navštívit „gostejki“; v neděli vynesou ji k řece a hodí do vody.

Loutka, kterou při těchto obřadech vrhají do vody, nazývá se obyčejně *Rusalka*. V Rusalkách, jak bylo dříve vysvětleno, spatřováni byli zemřelí duchové. Rusalka v obřadě, zobrazovaná loutkou, jest takořka zástupcem těch duchů, kteří v témdni rusalském vracejí se mezi lidi jako hosté. Topí-li se posléze Rusalka, znamená to, že se duch opět k odpočinku ukládá.

Stejný význam má zajisté také *vynášení smrti* v středopostí na neděli smrtelnou nebo družebnou. Obřad tento byl již v XIV. stol.

v Čechách a jinde zapovídan, trvá však místy dosud.

3. Kupalo, jarilo a p.

Slavnost zvaná *kupalo* spojuje se nyní se svátkem sv. Jana. Původně byl to asi svátek čistě rodinný, o kterém se slavily sňatky a přijímali se noví členové do rodiny. Z toho se vykládají milostné živly dosavadních obřadů svatojanských. Při slavnosti rodinné bylo zároveň vzpomínáno mrtvých předků, za jejichž ochrany noví členové vstupovali do rodiny; tak vnikly pohřební živly do této slavnosti. Páliti ohně o sv. Janě jest zvykem téměř v celé Evropě rozšířeným a mělo patrně nějaký symbolický význam.

Na kupalo chodí dívky časně ráno do lesa nebo na pole a sbírají květiny, z nichž si vijí kupalské věnce. Zároveň se baví hádáním o své budoucnosti. Vybírají ze svého středu nejhezčí dívku a vedou ji se zpěvem do lesa. Tam ji zaváží oči a kladou kolem ní věnce. Potom se vezmou za ruce a tančí kolem ní; dívka, „kupajlo“ zvaná běře bez vybírání věnce a rozdává je tancujícím družkám. Které se dostane věnec ze svěžích květin, bude šťastná v manželství, naopak dívka, která dostane věnec z květin uvadlých. Když byly všechny věnce rozdány, dívky dají se na útěk chrá-

níce se, aby kupajlo žádné z nich nechýtila. Chycená se totiž toho roku neprovdá.

Jiný způsob věštby jest tento. Mládež shromáždí se k večeru u řeky a koupá se až do soumraku. Za soumraku rozdělá oheň a hoši s dívkami chytí se po páru za ruce a skáčí přes oheň. Jestli se nepustí, značí to, že se vezmou. Týž význam má, jestliže za nimi, když skáčí přes oheň, vyletí z ohně jiskra.

Živly pohřební zřejmy jsou v tom, že v některých krajinách hotoví podobu Kupala a Mareny, jež posléze topí nebo upalují jako Rusalku. Někde místo Kupala pochovávají stejným způsobem *Jarilo* nebo *Kostromu*.

Rejstřík názvů bájeslovných.

Ajdovské deklice 56 apir 21 badnjak, badnji dan 159 a d. bannik 37 Běda 61 bele dekleta 83 Bělun 91 beregině 22 Bestрман 110 běs polední, poludní 105 Biđa, Biěda, Bijeda 61 bílé paní 115 bílé ženy 56 Blažej, sv. 151 blędnici 21 blůd 21 bludičky 21 bludníci 21 bluždajušči ohně 21 Bogieńki, Boginje, Bogun- ki 98 bohové 119 a d. bohové domácí 35 bolotnyje ohně 21	Boruta 101 Boža łosć 73 Bože sedleško 73 buožiček, buožik domácí 35 bŕdnik 159 Čmok domovik, Čmuk 51 Černoboh 4, 138 a d. Dabog 148 Ďadek 44 Dažbog 5, 147 a d. Dědkové 35, 44 Děduška domovoj 36 a d. Děduška vodjanoj 106- a d. dědy v. dziady. Did, Did'ko, Diod 43. Diđo, Diduch 44 Diví mužové 99 a d. Diví ženy 95 a d. Divi-te ženy 95, 98 Divje, dekle, devojke 95, 98 Divous 97

- Divoženky 95
 djady v. dziady.
 Dolja 59 a d.
 Domáci bozi 35
 Domoví duchové 35 a d.
 Domovička 37
 Domovníček 30
 Domovoj, Domový 36 a d.
 Domowyk 50
 Draby 101
 Dremne, Drumne 67
 Dryady 6
 duch domovní 45
 duchové 12 a d.
   — domoví 35 a d.
   — lesní 88 a d.
   — osudu 54 a d.
   — vodní 106 a d.
 Dunavky 108
 dusiolek 17
 duše 15 a d.
 dušičkové slavnosti 28
 Dvorový 37
 Dzewana 8
 dziad 44
 dziady 28 a d. 128
 Dziwica 94—5
 Dżiwje ženy 95, 97 a d.
 Dzydzilelya 8
 Faljaroni 114
 Farkuljak 18
 Gerovit 5, 131
 gniotek 17
 Gore 61
 Görconi 68—9
 Grabsy, Graby 101
 had hospodáriček 50
 Hamadryady 6
 Hasrman, Hasrman 110
 hejkal, hejkadlo, hýkal 99
 Herovit 131
 Hospodáriček 45, 46, 49, 50
 hvězdy 118
 chlěvník 37
 chódota 17
 Chors, Chers, Chros, Churs 5, 22, 149
 Chowanec 43
 Chozjain, Chozjainuško 49
 Ilija sv. 146 a d.
 Jaga-baba 100
 Jarášek 53
 jarilo 168
 Jesza, Yesza 8
 Jězě, Jěženky, Jezinky 100
 Ježibaba 100
 Jędza, Jędzyna 48, 100
 Jędži-baba 100
 Juseň 162
 Karlové, Karlíci, Karzelci 67, 68
 Karsnik 20
 Kazytky, Kozytky 77
 khodota 17
 kikimora 16, 17 a d.
 Klekánice, Klekáníček 105
 Kobolt 68
 koleda 156 a d.
 Kottk 68

- Kostroma 168
 Kovlad 67
 kozlak 22
 Krašnieta 67
 Krasnoludi, Krasnoludci
     65 a d.
 kresnik 20
 Křístek 47
 Krosnalci 67
 krsnik 20
 krčvnik 22
 kucija, kuc-krüh, kucyja
     157
 kudlak 18
 kupalo, kupajlo 167 a d.
 kutija, kuťja 157 a d.

 Lahusi 72
 lampir, lapir 21
 Lasovik 88
 Látaŭci 73
 Leskotky 71
 Lesní bohové 99
     — panny 91 a d.
     — ženy 91 a d.
 Lěšovik 88
 Lěšij 88 a d.
 Liada 8
 Licho 60
 Lisoví ljudi 101
 Loskotalky, Loskotivky 71,
     77
 Lucek 52
 Ludki, Ludkové 64 a d.
 Lugovik 91
 Luľici 66
 Lútky 66 a d.
 Lužíki 64

 Macaruli 21
 Majky 70
 Malić 69
 Manija, Manja 93, 94
 mara 16
 Marena 168
 martwiec 22
 Marzana 8
 Masmalić 69
 Mátoha 94
 Mavje, Movje, Morje 70
 Mavky 70
 mavskij velikden 32, 74
 Medulina 94
 Meluziny 116
 měšic 118
 Miška, Mniška 94
 modla, modloslužba 44
 Mochovik 94
 Mokoš, Mokuša 5, 22, 151
     a d.
 mora, móra, morawa 16
 Morjany 108
 Mořské device, diklice,
     puce 85
 Muk 108 a d.
 murawa 16
 mūra 16 a d.

 Narčnici 56
 Navi, Navjaci, Navje 70
 Navky 70 a d.
 navskij velikden 32
 Nedolja 60
 Nedoljtky 70
 Nejky 70
 Nemodlilky 105
 Nesreča 61

Nička 17
 Nočnica, Nočnica 17
 Nyja 8
 Nyks, Nykus 112 a d.
 oboroten 22
 obyr 22
 odmínok, odminnik 98
 ogoňky 21
 opir, opyr 21
 Oready 6
 Orisnici 56
 Osud 54, 62
 ovseň 162—3
 Palčiki 67
 penatové 35
 Perelesnyk 94
 Permoník 69
 Perun, Parom, Porum 5,
 22, 142 a d.
 Pikulík 53
 Pisamar 5, 140
 Plivník 52
 Plon, Plonek 52
 Podaga 4, 139
 Podziomkové 66
 Pogoda 8
 pohřební obřady 24 a d.
 Polednice 102 a d.
 Poledníček 105
 Polevik, Polevoj 91
 Poludnice, Południca, Po-
 ludniowka 102 a d.
 Porenutius 5, 131, 146
 Porevit 5, 131
 Povodnji mož 108 a d.,
 115

předci 13, 24 a d.
 přemien 97
 Pripégala 139
 Připoldnica, Přezpoldnica
 104
 Prone, Prove, Proven 4,
 146
 Przypołudnica 103
 Půlnočnice 105
 Purvit 131
 Radegast, Redigast 4, 137
 a d.
 radunica 30 a d.
 Rarášek 53
 Rinvit 131
 Rod 55
 Rodjenice, Rojenice 56
 a d.
 Rožanice, Roždanice 55
 a d.
 Rugievit 5, 131
 Runa 67
 rusalčin velikden 32, 74
 rusalje 74, 163 a d.
 Rusalky 70, 73 a d., 108,
 166
 rusalné, rusalské svátky
 163 a d.
 Saibija 49, 50
 Samodivy, Samovily 79
 Semiljitzky 70
 Šěmorgl, Simargl 151
 Serp, Serpašyja, Serpjel-
 baba, Serpownica 104
 Sireny 116
 Siva 4, 140

Skarbnik 69
 Skriatek 48
 Skřítek 46 a d.
 Skrzat, Skrzatek, Skrzot 48
 Slibka 92—3
 slunce 117
 smrt 166
 Sojenice 56
 spomeni 33
 Sreća 61 a d.
 Stiite 115
 Stopan 33, 49 a d.
 stopanova gozba 33
 strava 24
 Stribog 5, 151
 Sudice, Sudičky, Sudjenice, Sudženice, Sujenice 56 a d.
 Svantovit 4, 123 a d.
 Swanty wid 126
 Svaražic, Svarožič 4, 134 a d., 138
 Svarog 135
 světloňoši 21
 světylka 21 a d.
 świetlici 21

 Šeravy 101
 Šetek 45 a d.
 Škrat, Škrata, Škratec, Škriatek 48
 Škrietek, Škritek 46
 Šotek 45 a d.
 Špirek, Špiritus 52

 tenac 22
 Tiernoglav 5, 140
 tmora 16

Topiec, Topielec, Toplec 48, 114
 Trajan, Trojan 152 a d.
 Triglav 5, 132 a d.
 tryzna 24
 Turupid 5, 140

 uboze 36
 ubożeta domowe 36, 48
 Udělnicy 56
 upiór, upierzyca, upír, upyr 21 a d.
 Urisnici, Uresici 56
 useň 162 a d.

 vampir, vapis 21
 Vaserman, Vasterman 110
 vavkulak 18
 vědomec 22
 vedunci 23
 Veles 149 a d.
 vepir, vepyr 21
 Věšťáci, Věštici, Zvěšťáci 100
 Vidminnik 98
 wieszczy 22
 vilenjak, vilovnjak 86
 wilkołak 18
 Vily 79 a d.
 — proročice 59
 — rojenice 59
 vjedogonia 16
 wjelkoraz 18
 Vlasij, sv. 151
 vlkodlak, vlkolák 18 a d.
 Vodení moř 118 a d.
 Vodjanice 108

Vodjanik 106 a d.	vupir, wypiór 21
Vodní panny 115	
Vodník, Vodní muž 110	zadušnice 33
a d.	Zemljanočky 74
Vodopanenky 115	Zmak, Zmek, Zmok 51
volkodlak, voľkoľak, vol-	zmora 16
kulak, voľkun 18	Zruty, Ozruty 100
Volos 5, 149 a d.	žedkové noční 44
Wórawy 94	želkinje, želik žene 56
voukulak, vovkulab 18	Žitavec, Žithola, Žitná bá-
vrzkodlak, vrkolak 18	ba, Žitný děd 91
vukodlak, vulkodlak 18	Żywie 8

OBSAH.

	Strana
O pramenech bájesloví slovanského	3
Část první:	
Duchové	II
I. Náhledy o duši v národním podání . . .	15
1. Duše za živa	15
2. Duše po smrti	20
II. O ctění zemřelých, zvláště předků . . .	24
III. Duchové domovní	35
1. Děd, Dědek, Děduška	36
2. Šotek, Skřítek, Hospodáříček	45
3. Jiná jména duchů domových	51
IV. Duchové osudu	54
1. Rod, Rožanice a Sudice	55
2. Dolja	59
3. Sreča	61
V. Ludkové a duchové jim podobní . . .	63
VI. Navky a Rusalky	70
VII. Vily	79
VIII. Duchové lesní	88
1. Lěšij	88
2. Lesní panny a ženky	91
3. Diví ženy a diví mužové	95
4. Poludnice	102

	Strana
IX. Duchové vodní	106
1. Vodník	106
2. Vodní panny a ženy	115
X. Slunce, měsíc a hvězdy	117

Část druhá:

Bohové	119
I. Bůžkové Polabských Slovanů	122
1. Svantovit	123
2. Triglav	132
3. Svaražic, Svarožič	134
4. Raðegast	137
5. Černoboh	138
6. Jiní bůžkové	139
II. Bůžkové pohanských Rusů	141
1. Perun	142
2. Dažbog	147
3. Chors	149
4. Veles, Volos	149
5. Stribog, Šěmorgl a Mokoš	151
6. Trojan — Trajan	152
III. Bohoslužba a slavnosti	155
1. Koleda	156
2. Svátky rusalské	163
3. Kupalo, jariło a j.	167

DATE DUE

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004

